Metis Seçkileri

Eduardo Galeano

Biz Hayır Diyoruz

Önce görüntü. Sonra söz. Ben bir durumu, bir duyguyu ya da bir düşünceyi eğer önce gözlerimi kapatıp göremiyorsam onu aktarma yeteneğinden yoksunum; bu görüntüyü aktarma gücüne sahip, görüntünün görkemine yaraşır sözcükleri bulmak da bana her zaman pahalıya patlıyor. Sanırım çizerek yazıyorum; yetenek eksikliğinden, boyayarak çizemediğim için. Ressam olamadığım için, mecburen yazar oluyorum. Sevdiğin kadın sana yüz vermiyor, sen de kuziniyle evleniyorsun. On dört yaşımı yeni bitirdiğimde ilk çizimim yayımlandı. Montevideo'da haftalık bir sosyalist dergide politik bir karikatürdü. O günden beri pek çok çizim yayımladım, bir buçuk yüzyıl önce Galler'den Uruguay'a gelen babamın büyük büyükbabasına ait soyadım Hughes'un Kastilya dilindeki telaffuzu olan Gius imzasıyla. On sekiz yaşına kad[illegible]ra ara bazı yazılı gazetecilik denemelerine giriştim. Sanat sayfalarına yazdım, delikanlılığın arsız-

METİS SEÇKİLERİ Eduardo Galeano

Biz Hayır Diyoruz

l 940'ta Uruguay'ın başkenti Montevideo'da doğan Eduardo Galeano, militan gazeteciliğin önemli isimlerin-dendir. Diktatörlük kapatana kadar 35 yıl yayımlanan efsanevi *Marcha* dergisinde yazı işleri müdürlüğü yaptı. *Epoca* dergisini kurup yönetti. 1973'te gerçekleşen askeri darbeden sonra bir süre hapis yattı. Hapisten çıktıktan sonra 1976'daki darbeye kadar Arjantin'de sürgünde yaşadı; *Marcha* okulunun sürgündeki gazetecileriyle birlikte *Crisis* dergisini kurup yönetti. 1976'da İspanya sürgün yılları başladı. l 985'te Uruguay'a geri döndü.

Galeano, iki kez Casa de la Americas Ödülü'nü kazandı. *Ateş Anıları* adlı üçlemesi Uruguay Kültür Bakanlığı Ödülü'ne layık görüldü. 1989'da Washington Üniver-sitesi'nin verdiği American Book Awards Ödülü'nü kazandı. Tüm Avrupa dillerine, Rusçaya, İbraniceye ve Ja-poncaya çevrilmiş olan Galeano'nun Türkçedeki kitapları şunlardır: *Aşkın ve Savaşın Gündüz ve Geceleri, Aynalar, Gölgede ve Güneşte Futbol, Kucaklaşmanın Kitabı, Latin Amerika'nın Kesik Damarları, Papağanın Diriliş Öyküsü, Söz Mezbahası, Tepetaklak, Ve Günler Yürümeye Başladı, Yürüyen Kelimeler, Zamanın Ağızlan.*

Metis Yayınlan İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519 e-posta: info@metiskitap.com www.metiskitap.com Yayınevi Sertifika No: 10726-

Metis Seçkileri BİZ HAYIR DİYORUZ Eduardo Galeano'dan Seçme Yazılar

İlk Basım: Mart 2008 İkinci Basım: Ekim 2013

Yayıma Hazırlayan:

Müge Gürsoy Sökmen

Dizi Grafik Tasarım: Semih Sökmen

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd. Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.

Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197-203 Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003 Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-975-342-661-9

Biz Hayır Diyoruz

Eduardo Galeano'dan Seçme Yazılar

Hazırlayan ve Çeviren: Bülent Kale

İçindekiler

Biz Hayır Diyoruz 193

Sunuş

LATİN AMERİKA'DA militan gazeteciliğin önde gelen isimlerinden Eduardo Galeano çok erken yaşlarda başladı gazeteciliğe. Bu seçkide de yer alan "Bir Otoportre İçin Notlar" adlı yazısında "ilk çizimini 14 yaşında (haftalık sosyalist gazete El Sol'e) yaptığını, boş bir sayfa karşısında ilk paniğini 18 yaşında yaşadığını" söyler. Karşısında ilk paniğini yaşadığı o boş sayfa daha sonra Latin Amerika' nın Uruguay'da yayımlanan efsanevi haftalık gazetesi *Marcha'da* yayımlanmıştı. 1939'dan, 1974'te diktatörlük tarafından kapatılana kadar tam 35 yıl yayımlanan ve Pablo Neruda'dan Octavio Paz'a, Che Guevara'dan Salvador Allende'ye, Juan Goytisolo'dan Jean Paul Sartre'a kadar dünya çapında pek çok ismin yazdığı dergi Uruguay'da (ama aslında La Plata'nın hemen öte tarafındaki Arjantin'de de) üç farklı kuşağın oluşumunda büyük rol oynadı. Uruguaylı eleştirmen Angel Rama'nın "eleştirel kuşak" olarak tanımlayıp üzerine kapsamlı bir deneme kitabı yazdığı son derece politik bir kuşak yarattı. Eduardo Galeano bu eleştirel kuşaktan, kendisini yaratan ustalarıyla beraber (1960-64 yıllarında *Marcha'nın* yazı işleri müdürlüğünü yaptı) aynı idealler için yazmayı sürdüren bir gazeteciydi, hâlâ da öyle.

Daha sonra 1964'te militanı olduğu MLN-T (Movimiento Naci-onal de Liberation - Tupamaros) hareketinin yayın organı olan Epo-*ca* gazetesini kurdu ve yönetti. 1973 yılındaki diktatörlüğün ardından 1976'daki darbeye kadar yaşadığı Buenos Aires'te Arjantinli meslektaşları ve *Marcha* okulundan sürgündeki gazetecilerle kurdukları *Crisis*'te gazeteciliğe devam etti. *Marcha* diktatörlük yıllarında Meksiko'da aylık olarak *Cuadernos de Marcha* adıyla yayımlanırken de, diktatörlüğün ardından, doğduğu ülkede (derginin ku-

rucusu Carlos Quijano'nun ailesi karşı çıktığı için) *Brecha* adıyla yeniden yayın hayatına başlayınca da katkıda bulunmayı sürdürdü, sürdürüyor.

Kendisiyle yapılan söyleşilerde ve yazılarında şaka yollu Uruguay kahvelerinde Latin Amerika'ya özgü inanılmaz hikâyeler dinleyerek büyüdüğünü söyler ki doğrudur, ancak formasyonunu, bütün yazılarını temellendirdiği o insan odaklı bakış açısını, karamsarlıktan beslenen sonsuz

umudunu, çalışma disiplinini, yıllar içinde yarattığı üslubunun temellerini Marcha'da edindiğini söylemek gerekir. Bu anlamda, bu yetileri kazanmasına büyük emeği geçmiş iki ustasından biri Marcha'nın kurucusu ve yayın yönetmeni Don Carlos Quijano, diğeri de Latin Amerika edebiyatının en özgün isimlerinden Uruguaylı yazar Don Juan Carlos Onetti'dir.

Galeano, 1981 Temmuzu'nda diktatörlük yüzünden Meksiko'da yine Don Carlos Quijano'nun yönetiminde çıkan *Cuadernos de* Marcha'nın yıldönümüne bir mektupla katılır ve 20 yıl önce omuz omuza çalışarak gazeteciliği öğrendiği ustasına dünyanın dört bir yanına dağılmış olmanın hüznü ve Uruguaylılara özgü bir melankoliyle şöyle seslenir: "Çok şey gördüm çok şey yaşadım geçen yirmi yılda. Neredeyse hiç saçım kalmadı, ama ne arzum ne azmim azaldı. Ve yazarlık mesleğinin onuruna asla ihanet etmedim: Sizin bize kelimeleriniz ve eylemlerinizle öğrettiğiniz o onur ve sorumluluk duygusuna asla ihanet etmedim.” Bu satırlar 26 yıl sonra, bugün de geçerlidirler. Galeano için sözün onuru vardır; insan etten ve kemikten yapılmıştır ama söylediği kelimelerden de yapılmıştır.

\ Eserleri Türkçeye henüz çevrilmemiş olan Uruguaylı ünlü ya-

| zar Juan Carlos Onetti, Marcha'nın yazı işleri müdürü ve aynı za-*I* manda Reuters'in Latin Amerika muhabiriydi. Edebiyat tarihinin en / sıra dışı figürlerindendi. Diktatörlük sona erdikten sonra Uruguay'a dönmeyi reddetti. 1994 yılında Madrid'deki evinde öldüğünde on beş senedir yatağında susarak, sigara içerek ve özel bir düzenekle biı^hortumun ucundan şarap içerek yaşıyordu. Galeano yirmi ya-şmdan beırtanıdığı ve Ispanya'daki sürgün yıllarında sık sık görüştüğü Onetti'^ yakın zamandaki bir belgeselde yine melankpüyle" anar: "Çok şeV öğrendim Onetti’den. Onetti. Juan Carlort)netti. Sürekli küfredereH. Usta, gözlerini tavana diker, sürekli«gara içer, çok az şey söyler ya da hiçbir şey söylemezdi. Ve Jaoyle küfrede

küfrede bana yaşamayı hak eden kelimelerin yalnızca sessizlikten daha iyi kelimeler olduğunu öğretti."

Teori Onetti'ye aitti ama yöntem Meksika'dan bir başka ustadan geliyordu: "Baltayla yazıyorum, ona nasıl yazdığını sormuştum, bana baltayla

yazıyorum, diye fısıldadı, çünkü böyle fısıldayarak konuşurdu. Yazmayı ondan öğrendim, ben de baltayla yazıyorum." Latin Amerika edebiyatının en önemli isimlerinden, Meksikalı yazar Juan Rulfo'dan bahsediyor Galeano. Yine yakın zamandaki bir söyleşisinde şöyle der: "Üslubumu geliştirmemde ustam Juan Rul-fo'nun payı oldu. Onunla dost olma şansına eriştim. Şu arkasında silgisi olan eski kalemlerle yazar gibi yazmak lazım, derdi bana, çünkü ucundan çok arkasıyla yazılır kalemin, yani ekleyerek değil; silerek." Yazmak üzerine kaleme aldığı bir metinde hâlâ ustasının tavsiyelerine sadık olduğunu gösterir: "Aynı metni bir, iki, üç, beş, yirmi farklı şekilde yazanın, her seferinde daha kısa, daha yoğun, düzeltilmiş ve küçültülmüş son hali çıkar ortaya."

"Kısa tutmayı öğrendim," der gazetecilikten edindiği becerileri sıralarken. Ama bazı şeyleri dışarıda bırakarak kısa tutmayı değil: "Beni, bir sürü şey söylemek isteyen biri için elzem olan bir senteze zorladı." Ve gazeteci olmanın getirdiği, yazılarına renk katan çok önemli bir özelliğini daha açık eder: "Gazetecilik seni o küçük çevrenden çıkmaya ve gerçekliğe, başkalarının dansına katılmaya zorlar."

Eleştirmenler, gazeteciliğin, öykünün ve şiirin sınırlarında dolaşan, her üç disiplinden de belli ölçülerde yararlanan üslubuyla dikkat çektiğini söylüyorlar. Her zaman "dansına katıldığı öteki"lerin yanından yazdığını, laf kalabalığım sevmediğini, sessizlikten daha değerli olduğuna inanmadığı sözü asla söylemediğini de belirtmek gerekir. O yoğun, kısa metinlerinin şiirden yoksun olmadığını, gerçekliği anlatırken düşleri de anlattığını, bize gerçeklerimizle düşlerimiz arasındaki kaçınılmaz ilintiyi hissettirdiğini, hayatın öznesi olduğumuzu sürekli hatırlattığım da ekleyelim. Galeano eline geçen her şeyi parçalamakta usta olan, bize sürekli iki seçenekten birini ya da çoğu zaman hiçbirini sunan sistemin gerçek yüzünü ortaya çıkarır ve bizi, sistemin bize sunduğu hayatı yaşamamaya, kendi hayatımızı yapmaya davet eder. Hayat da tıpkı tarih gibi yapılabilen bir şeydir onun metinlerinde.

Ben, son olarak, metinlerinin okuru asla dışarıda bırakmayan bambaşka bir büyüsü olduğunu da söylemek istiyorum. Galeano metinleri bize ne yalnızca dünyanın gidişatı hakkında esaslı bir ders verirler, ne de yalnızca edebiyatın tadı damağımızda kalan lezzetli meyvesinden ikram ederler.

Galeano metinleri, konusu ne olursa olsun, okura, bahsi geçen nimetlerden yoksun olmayan, keyifli bir sohbet sunarlar. Konuşan bizimle aynı kaygıları taşıyan, aynı sorulara cevap arayan bir benzeşimizdir. Kendiliğinden bir "biz" ruhu oluşur ve okurla yazar arasında benzerine çok az rast gelinebilecek son derece keyifli, son derece doyurucu bir muhabbet hasıl olur. Büyük saygı duyduğumuz bir yazardır ama aynı zamanda yol arkadaşımızdır, dostumuzdur.

Bu seçkide, gazeteciliğin edebiyatın bir alt kolu olmadığına inanan, başlı başına, hem de en etkililerinden bir edebiyat türü olduğunu savunan Eduardo Galeano'nun çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış 26 yazısına yer verdik. Her biri farklı temaları ele alan ama bizim de "sessizliğe yeğlediğimiz kelimeler ve düşünceler"den oluşan, edebiyatın hakkıyla kullanıldığında gazeteciliği ne denli etkili kılacağım gösteren güçlü metinler bunlar.

İlki Che'nin öldürülmesi üzerine kaleme alınan 1967 tarihli "Büyülü Bir Yaşam İçin Büyülü Bir Ölüm”, sonuncusu 2006 Dünya Kupası ve Zidane üzerine yazılan bir metin olan kırk yıla dağılmış bu gazetecilik ürünlerinin her birinin altına -okurun yazarın üslubunda ya da ele aldığı temalardaki farklılıkları ya da sürekliliği takip edebilmesini kolaylaştırmak için- kaleme alındıkları tarihler not düşüldü. Che, Zidane, Salgado, Evo Morales, Latin Amerika edebiyatı, yazarın işlevi, televizyon, beden, işkence, sürgün, Şili, Küba, Bolivya, ABD, emekçiler, eşcinseller, beyazlar, siyahlar, yerliler, Latin Amerika gibi pek çok farklı konuya değinen metinleri seçerken Galeano'nun üslup özelliklerini ve bazı temel konularını -Latin Amerika tutkusu, Amerika'nın gerçek kimliği, dünyanın ve doğanın talanı, halk kültürünü hor gören ve bizi kendimize yabancılaştıran sistemin ifşası gibi- barındıran metinler dışında, politik tarihimizdeki benzerlikler dolayısıyla -askeri darbeler, sürgünler, ardından gelen demokrasi bozuntuları gibi- bizi ülkemiz hakkında düşünmeye sevk eden metinleri de dahil etmeye çalıştık.
Bu vesileyle, bu seçkinin oluşmasında yapıcı eleştirileriyle katkılarını esirgemeyen Müge

Gürsoy Sökmen'e ve Tuncay Birkan'a teşekkür ederim. .

Son olarak, bu seçkiyi oluştururken bizlere büyük keyif ve heyecan veren bir ayrıntıyı da sizlerle paylaşmak isteriz. Seçkide yer alan 1999 tarihli

"Çalışanların Haklan Arkeolojik Bir Konu mu?" dahil 2^Wli yıllarda yazılmış 11 metin bizzat Eduardo Galeano tarafından seçildi. Onunla farklı kıtalardan da olsa birlikte yayıncılık yapmanın tarifsiz onuruyla, onunla birlikte, büyük bir keyif ve inançla "Biz de hayır diyoruz!"

Bülent Kale *2007sonları, İstanbul*

Bir Otoportre İçin Notlar

YETENEK

Önce görüntü. Sonra söz. Ben bir durumu, bir duyguyu ya da bir düşünceyi eğer önce gözlerimi kapatıp *göremiyorsam* onu aktarma yeteneğinden yoksunum; bu görüntüyü aktarma gücüne sahip, görüntünün görkemine yaraşır sözcükleri bulmak da bana her zaman pahalıya patlıyor. Sanırım çizerek yazıyorum; yetenek eksikliğinden, boyayarak çizemediğim için. Ressam olamadığım için, mecburen yazar oluyorum. Sevdiğin kadın sana yüz vermiyor, sen de kuziniyle evleniyorsun.

HATIRLAMA

On dört yaşımı yeni bitirdiğimde ilk çizimim yayımlandı. Montevideo'da haftalık bir sosyalist dergide politik bir karikatürdü. O günden beri pek çok çizim yayımladım, bir buçuk yüzyıl önce Galler' den Uruguay’a gelen babamın büyük büyükbabasına ait soyadım Hughes'un Kastilya dilindeki telaffuzu olan *Gius* imzasıyla.

On sekiz yaşına kadar ara ara bazı yazılı gazetecilik denemelerine giriştim. Sanat sayfalarına yazdım, delikanlılığın arsızlığıyla, bilgiden çok cüretle; çok erken yaşlardan itibaren fabrika ve mağazalarda pek çok işte çalıştığım için iyi bildiğim sendikal hareketler üzerine yazdım. On sekiz yaşında bembeyaz bir sayfa önünde ilk paniğimi yaşadım, şimdi de büyük oranda hissettiğim bir panik: Her şeyi ayrıntısıyla yazmak istedim, kendimi vermek istedim - ama beceremedim. Bunu fırçalarla da denemiş ama becerememiştim.

On dokuz yaşında öldüm ama yeniden doğdum.

Yirmi yaşında kötü bir roman yazdım. Romanımı bana anne tarafından Cenovalı büyük büyük dedemden gelen Galeano soyadıy-la imzaladım.

Sonra pek çok kere öldüm ve yeniden doğdum. Hokusai, göz kamaştırıcı Japon sanatçı, altmış kez yeniden doğuşuna işaret etmek için altmış farklı isim seçmişti. Bende onun cesareti yok; ne de ondaki yeteneğin gölgesi.

AÇIKLAMA

Büyük Britanya'dan, İtalya'dan, İspanya'dan ve Almanya'dan büyük dedeler: Honduras'ta bir İsveç konsolosu çehresi. Bununla beraber her zaman Machu Picchu'nun taşları ya da ülkemin çakılları kadar Latin Amerikalı olduğumu biliyordum. Bunu biliyordum ve biliyorum, bir şey nasıl gerçekten biliniyorsa öyle: İçimde, en derinlerimden kafama doğru yolculuk ederek, tersine değil.

Hâlâ kendisinden habersiz olan topraklara aitim. Kendisini ifşa *etmesine* -ifşa *etmesine,* isyan *etmesine*- yardım etmek *için* yazıyorum ve onu ararken kendimi arıyorum, onu bulurken kendimi buluyorum; onunla, onda kayboluyorum.

SAPLANTI

Çok kötü bir tarih öğrencisiydim. Bana tarihi, seramik müzesine ya da ölüler ülkesine ziyaret olarak öğrettiler. Geçmişin sessiz ya da dilsiz olmadığını keşfettiğimde yirmi yaşımı geçmiştim. Bunu Car-pentier romanları, Neruda şiirleri okuyarak keşfettim. Bunu kafe-lerdeki buluşmalarda Uruguay kırlarında ihtiyar bir savaşçı, o kadar ihtiyar ki yorgun göz kapaklarını açık tutmak için arasına küçük bir portakal sapı yerleştiren ama bir taraftan da mızrağının ucunda düşman bir süvariyi kaldıran çok ihtiyar bir savaşçı üzerine hikâyeler dinleyerek keşfettim. Sorarak keşfettim. Sorarak ve kendime sorarak; yaşadığımız bu gezegen nereden geliyordu, her dakika otuz çocuğun açlıktan ya da hastalıktan ölmesi için her dakika silahlara bir milyon dolar harcayıp hiçbir ceza görmeyen bu dünya nereden geliyordu? Sorarak ve kendime sorarak: Bu dünya, bizim dünyamız, bu mezbaha, bu tımarhane tanrının eseri mi, insanların eseri mi? Hangi geçmiş zamandan doğdu bu şimdiki zaman? Niçin bazı ülkeler diğer ülkelerin sahibine dönüştü, bazı insanlar diğer

insanların, erkekler kadınların, kadınlar çocukların, mallar insanların sahiplerine dönüştü?

Ben tarihçi değilim. Ben bir yazarım, Amerika'nın belleğine saplantısı olan, özellikle de Latin Amerika'nın, belleksizliğe mahkûm edilmiş şefkatli toprakların belleğine saplantısı olan bir yazar.

ARAŞTIRMA

Üç ayda, doksan gecede yazdım *Latin Amerika'nın KesikDamarla*-rı'm. Pek çok okumanın, pek çok yolculuğun, öfkenin, aşkın, şaşkınlığın sonucu oldu. Ve özellikle pek çok şüphenin sonucu doğdu: hep bir şeylere gebe olan verimli şüphenin.

On üç yıl geçti ve pişman değilim. *Kesik Damarlar* bugünkü Latin Amerika gerçekliğinin herhangi bir çözülemez lanetten gelmediğini gösteren olaylan anlatıyor. Ben tarihi araştırmak istedim; tarihi yapmaya teşvik etmek için, geçmişin kurbanlarının bugünün kahramanları olması için, özgürlük alanları açmaya yardım etmek için. Bana öyle geliyor ki kitap epey yararlı oldu, okuryazarlığın olmadığı sefalet ve diktatörlük topraklarında bir kitap ne kadar yararlı olabilirse o kadar: altının, gümüşün, bakırın ve petrolün çalınmasından, aynı zamanda sesin ve belleğin çalınmasından acı çekenler için faydalı.

ŞARKI

Pişman değilim ama yine de *Kesik Damarlar'ın* tarihi tek boyuta indirgediğini düşünüyorum. Ve eğer tarih diyorsam, gerçeklikten bahsediyorum; gerçekliğin canlı belleği, yaşayan yaşam diyorum, şarkısını pek çok farklı sesten söyleyen yaşam; insanlığın bütün kültürlerinin ve bütün çağlarının birbiriyle harman olduğu Latin Amerika'da bu ses farklılıkları sonsuz gibidir. Ağzım o seslere yaraşır mı bilmiyorum, buna karşılık hiçbir edebi eserin bu seslerin tamamını kucaklayamayacağını biliyorum. Ancak o kadar yoğun çınlıyorlar ki, bu çağrıya direnmek mümkün değil.

Şu anda da, gizlerini paylaşma arzusuyla bu Amerika'yla, özellikle Latin Amerika'yla sohbet etme çağrısına ölesiye kapılmış haldeyim; sanki Latin

Amerika bir insanmış, bir kadınmış gibi. Hangi çamurlardan doğdu? Hangi aşk maceralarından, kaç tecavüzden geçti?

Adı *Ateş Anıları,* bir üçleme olacak. Bugünlerde ikinci cildini bitirdim. İki kuyruklu bir köpek gibi mutluyum, bedenim ne kadar protesto etse de: Bu maceraya giriştiğim dört yıldan beri, bir zamanlar hayli gür olan saçımın son tellerini de kaybettim, bir oniki-parmak ülseri ve disk kayması edindim.

SONUÇ

Şimdi bu satırlarda bir otoportre yazdığım varsayılıyor. Koyu Katolik çocukluğumu da ekleyebilirim, Tanrı'mn, Evrensel Polis Şefi Tann'nın gözünde her şeyin suç olduğu, ruhun ve bedenin sırasıyla Güzellik ve Canavar olduğu çocukluğumu; ya da Marksizmin dogmatik versiyonlarıyla, insanı doğadan, mantığı duygudan ayıran Tek Hakikat'i savunan versiyonlarıyla olan anlaşmazlıklanmdan bahsedebilirim. Ya da farklı mutsuzluklarda at sürdüğümü, pek çok kere attan düştüğümü, bazı korkunç olaylan içerden tanıdığımı ve sürgünün her zaman kolay olmadığım anlatabilirim. Pek çok acının ve ölümün sonunda, güzellikler karşısında hayrete düşme ve alçaklıklar karşısında öfkelenme yeteneğimi hâlâ koruyabildiğimi ve beni güldürmeyen hiçbir şeyi ciddiye almamamı öneren şairin hakikatine inanmayı sürdürdüğümü anabilirim.

Bir otoportre. Operalardan, plastik masa örtülerinden ve bilgisayarlardan nefret ettiğimi söyleyebilirim, denizden uzakta yaşayamayacağımı, neredeyse her şeyi elle yazdığımı, üç kere evlendiğimi... ama kendimden bu kadar bahsetmekten sıkılıyorum. Sıkılıyorum: Bunu fark ediyorum, itiraf ediyorum, onaylıyorum.

Bir zaman önce, bir aynayı didikleyen bir tavuk gördüm. Tavuk kendi görüntüsünü öpüyordu. Sonra hemen uyudu.

1983

Sözün Savunusu

1

İnsan bir iletişim ve diğerleriyle buluşma ihtiyacından yazar; kendisine acı vereni açıklamak ve mutluluk vereni paylaşmak için. İnsan kendi yalnızlığına ve başkalarının yalnızlığına karşı yazar. İnsan edebiyatın bilgileri aktardığını varsayar, yazdıklarını okuyan kişinin dilini ve hareketlerini etkilediğini ve birlikte kurtulmak için birbirimizi daha iyi tanımamıza yardım ettiğini varsayar. Ama "kalanlar" ve "diğerleri" fazlasıyla müphem terimler ve kriz zamanlarında, tanımlama zamanlarında, muğlaklık yalana çok fazla benzeyebilir. İnsan aslında talihiyle ya da talihsizliğiyle kendisini özdeş hissettiği yeryüzünün kötü beslenenleri, kötü uyuyanları, isyancıları ve hor görülenleri için yazar ve bunların çoğunluğu da okuma bilmez. Bilen azınlık arasında, kaçı kitap için para ayırır? İnsanın "kitle" denilen bu kullanışlı soyutlama için yazdığını savunarak bu çelişki çözülür mü?

2

Ayda doğmadık, göğün yedinci katında yaşamıyoruz. Dünyanın fırtınalı bir bölgesine, Latin Amerika'ya ait olmanın ve zorlu geçen bir tarihsel süreci yaşamanın mutluluğuna ve talihsizliğine sahibiz. Sınıflı toplumun çelişkileri burada zengin ülkelerdekilerden çok daha kıyıcı. Kitlesel sefalet, dünya nüfusunun’ yüzde altısının bütün dünyanın ürettiği zenginliğin yansını dokunulmazlıkla tüketmesi için yoksul ülkelerin ödediği bedelin adı. Çok azın refahı ve pek çokun talihsizliği arasında açılan uçurum ve uzaklık Latin Amerika'da çok daha fazla, uzaklığı korumak için gereken yöntemler ise çok daha vahşi.

Temel bozukluklarına çözüm getirmeden eski tarım ve maden yapıları üzerine kurulan bağımlı ve kısıtlayıcı bir endüstrinin gelişimi, toplumsal çelişkileri hafifletmek yerine keskinleştirdi. Hilekârlık ve aldatmakta uzman geleneksel politikacıların marifetleri, bugün yetersiz, vadesi dolmuş, faydasız kalıyor: Manipülasyona razı olmaya izin veren popülist oyun artık münıkün değil ya da iki ucu keskin olduğu ortaya çıkıyor. Egemen sınıflar ve ülkeler baskı mekanizmasına başvuruyorlar. Her gün daha çok toplama kampına benzeyen bir sosyal sistem başka hangi yollarla değişmeden sürebilirdi ki zaten? Büyüyen lanetliler ordusunu elektrikli teller olmadan nasıl çizginin dışında tutabilirler? İşsizliğin, yoksulluğun ürettiği toplumsal ve siyasi gerilimlerin fasılasız gelişimi yüzünden sistem tehdit hissettikçe

yapmacıklı, hoş tavırlara uygun mekânlar daralıyor: Dünyanın kenar mahallelerinde sistem gerçek yüzünü gösteriyor.

Günden güne ülkelerimizin çoğunda baskı rejimi uygulayan diktatörlüklerdeki bariz bir özgürlük faziletini teslim etmeliyiz: Ticaret özgürlüğü, ki kriz zamanlarında insanların tutsaklığı anlamına geliyor.

Latin Amerikalı bilim insanları göç ediyor, laboratuvarlarda ve üniversitelerde kaynak yok, endüstriyel *know how* hep yabancı, çok pahalıya geliyor, ama terör teknolojisinin gelişmesindeki bariz yaratıcılık faziletini kabul etmeliyiz: Latin Amerika işkence yöntemlerinin, insanları ve düşünceleri öldürme tekniklerinin, sessizlik ha-satımn, acizlikte ve korku tohumlarında verimliliğin gelişimine dair ilham verici evrensel katkılarda bulunuyor.

Biz, sesi olmayanların sesinin ortaya çıkmasına yardımcı olan bir edebiyat için çalışmak isteyenler, bu gerçeklik çerçevesinde nasıl hareket edebiliriz? Sağır ve dilsiz bir kültürün ortasında kendimizi duyurabilir miyiz? Bizimkiler sessizlik cumhuriyetleri. Yazarın küçük özgürlüğü, acaba bazen başarısızlığının kanıtı değil midir? Kimlere ve nereye kadar ulaşabiliriz?

Özgürlerin ve adillerin dünyasını haber vermek güzel iş; açlık ve -gizli ya da açık- hapis sistemini reddetmek onurlu görev. Ama, sınıra kaç metre var? İktidar sahipleri nereye kadar izin verecekler?

Farklı sosyal ya da siyasal rejimler altındaki doğrudan sansür biçimleri, kitapların ve uygunsuz ya da tehlikeli gazetelerin yasaklanması ve bazı gazeteci ve yazarların sürgün, cezaevi ya da mezar olan kaderleri üzerine epey tartışıldı.

Ama dolaylı sansür çok daha etkili bir biçimde işliyor. Daha az göründüğü için daha az gerçek değil. Dolaylı sansürden çok az bahsediliyor; bununla beraber ülkelerimizin çoğunun maruz kaldığı sistemin baskıcı ve engelleyici karakterini Latin Amerika'da en derinlikli tanımlayan sansür bu. Adını asla söylemeye cüret etmeyen bu sansürün temeli ne? Denizde su olmadığı için geminin yüzdürü-lememesi: Eğer Latin Amerika nüfusunun yüzde beşi buzdolabı alabiliyorsa, yüzde kaçı kitap alabilir? Ve yüzde kaçı o kitabı okuyabilir, ihtiyaç hisseder, etkisini yaşar?

Okumuş elitin tüketimine hizmet eden bir kültür endüstrisinden geçinen Latin Amerikalı yazarlar olarak, bir azınlıktan geliyoruz ve yine onlar için yazıyoruz. Eserleri sosyal eşitsizliği ve egemen kültürü onaylayan yazarların nesnel durumu bu, ama aynı zamanda bizlerin, onlardan ayrılmak isteyen yazarların da nesnel durumu. Büyük oranda, içinde bulunduğumuz gerçekliğin oyununun kuralları tarafından bloke edilmiş durumdayız.

Gözetleyici sosyal düzen insanların büyük çoğunluğunun yaratıcı kapasitesini başka alanlara kaydırıyor ya da yok ediyor ve yaratma olasılığım, insan olma acısına ve ölümün kesinliğine karşı o eski yanıtı bir avuç uzmanın mesleki pratiğine indirgiyor. Biz, Latin Amerika'da bu uzmanlar kaç kişiyiz? Kimler için yazıyoruz, kimlere ulaşıyoruz? Bizim gerçek kitlemiz kim?

Alkışlara güvenmeyelim. Bizi kutlayanlar bazen bizi zararsız bulanlardır.

4

İnsan ölümü şaşırtmak ve içinde kendisini kovalayan fantazmalan köşeye sıkıştırmak için yazar ama yazdıkları ancak bir biçimde kolektif kimlik kazanımı ihtiyacıyla örtüştüğü zaman tarihsel olarak yararlı olabilir. İnsanın,"Ben böyleyim" deyip kendini sunarak pek çok kişinin nasıl olduklarının bilincine varmasına yardım edebilmeyi istediğine inanıyorum. Kolektif bilincin açıklanmasında bir araç olarak, sanatın temel ihtiyaç kabul edilmesi gerekir; lüks değil. Ama Latin Amerika'da sanat ve kültür ürünlerine ulaşım büyük çoğunluğa kapalı.

Kimlikleri sürekli kültür işgalleriyle yıkılmış, acımasız sömürüleri dünya kapitalizm makinesinin işlemesine hizmetkâr kılınmış halklar için sistem bir "kitle kültürü” yaratır. Kitleler *için* kültür demek gerekir aslında, bilinçleri manipüle eden, gerçekliği gizleyen, yaratıcı hayal gücünü ezen kitlesel dolaşıma sahip bu indirgenmiş sanat için en uygun tanım budur. Elbette kimliğin açıklanmasına hizmet etmez, yalnızca iletişim araçları aracılığıyla kitlesel olarak yayılan yaşam biçimlerini ve tüketim yöntemlerini dayatmak için kimliği silmenin ve deforme etmenin bir aracıdır. İthal bir yaşam süren, ahmaklık ve zevksizlikle "evrensel kültür" denileni ya da bununla egemen ülkelerin kültürlerini karıştıranların anladıklarını kopya etmekle yetinen egemen sınıfın kültürüne "ulusal

kültür" denir. Bizim zamanımızda, çoklu pazarların ve çokuluslu şirketlerin çağında, ekonomi uluslararasılaştı ve kültür de, hızlanan gelişme ve araçların kitlesel yayılımı sayesinde "kitle kültürü" de uluslara-rasılaştı. İktidar merkezleri bize makineler ve patentlerin yanı sıra ideolojiler de ihraç ediyorlar. Eğer Latin Amerika'da yeryüzü nimetlerinin sefası azıcığa ayrılmışsa çoğunluğun fantaziler tüketmekle yetinmesi zorunlu. Yoksullara zenginlik ilüzyonlan satılıyor, ezilenlere özgürlük ilüzyonları, yenilenlere zafer düşleri ve güçsüzlere iktidar düşleri. Televizyonun, radyonun ve sinemanın dünyanın eşitliksiz örgütlenmesini haklı göstermek için yayınladıkları simgeleri tüketmek için okuma bilmek gerekmiyor.

Her dakika pek çok çocuğun öldüğü bu topraklarda yürürlükteki sistemin kalıcı olması için birbirimize bizi ezenlerin gözleriyle bakmamız gerekiyor. Halk, "bu" düzeni "doğal" ve bu yüzden de sonsuz olarak kabul etmesi için evcilleştiriliyor; sistem vatanla özdeşleştiriliyor; rejimin düşmanı hain ya da dış mihrak ilan ediliyor. Sistemin kanunu olan orman kanunu kutsallaştırılıyor; yenilen halklar talihlerini kader olarak kabul etsin diye, geçmiş tahrif edilerek yoksulluğu her zaman uzak zenginlikleri besleyen Latin Amerika'nın tarihsel başarısızlıklarının gerçek nedenleri hokus pokusla yok ediliyor; küçük ekranda ve büyük ekranda hep en iyiler kazanıyor, en iyiler ise hep en güçlüler. İsraf, teşhircilik ve vicdansızlık iç bulantısına yol açmıyor, hayranlık uyandırıyor: Ruh da dahil her şey alınabilir, satılabilir, kiralanabilir, tüketilebilir. Bir sigaraya, bir otomobile, bir şişe viskiye, bir saate büyülü özellikler atfediliyor: Kişilik kazandırıyorlar, hayatta zafere ulaştırıyorlar, mutluluk ya da başarı getiriyorlar. Kahramanların ya da yabancı modellerin çoğalması zengin ülkelerin markalarının ve modalarının fetişizmine karşılık geliyor. Yerli fotoromanlar ve televizyon dizileri bir özen-tilik kargaşasında, ait olduğu ülkenin politik gerçekleri ve toplumsal sorunlarının dışında geçiyor ve ithal televizyon dizileri şiddet ve ketçapla beraber Batılı Hıristiyan demokrasisi satıyorlar.

5

Gençlerle, durmadan kat kat artan ve iş bulamayan gençlerle dolu bu topraklarda, saatli bombanın tik-takları yönetenleri tek gözü açık uyumaya zorluyor. Kültürel yabancılaşmanın çoklu yöntemleri, uyuşturma ve iğdiş

makineleri her gün daha büyük bir önem kazanıyor. Bilinçlerin sterilizasyonuna ilişkin formüller, doğum kontrol yöntemlerinden çok daha başarılı bir şekilde öğretiliyor.

Bir bilinci sömürgeleştirmenin en iyi yolu varlığını ortadan kaldırmaktır. Bu anlamda, bilerek ya da bilmeyerek, bazı Latin Amerika ülkelerinin yeni kuşaklarında artarak yankı bulan sahte bir karşı kültür de ithal ediliyor. Gençlere -yapılarındaki taşlaşmışlık ya da boğucu baskı mekanizmaları yüzünden- politik katılım şansı vermeyen ülkelerde; eğlence ve israf toplumunun yan ürünü olarak dışarıdan ithal edilen ve parazit sınıfların yapay uzlaşmazlıklarından kaynaklanan ama bütün sosyal sınıflara önerilen sözde bir "protest kültür" için en güvenilir zemin sunuluyor.

Altmışlı yılların sonlarında Birleşik Devletler ve Avrupa'da tüketimin tek biçimliliğine karşı bir tepki olarak doğan gençlik ayaklanmalarının simgeleri ve giyimleri şimdi seri üretim nesneleri. Psikodelik desenli giysiler "Kurtar kendini" çığlıklarıyla satılıyor; uyuşturucu halüsinasyonlarınm estetik modellerini yeniden üreten müzikler, posterler, saç bantları ve giysiler Üçüncü Dünya'nın üzerine endüstriyel ölçekte boca edilmiş. Renkli ve sempatik simgelerle beraber cehennemden kaçmak isteyen gençlere yan yollar da sunuluyor. Yeni kuşaklar acı veren tarihi terk etmeye, Nirvana'ya yolculuğa davet ediliyor. Bu "uyuşturucu kültürü"ne katılınca, Latin Amerika gençliğinin belli kesimleri büyük metropollerdeki benzeşlerinin hayat biçimini yeniden ürettikleri sanrısını yaşıyorlar.

Yabancılaşmış endüstriyel toplumun marjinal gruplarının kon-formizm karşıtlığından kaynaklanan bu yapay karşıkültürün bizim kimlik ve kaderimizin gerçek ihtiyaçlarıyla hiçbir ilgisi yok: Felçlilere macera bahşediyor; teslimiyet, egoizm ve iletişimsizlik üretiyor; gerçekliği dokunmadan bırakıyor ama imajını değiştiriyor; acısız aşk ve savaşsız barış vaat ediyor. Üstelik duygulan tüketim maddelerine çevirirken, kitle iletişim araçlarının yaydığı "süpermarket kültürü"nü de sezdirmeden mükemmel bir biçimde kabul ettiriyor. Eğer otomobil ve buzdolabı fetişizmi acılan dindirmeye, kaygılan hafifletmeye yeterli olmazsa karaborsadan barış, hareketlilik ve mutluluk satın almak da mümkün.

Bilinçleri tutuşturmak, gerçekliği açıklamak: Böyle zamanlarda edebiyat bizim ülkelerimizde daha iyi bir işlev üstlenebilir mi? Sistemin kültürü, hayatın yerine koyulanların kültürü, gerçekliği maskeliyor ve bilinçleri uyuşturuyor. Ama, bir yazar, ne kadar ateşli olursa olsun, yalanın ideolojik dişlisine ve konformizme karşı ne yapabilir?

Eğer toplum, kimsenin kimseyle buluşamayacağı biçimde örgütlenmeye, insan ilişkilerini rekabetin ve tüketimin talihsiz oyununa ve kendi aralarında birbirini ezen, birbirini kullanan yalnız insanlara indirgemeye eğilimliyse, kardeşlik bağlarına ve dayanışmacı katılıma ait bir edebiyat ne rol oynayabilir?

Şeyleri adlandırmanın onları ifşa etmeyi kapsadığı bir noktaya geldik: Kimlere karşı, kimler için?

7

Biz Latin Amerikalı yazarların kaderi, derin sosyal dönüşümlerin . gerçekleştirilmesi zorunluluğuna bağlı. Anlatmak kendini sunmaktır: Bir taraftan sefalet ve cehalet sürerken ve iktidar sahipleri kitle iletişim araçları aracılığıyla kollektif aptallaştırma politikalarını rahatlıkla gerçekleştirirken edebiyatın, tam bir iletişim girişimi olarak, önceden bloke edilmiş olmayı sürdüreceği çok açık.

Yazarlar için diğer çalışanların özgürlüğü dışında ayrıcalıklı özgürlükler talep edenlerin tavrını paylaşmıyorum. Bizim ülkelerimizde, biz yazarların elitlerin kapalı kalelerinin daha ötelerine ulaşabilmesi ve gizli ya da açık susturucular olmadan kendisini ifade edebilmesi için büyük yapısal değişimler, derin değişimler gerekli olacak. Tutsak bir toplum içinde, özgür bir edebiyat yalnızca ifşa etme ve umut olarak var olabilir.

Aynı anlamda, hayatın talepleri ve zorlu ekonomik şartlar yüzünden erkenden uyutulan halkın yaratıcı potansiyelinin özgürleştirilmesine özellikle kültürel yollarla varılabileceğini sanmanın da ancak bir yaz gecesi rüyası olacağına inanıyorum. Latin Amerika' da kaç yetenek daha kendini gösteremeden tükenip gidiyor? Kaç yazar, kaç sanatçı, kaç biliminsanı daha kendilerinin ne olduğunu anlamayı bile başaramıyor?

Diğer taraftan, iktidarın temel hammaddelerinin ulusal olmadığı ya da dış merkezlere bağımlı olduğu ülkelerde tam bir ulusal kültür gerçekleştirilebilir mi?

Eğer bu mümkün değilse, yazmanın ne anlamı var?

Kültürün bir "sıfır derecesi" yok, aynı şekilde tarihin de bir "sıfır derecesi" yok. Eğer herhangi bir toplumsal gelişim sürecinde baskı dönemi ile özgürleşme dönemi arasındaki kaçınılmaz sürekliliği kabul ediyorsak, edebiyatın önemini ve bizim gerçek kimliğimizin ve kimlik tasavvurumuzun ortaya çıkışında, açıklanmasında ve yayılmasındaki olası devrimci işlevini neden reddedelim? Zalim, aynanın mazluma sürekli değişen bir cıva lekesinden başka bir şey göstermemesini ister. Kim olduğunu ve nereden geldiğini bilmeyen bir halkı nasıl bir değişim süreci harekete geçirebilir? Eğer kim olduğunu bilmiyorsa, olmaya layık olduğu şeyi nasıl bilir? Edebiyat, doğrudan ya da dolaylı olarak, bu ifşaya yardımcı olamaz mı?

Katkıda bulunma olasılığının büyük ölçüde yazarın halkının kökleri, hareketi ve kaderiyle iletişim yoğunluğunun derecesine bağlı olduğunu düşünüyorum. Bir de yükselen otantik karşıkültü-rün ezgisini, sesini ve ritmini kavrama duyarlılığına bağlı olduğunu. "Kültürsüzlük" olarak görülen şey, çoğu kez egemen kültüre karşı duran, onun değerlerine ve retoriğine sahip olmayan "öteki" kültürün tohumlarını ya da meyvelerini içerir. Hatalı bir biçimde, elitin "kült" ürünlerinin ya da sistemin seri olarak imal ettiği kültürel modellerin değeri düşürülmüş saf bir tekrarıymış gibi küçüm-se^e eğilimindedir ama çoğunlukla bir halk gazetesi "profesyonel" bir romandan çok daha açıklayıcı, çok daha değerlidir ve gerçek hayatın nabzı anonim halk şarkılarının belli bölümlerinde acemilerin kurallarıyla yazılmış pek çok şiir kitabındakinden daha güçlü hissedilir; acılarını ve umutlarını binbir türlü ifade eden halk anlatıları çoğu zaman "halk adına" yazılmış eserlerden daha etkili, daha güzel olur. •

Bizim otantik kolektif kimliğimiz geçmişten doğar ve ondan beslenir - ayaklarımızın üzerinde yürüdüğü ayak izleri ve şimdiki yürüyüşümüzü önceden sezen adımlardan- ama nostaljide billurlaşmaz. Elbette gizli

yüzümüzü turistlerin yenilenlerden talep ettiği tipik objelerde, yapay kostüm ve geleneklerin devam ettirilmesinde bulmayacağız. *Biz yaptığımız şeyiz, özellikle olduğumuz şeyi değiştirmek için yaptığımız şeyiz:* Bizim kimliğimiz eylemde ve mücadelede yatıyor. Bu yüzden de ne olduğumuzun açıklanması, olabileceğimiz şeyi nelerin engellediğinin ifşasını içeriyor. Kendimizi meydan okumada ve zorluklara karşı çıkışımızda tanımlıyoruz.

Kriz ve değişim sürecinden doğan ve zamanının macerasına ve riskine derinden katılan bir edebiyat, yeni gerçekliğin simgelerini yaratmaya çok yardımcı olabilir ve belki de, eğer yetenek ve cesaret eksik değilse, yol işaretlerini aydınlatabilir.

Amerika'da doğmuş olmanın acısının ve güzelliğinin şarkısını söylemek faydasız değildir.

9

Tiraj ya da satış bilgileri her zaman bir kitabın etkisinin gerçek ölçüsünü vermezler. Bazen yazılı eser görünüşteki yayılımından çok daha büyük etki yayar: Bazen yıllarca önceden kolektif soruları ve ihtiyaçları yanıtlar, eğer yaratıcı onları önceden kendi içinde şüpheler ve tırmalamalar olarak yaşamayı bildiyse. Eser yazarın yaralı bilincinden sürgün verir ve dünyaya sürülür: Yaratma eylemi, kaderini her zaman yaratıcısı yaşamayı sürdürürken tamamlamayan bir dayanışma eylemidir.

10

Bütün ölümlülere bahşedilmeyen tanrısal ayrıcalıklar talep eden yazarların tavrını paylaşmıyorum, ne de göğsüne vurup elbiselerini yırtarak faydasız bir eğilimin hizmetinde yaşadığı için halktan özür dileyenlerin tavrını paylaşıyorum.

Ne o kadar tanrıyız, ne de o kadar böceğiz. Sınırlarımızın bilinci bir acizlik bilinci değildir: Edebiyatın, bir eylem biçimi olarak, doğaüstü güçleri yoktur. Ama yazar eseri aracılığıyla buna gerçekten değen eylemlerin ve insanların yaşamaya devam etmelerini sağlayarak birtakım büyücü özellikleri gösterebilir.

Eğer yazılan etkilenmeden okunmamışsa ve bir ölçüde okuyanın bilincini değiştirmiş ya da beslemişse, yazar değişim sürecindeki payını talep edebilir: Ne kibirlenerek ne de sahte alçakgönüllülükle, çok daha büyük bir şeyin küçük bir parçası olduğunu bilerek.

Kendi gölgeleriyle monologlar ve sonsuz labirentler geliştirenlerin sözü yadsımaları bana tutarlı geliyor ama biz insanlık durumunun bir lağım olmadığı saptamasını kutsamak ve paylaşmak isteyenler için sözün anlamı vardır. Konuşacaklar arıyoruz, hayranlar değil; diyalog sunuyoruz, gösteri değil. Okurun, bize ondan gelip cesaret ve kehanet olarak yine ona dönen sözlerde bir ortaklık bulmasını amaçlayan bir buluşma girişiminden yola çıkarak yazıyoruz.

11

Edebiyatın kendi kendine gerçekliği değiştireceğini varsaymak çılgınlık ya da kendini beğenmişlik olurdu. Bir şeylere yardımcı olabileceğini reddetmek de bana daha az saçma gelmiyor.

Bilinçlerimizin sının, kesin bir biçimde, gerçekliğimizin de sınırıdır. Umutsuzluk ve şüphe sisinin ortasında şeylerle yüz yüze karşılaşmak ve onlarla göğüs göğüse çarpışmak mümkün: Sınırlarımız içerisinde ama onlara karşı.

Bu anlamda, zaten ikna olmuşlar için yazılan "devrimci" edebiyat kaçış edebiyatı sayılır; tıpkı kendi göbeğine bakarak kendinden geçmeye adanmış tutucu bir edebiyat gibi. Apokaliptik tonda, önerilen ve aktarılanla önceden hemfikir olan kısıtlı bir kitleye yönelen "ultra" bir edebiyatı işleyenler var: Ne kadar devrimci olduklarını söylerlerse söylesinler eğer onlar gibi düşünen ve hisseden bir azınlığa yazıyor, onlara almayı bekledikleri şeyi veriyorlarsa bu yazarların aldıkları risk ne? O zaman başarısızlık olasılığı yok, ama başarı olasılığı da yok. Sistemin muhalif mesaja koyduğu bloğu^kar-şısına almak için değilse yazmak ne işe yarar?

Bizim etkililiğimiz, cesaretimize ve aklımıza, açıklığımıza ve çekiciliğimize bağlı. Umanın, konformist yazarların alacakaranlığı selamlamak için kullandıklarından daha gözüpek ve daha güzel bir dil yaratabiliriz.

12

Ama yalnızca bir dil sorunu değil bu. Araçlar sorunu da. Direniş kültürü elinin altındaki bütün araçları kullanır; hiçbir aracı, hiçbir ifade fırsatını boşa götürme lüksünü kabul etmez. Süre kısa, karşılaşma ateşli, görevbüyük: Toplumsal değişim mücadelesine katılan Latin Amerikalı yazar için, kitapların üretimi çoklu bir çalışma cephesinin bir parçasıdır. Edebiyatın, burjuva kültürünün buz tutmuş bir kurumu olarak kutsallaştırılmasına katılmıyoruz. Kitlesel tirajlı makale ve röportajlar, radyo, sinema ve televizyon için senaryolar ve popüler şarkılar bunlara omuzlarının üstünden bakan uzmanlaşmış edebiyat konuşmalarının bazı markizlerinin dediği gibi her zaman ikinci dereceden "alt" türler değildirler. Kitle iletişim araçlarının yabancılaştıran dişlilerinde isyancı Latin Amerika gazeteciliğinin açtığı çatlaklar, çoğunlukla fedakâr çabaların ve estetik düzeyleri ve etkililikleri açısından iyi kurgu roman ve öykülerden hiçbir eksiği olmayan yaratıcı çalışmaların sonuçlanydılar.

13

İşime inanıyorum; aracıma inanıyorum. İnsanların açlıktan öldüğü bir dünyada yazmanın bir anlamı olmadığını açık bir pervasızlıkla açıklayan yazarların neden yazdığını asla anlayamadım. Sözü tamamen öfkeye ya da fetişizm nesnesine çevirenleri de asla anlayamadım. Söz bir silahtır, iyiye ya da kötüye kullanılmış olabilir, cinayetin suçu asla bıçağa ait değildir.

Bugünkü Latin Amerikan edebiyatının temel işlevlerinden birinin, sıklıkla iletişimi engellemek ya da iletişime ihanet etmek için kullanılan, istismar edilen sözü geri kazanmak olduğuna inanıyorum. "Özgürlük" benim ülkemde politik mahkûmların yattığı bir cezaevi, pek çok terör rejimine "demokrasi" deniyor; "aşk" sözcüğü insanla otomobili arasındaki ilişkiyi tanımlıyor ve "devrim"den yeni bir deterjanın mutfakta yapabilecekleri anlaşılıyor; "zevk" belirli marka yumuşak bir sabunun ürettiği bir şey ve "mutluluk" sosis yemenin verdiği bir duygu. "Huzur ülkesi", Latin Amerika'nın pek çok yerinde "sessiz mezarlık" anlamına gelir ve "sağlıklı insan" denince bazen "aciz insan" diye okumak gerekir.

Yazarak, takibatlara ve sansüre rağmen, zamanımızın ve halkımızın tanıklığım sunmak mümkündür - şimdi ve gelecek için. Tam olarak, şunları

söyler gibi yazılabilir: "Buradayız, buradaydık; böy-leyiz, böyleydik." Latin Amerika'da yavaş yavaş diğerlerinin uyumasına yardım etmeyen, onları uykudan uyandıran; ölülerimizi gömmeyi değil onları yaşatmayı öneren; külleri süpürmeye değil, ateşi yakmaya çabalayan bir edebiyat güç ve biçim kazanıyor. Bu edebiyat muazzam bir savaşçı sözcükler geleneğini sürdürüyor ve zenginleştiriyor. bandığımız gibi eğer umut nostaljiden iyiyse, belki doğmakta olan bu yeni edebiyat, tarihimizin akışını er ya da geç, iyilikle ya da kötülükle radikal bir biçimde değiştirecek olan toplumsal güçlerin güzelliğine layık olmayı başarabilir. Belki de yetişmekte olan gençler için şairin istediği gibi "her şeyin gerçek adını" korumaya yardım eder.

1976

Sürgün; Nostalji ile Yaratı Arasında

1

Kimlik krizleri, kökünden kopmanın acılan, kovalayan ve suçlayan fantazmalar: Sürgün, *kendi arzusuyla* uzakta yaşayanın belki de bilemeyeceği şüpheler ve sorunlar doğurur. Sürgün edilen, kendi ülkesine ya da kendisinin olarak seçtiği ülkeye *dönemez.* İnsan uzak topraklara sürüklendiğinde ruhu çok fazla rüzgârda kalır, bildik korunaklar ve referans noktalan kaybedilir. *Kaçınılmaz olduğunda, uzaklık daha da artar.*

2

Topraklarından çıkarılmak biz yazarlara bir kez daha edebiyatın masum olmadığını gösteriyor. Şilili, Arjantinli ve Uruguaylı yazarların büyük çoğunluğu son yıllarda sürgüne mecbur edildi. İfade özgürlüğünü özgürce kullanmanın sonuçlarını ödüyoruz. Güneyin diktatörlükleri, bilindiği gibi, bir sessizlik makinesi kurdular. Gerçekleri maskelemeyi, bellekleri silmeyi, bilinçleri boşaltmayı amaçlıyorlar: Bu kolektif iğdiş etme projesinin bakış açısına göre, diktatörlükler kötü kokular yayan kitapları ve gazeteleri ateşe atarken ve bunların yazarlarını sürgüne, cezaevine ya da bilinmeyen bir mezara mahkûm ederken haklılar. *Belleksizlik ve yalana dayalı askeri pedagojiyle bağdaşmayan edebiyatlar var.*

3

Ama dikkat edin, karıştırmayın: Mesleki bir lanetlenmeden bahsedilmiyor. Yaşayan sözün takibata uğrayıp yasaklanmasının kurbanları yalnızca yazarlar değil. Diktatörlükler, LatinAmerika'da ticaret özgürlüğünün insanların özgürlüğünün karşısında olduğu temel çelişkisini ortaya dökmekten başka bir şey yapmıyorlar. Kimin ağzına gem vurulmuyor? Emirleri verenin. Kitaplar gibi toplantılar da yasaklanıyor: Potansiyel olarak tehlikeli olmayan herhangi bir buluşma ve iletişim mekânı var mı?

Arjantin'den bana çok açıklayıcı gelen iki örnek: Herhangi bir konu hakkında sokak röportajlarının ve "uzman olmayanların fikirlerinin" yayımlanmasını yasaklayan yönetmelik ve evinin duvarlarına yazılan yazıları bir gün içinde silmeyeni altı yıl hapis cezasına mahkûm eden resmi kar^ame.

Ulusal güvenlik doktrinine göre, düşman halktır.

4

Sürgün bazı entelektüellerin ve politik militanların dramatik ayrıcalığı da değildir. Örneğin, son on yılda ekonomik krizin yurtdışı-na sürüklediği Uruguaylı göçmen kalabalığını düşünüyorum. En ihtiyatlı hesaplamalar, paradoksal bir biçimde verimli ama insansız kendi topraklarının onlara vermeyi reddettiği günlük ekmeği başka topraklarda aramak zorunda kalan Uruguaylılann yanın milyondan az olmadığını söylüyor. Onlar da sürgün, onlar da kendi seçmedikleri bir durumun acısını çekiyorlar ve elbette başka bir tarihe, başka bir dile ve başka türlü bir yaşama sahip ülkelere gidip kol gücüyle, mücadele ederek hayatını kazanmak gerektiğinde, ülkeyi terk etmek güllerle donatılmış bir yol değildir.

Genel olan özel olanı reddetmez. Basitçe onu yerli yerine oturtur. *Sürgünde yazarlar vardır, aynı zamanda duvar ustaları ve torna teknisyenleri de vardır.*

5

Karşılaştırılırsa, ödenen bedel o kadar da yüksek değil. Özellikle bizim topraklarımızda bazı yoldaşlarımızın payına düşen kaderle karşılaştırıldığında. Sürgüne giden yazarların ödediği bedelin o kadar da ağır olmadığını göstermek için, hiç uzağa gitmeden, Arjantin ve Uruguay'dan ruhuma yakın zamanda kazınan birkaç örneği vermek yeterli: Ozan Paco Urondo, kurşunlanarak öldürüldü; yazarlar Haroldo Conti ve Rodolfo Walsh kaçırılıp uğursuz bir pusta kaybedildiler, dramaturg Mauricio Rosencof işkencede lime lime edilip parmaklıkların arkasında çürümeye bırakıldı.

Eğer birisi işkenceden, cezaevinden ya da mezarlıktan kurtulmayı başarırsa, sürgünün alternatifi en iyi ihtimalle ne olabilirdi; en azından Rio de la Plata'da ve şu anki süreçte? *Hayatta kalmak için sağır dilsiz olmamız gerekirdi; kendi ülkende sürgün olup kendi içine sürgün edilmek, dışarıdaki herhangi bir sürgünden her zaman daha zor ve dahafaydasızdır.*

6

Bırakalım başka sürgünleri, neredeyse bütün Latin Amerika yazarlarının mahkûm olduğu şu görünmez sürgün, belki en ağır olandır. Asanlarımızın yazılı söze ulaşmasını yasaklayan ya da kısıtlayan ekonomik ve sosyal yapılar temelden değişmedikçe, ulusal çoğunluğun büyük bir bölümüne karşı sürgünde olacak olmamızdan bahsediyorum. *Ülkelerimizde ifade özgürlüğünden tamamen yararlan-sak bile, herkes için yazıyoruz ama yalnızca kitaplara para ödeyebilen ve onlarla ilgilenen eğitimli bir azınlık tarafından okunuyoruz.*

7

Gördüklerimden, konuştuklarımdan ve kendi deneyimimden, köklerin sıklıkla coğrafyayla karıştırıldığını düşünüyorum.

Eğer yalnızca fiziksel uzaklık onu yıkmaya yetseydi ulusal kimlik çok çabuk kırılırdı. Son zamanların en Latin Amerikan romanları haritalarımızın dışında yazıldı. Sonuçta 'Buenos Aires ya da Montevideo'da doğup Rio de la Plata'da yaşayan ama Fransız olmak ya da Fransıza benzemek isteyen pek çok yazar tanıyorum. Avrupa'dan gelen, ama geç geldiği için çoktan modası geçmiş edebi modalara bağlı yaşıyorlar. Onlar Arjantin ya da Uruguay

gerçekliğine, bu kadar yabancı ve "her şeyden bu kadar uzak" olmasını affeder gibi yukarıdan ve uzaktan bakıyorlar. Buna karşılık, insanı baştan çıkararak kendinden geçmeye ve yoldan çıkmaya davet eden mitolojik kent Paris'te, kimliğini kaybetmek ya da silikleştirmek zorunda kalmayan pek çok Latin Amerikalı sanatçı yaşıyor ve yaratıyor. Paris'te Julio Cortıizar son derece Arjantinli bir edebiyat yazıyor, Pedro Fugari yıllar önce tüm zamanların en Uruguaylı tablolarını boyadı ve hayatının dörtte birini orada geçiren Cesar Valle-jo Perulu bir ozan olmayı asla bırakmadı.

. *Nerede olursam olayım, hangi toprağa ait olduğumu asla unutmuyorum; eğer onu üstümde taşıyorsam, eğer onunla yürüyorsam, eğer oysam.*

Kulaklarımı kapatıyor ve düşünüyorum: "Dinlemeye değer hiçbir şey yok." Gözlerimi yumuyor ve karar veriyorum: "Bakmaya değer hiçbir şey yok."

Kendi topraklarından ve kendi halkından uzaktasın. Evet, ama başka topraklar görünüyor, başka halklar keşfediliyor, beslenecek yeni kaynaklar, sohbet edecek yeni insanlar var. Farklılığa ve egoist yıkıma yenilen her bilinç, düşman için bir zaferdir. Yoksa düşman gece gündüz diktatörlüğün aslında kurbanları adına hareket ettiğini tekrarlamıyor mu, ezilenlerin bu duruma layık olduklarını ve sefaletin bir kader olduğunu? Ağlayıp sızlamakla farklı bir çözüme ulaşmak, katkıda bulunmak mümkün mü?

Sürgünde karşılaştığım yeni gerçeklik, hiçbir zaman neysem o olduğum için beni aşağılamıyor; tersine, kendimi bu gerçeklikte ta-nımlamasam da, kendimi yabancı hissetmeye devam etsem de, eğer ona korkusuzca katılabilirsem zenginleşir, bu yüzden beni de zenginleştirir. Yazarlar için sürgün deneyimi şüphesiz bir dil sorunu da dayatır. Yalnızca dil de değil: Yaratıcı diyaloğun mümkün olabilmesi için, kesin bir biçimde bizi pek çok anlamda "yeniden doğmaya" zorlar. Ama aynı zamanda potansiyel iletişim ve buluşma mekânlarımızı da artırmaz mı? *Karşılaşma ne kadar zorlu olursa olsun, nihayetinde bize yaşadığımızı ve hiçbir gümrüğe takılmayan, hiçbir kafese sığmayan sözün de yaşadığını, yol aldığını göstermez mi?*

Eğer itilmezse hiçbir diktatör düşmez, etkili darbeler dışarıdan vu-rulamaz. *Ama yalnız ve dayanışmacı mesleğimizle binbir biçimde yardım edebiliriz; olanları duyurarak, olmuşları yeniden ortaya çıkararak ve bu kötü rüzgârlar değiştiğinde olabilecekleri kestirerek.*

10

Aynaya bakıyorum ve ışıldayan bir tanrı görüyorum. "Dünya ne olurdu bensiz?" diyorum. "Biz yazarlar yeryüzünün tuzu biberiyiz." Ama sonra, boktan sürgünde, aynaya bakıyorum ve kendimi nasılsam öyle görüyorum, çırılçıplak, herhangi biri gibi ve o zaman "Yazmanın anlamı yok," diyorum, "yanlışlıkla kendimi cezalandırıyorum, yazar bir eylem adamı değildir." Kibrin ve pişmanlığın mükemmel simetrisi, gerçekliğin aynı inkânnın uç sınırları: Kendini seçilmiş olarak hisseden yazar, herhangi bir anda dünyanın kurtarılmaya layık olmadığı sonucuna varabilir. Kendini beğenmiş peygamber edasıyla kendine acımanın yoğun duygusu arasında bir adım bile yoktur. Diğerlerine bir iyilik olarak geliştirilen edebi yaratıyı "büyü bozumu"ndan ayıran fark çok azdır. Bu anlamda, sürgündeki bazı yazarlar, kendilerini öncü olarak adlandıran bazı siyasetlerin militanlarının bilinçlerinde gelişene benzer krizlerin acısını çekerler. Eğer gerçeklik benim istediğim ritimde değişmiyorsa, artık beklemiyorum; bugünden itibaren politika "üstü"yüm. Eğer entelektüellerin onlar için çizdiği yolu izlemezlerse "halk kitleleri" bir anda "şu boktan halk"a dönüşürler. *Eğer dünya bana benzemiyorsa, bana layık da değildir: Böylece entelektüel sürgün giysilerinden soyunur ve kendine biçme eğiliminde olduğu değerle gerçeklik üzerindeki etkisinin asıl ölçüsü arasındaki çelişki açığa çıkar.*

11

Sürgün unutma riskini barındırır. Ama bazen benimle beraber değişen belleğim bana tuzaklar kurar. Gerçeklik benim arzulanma uygun düşmediği için beni korkutuyor ya da bana sorun çıkanyorken geçmişe sığınmak daha rahat olmaz mı? Farkında olmadan, şu anki gereksinimlerim ölçüsünde gerçekten yaşanmış bir geçmişe ya da kendi uydurduğum bir geçmişe mi sığınıyorum? Yaşamakta olduğum şu an rahatsız ediyor. Sessizce duran geçmiş daha uysal, benimle daha az çelişiyor ve o çantada ne koyduysam bulabiliyorum. Bazen unutuş, belleğe bir övgü kılığına bürünür. Korkunun bahaneleri: Nostaljide donup kalmak, yalnızca sürgünde yaşamdan payıma

düşen gerçeklikleri değil, yalnızca ülkemin şu andaki gerçekliğini değil, geçmiş deneyimlerimin gerçekliğini de reddetmenin bir biçimi olabilir.

Bu handikaplarına rağmen, sürgün, tuhaf bir biçimde kişiyle zaman ve mekân arasında bir mesafe oluşturur ve bu mesafe kişinin ötekiler üzerindeki etkisini, ötekilerin kendisine kattıklarını ve bir yazar olarak parçası olduğu kolektif büyük eserdeki emeğini gerçek boyutlarıyla görmesine yardımcı olabilir. *Her şeyi yapabileceğimizi düşünmeden ve kendimizi küçük görmeden gözlerimizi yıkamamız şart: Gerçekliğin değişmesine yardım edebilmek için önce gerçekliği görmek gerek.*

12

Yakın zamandaki bir çalışmasında, Angel Rama, l 964'teki darbeden sonra bazı Brezilyalı aydınların sürgündeki verimliliğinin altım çiziyordu. Şili'de - Mario Pedroza, Arjantin'de Ferreira Gullar, Uruguay'da Darcy Ribeiro ve Meksika'da Francisco Juliao, diyor

Rama, yalnızca İspanyolca konuşulan Amerika'da pek tanınmayan Brezilya'nın kültür elçiliğini yapmadılar aynı zamanda Brezilya'da pek tanınmayan hispanoamerikan kültürleriyle ilişkiden kendilerine pay çıkarmayı da bildiler. Sürgün bu alışverişi "normal" durumlarda mümkün olmayan bir düzeyde geliştirir, çünkü Latin Amerika'da "normal" olan, tarafların karşılıklı bilgisizliğidir.

Sürgünlerini anavatanın çok uzağında, bizimkilerle çok az ilişkisi olan ya da hiç ilişkisi olmayan başka dillerin konuşulduğu ülkelerde, süper endüstriyel toplumlarda yaşayan Latin Amerikalı yazarların inıkânl^^m çok daha kıt olduğu söylenebilir. Bununla beraber bu ortamlarda da pozitif örneklerin çoğaltılabileceğini düşünüyorum. Bu son yıllarda Avrupa'ya ulaşan Latin Amerikan sürgün dalgaları en azından, hafife alan folklorculuğun, turistik ilginin ve demagojilerin çok ötesinde bir karşılıklı tanımaya yavaş yavaş katkıda bulundular. Üstelik polemikler ve itirazlar aracılığıyla, karşılıklı olarak kendi gerçeklikleri üzerine çok daha "bütünlüklü" bir görüşün oluşmasını kolaylaştırdılar. Otomobillerin ve ideolojilerin dünya ölçeğinde üretildiği bu çokuluslu şirketler çağında, zıt gerçekliklerin çatıştığı bu çetrefilli ilişki birkaç ülkenin yaşadığı özgürlük ve refahın diğer pek çok ülkenin yaşadığı yoksulluk ve baskıdan bağımsız

olmadığı, kenardakilerin de merkezdekiler kadar ait olduğu tek bir dünyanın çelişkilerini daha iyi görmemizi sağlayabilir.

Sürgün, yabancı gerçekliklerle mecburi bir ilişkiye girmişken, yalnızca evrensel insanı tanımlayan kimliklerin ifşası aracılığıyla beslenmez: Seçtiğimden besleniyorum ama aynı zamanda reddettiğimden de besleniyorum. Bunca uzun gelenekten gelen bu metropol kültürlerinin sesleri bize çok şey söyler ama *aynı zamanda* yorgunluk işaretleri de açıklayıcıdır. Yüksek yaşam düzeyindeki top-lumlardan çok şey öğrenmeliyiz ama bu toplumlar bize *aynı zamanda* mesela ekonomik gelişmenin asla kendi başma bir hedefe dönüşmemesi gerektiğini de gösterirler, insanları her zaman daha özgür ve daha mutlu kılmadığını, bazen bizi eşyaların emrine koştuğunu da gösterirler.

Böyle gelişiyor benim bakış alanım, er ya da geç dönüş vakti geldiğinde ve diktatörlüğün talan ettiği topraklan sulamak gerektiğinde bir işe yarayacak olan yaratı anahtarlarını ve yönümü böyle buluyorum. *Her zaman bir yıkımdan doğan sürgün, yalnızca acılı deneyimler pay etmez. Bazı kapıları kapatır ama bazılarını da açar. Bir kefarettir ama aynı zamanda bir özgürlük ve sorumluluktur. Bir kara yüzü vardır, bir de kızıl yüzü.*

1979

Latin Amerika'da Edebiyat ve Kültür Üzerine On Yaygın Yanlış ya da Yalan

Juan Gelman'a

1. EDEBİYAT YAPMAK KİTAP YAZMAKTIR

Yazar kitap yazandır, der dokunduğunu parçalayan burjuva düşüncesi. Yaratıcı eylemlerin bölümlendirilmesi için, duvarlar çekmekte ve hendekler kazmakta uzmanlaşmış ideologlar vardır. Bize, buraya kadar roman olur, denir, şurası denemenin sınırıdır, oradan sonra şiir başlar. Ve özellikle şunu karıştırmamak gerekir: Burada edebiyatı alt türlerinden, daha önemsiz türlerden, gazetecilikten, şarkılardan, sinema, televizyon ve radyo için yazılan senaryolardan ayıran sınır vardır.

Edebiyat, bununla beraber, eserin nitelikleriyle kazandığı değeri bir tarafa bırakırsak, belirli bir kültüre katışan yazılı mesajların tamamını kucaklar. Bir makale, şarkı sözü ya da senaryo da edebiyattır - sıradan ya da başarılı, yabancılaştırıcı ya da özgürleştirici olabilir; bir kitabın da sonuç olarak iyi ya da kötü olabileceği gibi.

Ruh öğütücülerinin bu şemasında, Latin Amerika'daki en etkili ve en üst güzellikteki edebi eserlerin çoğuna yer yoktur. Kübalı Jo-se Marti'nin eseri mesela yalnızca gazetede yayımlanmak için yazıldı ve zamanla hem tek bir âna hem de bütün bir tarihe ait olduğunu gösterdi. Kendi kuşağının en değerli yazarlarından biri olan Arjantinli Rodolfo Walsh eserlerinin büyük çoğunluğunu gazetecilik alanında verdi ve röportajları aracılığıyla ülkesindeki alçaklıkların ve umudun yorulmak bilmez tanıklığını yaptı. Arjantin'deki diktatörlüğün birinci yılında Walsh'ın diktatörlüğe yazdığı-açık mektup günümüz Latin Amerikan tarihine ait büyük bir belge durumundadır.

Kendime soruyorum, bu örnekleme silsilesinde, acaba Chico Buarque'nin eserleri yalnızca şarkılar için yazıldıklarından mı edebi değerden yoksundurlar. Popülarite edebiyat dünyasında bir suç mudur? Brezilya'nın genç şairleri arasında belki de en iyisi olan Chico Buarque'ninşiirleri sokaklarda mırıldanılarak ağızdan ağza dolaşıyor. Değeri mi azalıyor, itibarı mı düşüyor? Şiir yalnızca basılınca mı bir şeye değer, yüz tane basılsa bile? Geçen yüzyılın en iyi Uruguay şiiri -Bartolome Hidalgo'nun cie/ito'lan-onlara gitarlar da eşlik etsinler diye doğdu ve hâlâ bazı popüler ozanların re-pertuarlannda yaşamaya devam ediyor. Mario Benedetti'nin, şarkılar için yazılmış şiirlerinin basılmak için yazılmış şiirlerinden daha az edebi olduğuna inanmadığını çok iyi biliyorum. Juan Gelman'ın tangoyu taklit etmeyen, çünkü onu içinde barındıran şiirleri tangoya dönüştüklerinde değerlerinden hiçbir şey kaybetmiyorlar. Aynı şey Nicolas Guillen için de geçerli. Acaba, onun en karakteristik şiirsel formülü *son,* kaynağını Afroküban popüler müziğinden almıyor mu?

Latin Amerika ülkelerinin büyük çoğunluğunu kapsayan bu denli dışlayıcı bir sosyal sistemde biz yazarlar olası bütün ifade araçlarını kullanmak zorundayız. Bizi iletişimsizliğe mahkûm eden ve kalabalıklara ulaşmamızı zorlaştıran ya da imkânsız kılan kalenin duvarlarında yarıklar açmak, hayal

gücüyle ya da oyunla, her zaman mümkündür. İkinci Dünya Savaşı yıllarındaAlejo Carpenti-er radyo için bütün Küba'da çok popüler olan dramalar yazıyordu ve günümüz Venezüellalı anlatıcılarının en iyilerinden Salvador Germendia televizyon dizileri yazıyor. Julio Cortazar'ın son kitaplarından biri, *Fantomas contra las multinacionales,* yaşanmış bir olaya dayanan bir kısa öykü ve böyle olduğu için de Meksika'da ki-osklarda satıldı.

Niyetim edebi bir ifade aracı olarak kitabın değerini reddetmenin çok ötesinde. Basitçe kitabın tekelini sorgulamaya başlamanın uygun düşebileceğine inanıyorum. Ve bu tavır bizi elimizden tutup bana yanlış gelen ve daha az yaygın olmayan başka bir görüşe götürüyor.

2. KÜLTÜR DEMEK, KİTAP VE DİĞER SANAT ESERLERİNİN ÜRETİMİ VE TÜKETİMİ DEMEKTİR

Çoğu zaman bu tanımlama dile getirilmez, ama zımni olarak her yerde vardır. Sanırım, çok eksik kalıyor. İlk olarak, çünkü bilimi dışlıyor; kültüre katkı koyan ve kendini sanata adamış entelektüeller tarafından sistematik olarak hiçsenen sonsuz bir bilimsel bilgi alanım dışlıyor. Üstelik kültürü endüstri terimlerine indirgiyor; kitlesel pazarı ele geçirmek için uluslararası alanda mükemmel bir biçimde yapılandırılmış kitle kültürü denilen şeyi bilmezden gelerek lüks mallara ait bir endüstriye indirgiyor. Sonuncu ama en az diğerleri kadar önemlisi: Bu kültür tanımı halk kültüründe kendiliğinden oluşan değerli ifadelerin bulunmadığını varsayıyor.

İlk ihmal, bilimin kültürel çalışma olarak hiçe sayılması, yakın zaman Latin Amerika tarihinin ışığında açıklanabilir bir şey değil. Yetmişli yılların diktatörlerinden oluşan çamur deryası, önüne yalnızca tehlikeli yazarları, bozguncu tiyatrocuları, her şeye cevap yetiştiren müzisyenleri, itaati reddeden ressamları ve eğitimi özgür insanların yaratısı olarak anlayan öğretmenleri katmadı. Diktatörler özgürleştirici bilimsel projelere de saldırdılar. Kendi bakış açılarına göre haklı olarak: Sistemin kurbanları şaşırabilirler ama sahipleri asla. Çağdaş dünyada teknoloji tekeli iktidarın anahtarıdır ve Latin Amerikalı diktatörler -çokuluslu şirketlerin siyasi partileri- işlevlerini yerine getiriyorlar: Ulusal temelli az sayıdaki bilimsel araştırma merkezini de alaşağı ettiler; ülkelerimiz sahip tarafından kontrol edilen yabancı teknolojiyi tüketmeye mahkûm olmayı sürdürsünler diye.

Yazarlar gibi, bilim insanları da asla masum değildirler: Bir bilim yapma biçimi vardır ki, yalnızca varlığıyla ülkenin ve halkın düşmanı bir sistemin sahiplerini suçlar.

İkinci atlamaya gelirsek, kim "kitle kültürü” denilen şeyin radyo dinlemek ya da televizyon seyretmek için okuma yazma bilmelerine gerek olmayan Latin Amerikalı kalabalıkların üzerindeki etkisini inkar edebilir? Bu "kitle kültürü" kapitalist dünya iktidarının büyük merkezlerinde, özellikle Birleşik Devletler'de seri olarak üretiliyor ve evrensel ölçekte yaşam modelleri yayarak ihraç ediliyor.

Kültür emperyalizmi eğitim aracı üzerinden hareket ediyor ama özellikle kitle iletişim araçları üzerinden hareket ediyor: Radyo ve televizyon kanalları ve yüksek tirajlı gazete ve dergiler aracılığıyla. Televizyon hükmediyor. Zamanımızın bu ailevi totemi sadık üyelerini bir vaizden bile daha uzun süre boyunca hareketsiz tutuyor ve hayret verici bir yaygınlık ve ikna gücüyle ideolojiler aktarıyor.

Ender istisnalar dışında kitle iletişim araçları en iyilerin -yani en güçlülerin- yasal zaferinin sonucu olarak dünyanın eşitliksiz örgütlenmesini haklı göstermeye adanmış sömürgeci ve yabancılaştı-rıcı bir kültürü yayıyorlar. Geçmiş çarpıtılıyor ve gerçeklik konusunda yalan söyleniyor. Komünizme alternatif olarak tüketimciliği getiren, suçu bir kahramanlık, vicdansızlığı erdem, egoizmi doğal gereksinim olarak yücelten bir yaşam modeli öneriyor. Paylaşmak değil yarışmak öğretiliyor: Tanımlanan ve dayatılan dünyada insanlar otomobillerine aitler, kültür bir hap gibi tüketilir, ama yaratılmaz. Bu da bir kültür, bir feragat kültürü; gerçek ihtiyaçları gizlemek için yapay ihtiyaçlar yaratıyor. Sanırım, kimse etkisinin genişliğini reddedemez. Ama yine de sormak gerek: Bu, onu aktaran araçların suçu mu? Televizyon kötü, kitaplar iyi mi? Acaba bize kendimizi küçük görmeyi ve tarihi yaratmak yerine tarihi kabul etmeyi öğreten kitaplar da çok fazla değil mi?

Üçüncü ihmale gelince, Rio de la Plata’dan bazı örnekler bana açıklayıcı geliyor. Arjantinli askerler 76 Martı’nda iktidarı yeniden ele geçirdiklerinde iletişim araçları için yeni normlar yayımlamakta çok hızlı davrandılar. Yeni sansür yasası, diğer pek çok şeyin arasında, herhangi bir konu hakkında sokak röportajlarının ve uzman olmayan kimselerin görüşlerinin

yayımlanmasını da yasaklıyordu. Öyleyse, iktidarın tekeli sözün tekelini de dayatıyordu ve "sıradan vatandaş” denilenleri de sessizliğe zorluyordu. Bu, özel mülkiyetin tannlaştmlmasıydı ve yine öyle: Yalnızca fabrikaların, toprağın, evlerin, hayvanların hatta insanların sahipleri yoktu, konuların da sahipleri vardı. Kırlarda ve sokaklarda yaşayan halk kültürü her zaman "uzman olmayan kimselerin görüşleri"dir. Bazı aydınlar buna omuz silktiler ama diktatörlükler bunu yasakladıklarında yanılmıyorlardı.

Uruguay'da mesela, kültürel baskı son yıllarda neredeyse bütün gazete ve dergileri kapatmakla, engizisyon ateşlerinde kitaplar yak-malda ya da kıyılmış kâğıt olarak satmak için bütün kitapları öğütmekle, sayısız biliminsanım ve profesyonel sanatçıyı sürgüne, cezaevine ya da bilinmeyen mezarlara mahkûm etmekle yetinmedi. Diktatörlük aym zamanda toplantıları, insanlar arasındaki her türlü buluşma, diyalog ve tartışma fırsatını da yasakladı; duvarların temizlenmesi konusundaki takıntısı da tesadüfi: değil. Cezaevi gibi işletilen ülkelerde duvarlarda yazılar ya da resimler ışıldamaz. Duvar yoksulların matbaasıdır: Risk alarak, gizlice, bir anlığına, dünyanın unutulmuşlarına ve yoksullarına hizmet veren bir iletişim aracı. .

3. HALK KÜLTÜRÜ TİPİK GELENEKLERDE YATAR

Egemen ideolojinin bakış açısına göre folklor sempatik ve fazla önemli olmayan bir şeydir ama "zanaat" "sanat"ın kutsal mekânına geçtiği anda bu babacan sempatinin maskesi kalkar ve düpedüz hor görme açığa çıkar. 1977'de Perulu ressam Femando Szyszlo Ulusal Kültür Komisyonu'nu şikâyet etti çünkü Sao Paulo Bienali'ne Peru'yu temsilen bir el sanatları sergisi gönderilmişti. Bir yıl önce Jo-aquin Lopez Antay'ın bir mihrap bezemesi ulusal ödülü kazanınca skandal patlamıştı. Plastik Sanatçılar Birliği en ateşli protestosunu yaptı ve bu hikâyeden sonra bölündü. Panama'da, bazı melezlerin ve San Blas Adası'ndan bazı yerli kökenlilerin renkli kumaşlarının bu ülkede, o zamanın en iyi sanatsal eserleri arasında yer almayı hak ettiklerini düşündüğümü söylediğimde, birden fazla şövale ressamının suratının asılmasına yol açmıştım.

Ama sistem açık: En azından teoride kimse halkın uzman profesyonellerin *yarattığı* kültürü *tüketmeye* hakkı olduğunu reddetmiyor; pratikte bu tüketim "kitle kültürü" denen şeyin kaba ürünleriyle kısıtlansa da. Halkın

yaratıcı gücüne gelince, yerini bildiği sürece fena sayılmaz. Az çok egzotik birkaç arketip, görülesi giysiler, kendisini tekrar eden ve bir anlama gelmeyen bir dil: "Halka ait" olan "pitoresk" olandır. Turizmin bıraktığı dövizler vicdana karşı her türlü yükün cezasını ödemeye fazlasıyla yeter. Dondurulup tütsülenmiş bir bellek ve kartondan bir kimlik dekor oluştiıruyor ve kimseyi gücendirmiyor.

Ama, *Popol* Vuh'u ele alalım mesela, Mayaların bu kutsal kitabı neden tarihçilerin ve antropologların kitaplıklarının çok uzağında kalmaya devam ediyor? Maya-Kişe halkı tarafından antik çağ boyunca oluşturulan bu büyük anonim ve kolektif eser yalnızca Latin Amerika'nın yazınsal zirvelerinden biri olmayı sürdürmüyor; Guatemala toplumunun yerli çoğunluğu için aynı zamanda keskin ve güzel bir hançer, çünkü içerdiği efsaneler onları yaratan halkın ağzında ve belleğinde yaşamayı sürdürüyor. Dört buçuk yüzyıllık aşağılamanın sonunda, bu halk yük hayvanlarına özgü bir yaşamın acısını çekiyor. Kavga zamanını ve kendini beğenen açgözlülerin cezasını haber veren kutsal efsaneler Guatemala yerlilerine insan olduklarını, onları kullanan ve aşağılayan toplumdan çok daha uzun bir tarihe sahip olduklarını hatırlatıyor ve bu yüzden her gün yeniden doğuyorlar.

Aslında bütün toplumun kültüründen oluşan egemen sınıfın kültürü kendi inkârını içeriyor. Karnında, aynı zamanda, bir araya getirilmiş uzun bir mirasın belleğini ve farklı bir kültürün kehaneti olan olası bir kültürün embriyonunu taşıyor.

Bazı Latin Amerikan bölgelerinde halka dayanan çok eski kökleri olan bu ulusal otantik kültür, egemen kültürün indirgenmiş bir yeniden üretimi işlevi görmüyor. Tam aksine, yaratıcı hayal gücünün neredeyse tamamen yokluğu egemen kültürün temel niteliklerinden birini oluşturuyor. Egemenlik altında bir kültür gibi davranıyor çünkü onu üreten sınıf kopyacı, vekil bir burjuvazi, dışarıdan egemenlik altında ve halk kültürüyle ilişkisi demagojiden öteye gitmiyor. Eğer Venezüella'da ulusal yemek, kara fasulye, üzerinde *beans* sözcüğü basılı paketlerde Birleşik Devletler'den ithal ediliyorsa, insan Venezüellalı çocukların kendi tarihlerini bilmemesine şaşırabilir mi? Yakın zamandaki bir anketin sonuçlarına göre, Ve-nezüellalı çocukların ezici çoğunluğu Guaicaipuro'nun bir televizyon kahramanı

olduğunu sanıyorlar ve ülkelerinin İspanyol işgaline karşı savaşan yerli kahramanının adının Guaicaipuro olduğunu bilmiyorlar.

Ama bir taraftan egemen kültür bilgi *dağıtırken* -ya da daha doğrusu cehalet dağıtırken- eşzamanlı olarak bir başka kültür, isyancı bir kültür, sessizliğe mahkûm edilmiş geniş yığınların yaratı ve kavrama kapasitesini *zincirlerinden kurtarıyor.* Bu kurtuluş kültürü geçmişten beslenir ama orada son bulmaz. Zamanımızın Latin Amerikalılarına yeni katılım, iletişim ve buluşma mekânları açma yetisindeki bu kolektif kimlik simgelerinin bazıları çok uzaktan geliyor ama tarihin rüzgânnın onları hareket ettirdiği ölçüde yaşıyorlar.

Halk kültürü *yalnızca*, bazı durumlarda şüphe götürür yerli kökleri olan tipik geleneklerden ibaret değildir. Bizim kültürel kimliğimizin kurtuluşu *gaucho* pantolonu yerine sonuçta Rio de la Plata'ya çok kısa bir süre önce Kının Savaşı zamanında İngilizle-rin pazar sıkıntıları nedeniyle gelen kovboy pantolonu giymekte değildir. Yakın zamandaki bir çalışmasında Carlos Monsivais, resmi Meksika'nın simgesi şarkıcı Jorge Negrete'nin Gene Autry ve Roy Rogers stilinde bir "şarkıcı *cow-boy"* uyarlaması olduğunu çok güzel açıklıyor. En derinde çatışan değerler sistemi, formaliteler değil. Gerçek halk kültürü halkın koruyup *yarattığı* kimlik simgelerinden oluşan karmaşık bir sistemden başka nedir? Bu yaratıcı boyutu reddedilince, onu müzeye gönderiyorlar.

4. YAZAR UYGARLAŞTIRICI BİR MİSYONU YERİNE GETİRİR

Yazarın mesleğine dinsel bir itibar atfeden ve ayrıcalıklar talep eden peygamberliği, Latin Amerika'da romantik gelenek ve kitabı bir uygarlık hazinesi olarak kutsayan liberal ideolojiyle aynı çizgiden gelir. Yazan, yayımlayan ve ailesinden olmayan bir okur edinen herhangi biri kendisini seçilmiş hisseder. Bu aynı zamanda kültürel sömürgeciliğin bir yansımasıdır ve Avrupa merkezli bir dünya görüşünün sonucudur. "Barbar topraklarda doğsak da biz Avrupa'yız." "Bize benzeyenler kültürlüdür." "Gelişmiş olmak bizim gibi olmaktır.” Kültür akademik öğrenimle ya da kişisel yetenekle özdeşleştirilir, yukarıdan ve dışarıdan gelen "uygarlık" aşağıdan ve içerden gelen "barbarlığa" karşı durur.

Geçen yüzyılın etkili bir yazan, Domingo Faustino Sarmiento Buenos Aires'in isyan eden bölgelere karşı yürüttüğü yok etme savaşını "ya uygarlık ya barbarlık" sloganıyla kutsamıştı. Çelişki günümüze kadar sürüyor ve zarar vermeye devam ediyor: Uygarlık, ithal edilen kültür, barbarlığa, ulusal kültüre karşı. Uygarlık, azınlığın kültürü, barbarlığa, ötekilerin cehaletine karşı.

Bu kültürel kendini beğenmişlik, egemen sınıflar ve zengin ülkelerin bazı sınıf ve ülkelerin diğerlerini sömürmesini haklı göstermek için uydurdukları bahaneler sistemiyle bütünleşir. Aynı zamanda toplumsal işbölümünün sonucudur. Aslında insanları kafalara indirgeyen *kafa işçileri* (entelektüeller) ifadesi kadar insanları ellere indirgeyen *kol işçileri* ifadesi de insanlık durumunun aynı kırılmasının sonucudur. Kapitalist gelişim özürlüler yaratır.

Bu arada, Partenon'dan miras kalan somut parıltıların vârisleri olduklarına inananlar vardır: Yazar kültür "bahşeder"; diğerleriyle onlardan her gün aldığını onlara geri sunarak konuşmaz; yalnızca diğerlerine gerçeği, genelde de kolektif değerbilmezlik yüzünden kadri bilinmeyen bir iyilik olarak aktarır. Arka planda, yeteneğin bu aristokratları *kitle. kültürü* denilen zımni felsefeyi paylaşırlar; bu da şöyle özetlenebilir: "Halk bok yiyor, çünkü hoşuna gidiyor."

Aynı tavır, sanırım, her ne kadar vicdanları itiraf etmelerini en-gellese de, işçiler için sanki işçiler bir grup zekâ özürlüymüş gibi şematik ve indirgemeci bir edebiyat yazan bazı küçük burjuva yazarlarda da vardır. Lenin "işçiler için edebiyat"la alay ediyordu. Tolstoy'a, Dostoyevski'ye ve Puşkin'e hayranlık duyuyor, onları zevkle okuyordu ve işçilerin de onun deyişiyle "herkes için edebiyata ulaşmasını gerekli görüyordu; gerçekliğe dair bilgilerini ve eleştirel bilinçlerini zenginleştirecek bir araç olarak edebiyattan bahsediyordu. Lenin, "işçilere fabrikalardaki yaşamdan bahsetmenin, onların yıllardan beri zaten bildiği bir şeyi anlatıp durmanın yeterli olduğunu düşünen" merhametli entelektüellerle de alay ediyordu. Bu tekrarcı ve sevimsiz babacan tavır yalnızca "toplumsal gerçekçi" pek çok romanda bol bol karşımıza çıkmıyor, aynı zamanda Latin Amerikan solunun pek çok politik belgesinde, gazetelerinde ve broşürlerinde de var ve

gördüğüm kadarıyla diğer bölgelerin solunda da böyle iktidarın ya da rahatlığın yanından söylemlere çok sık rastlanıyor.

Halkın seviyesine ”i^meyi” reddeden güzelliğin tekelcileri ve halkla iletişim kurmak için bu seviyeye ”inmeyi” amaçlayan iyi niyetliler arasındaki polemiğin sahte olduğuna inanıyorum. İki taraf da aynı fikirde: Tepeden hareket ediyorlar ve bilmeyenleri küçük görüyorlar.

5. GERÇEK BİR DEMOKRASİ YAZARLARIN VE SANATÇILARIN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜ GARANTİ EDENDİR

Liberal düşüncenin tipik ürünü olan bu bakış, yazarları ve sanatçıları dünyanın sıkıntıları ve fırtınalarının dışına yerleştirir. Şairlerin kaderi için kaygılanır ama torna işçilerinin, daktilocuların, duvarcıların ya da çiftliklerdeki tanın işçilerinin kaderini görmezden gelir. Sonuç olarak, *yapısal sansürün* varlığını alabildiğine görmezden gelen *durumsal sansürlere* karşı öfkeli protestolar duyulur. Yazarların yasaklanması, öldürülmesi, cezaevine ya da çukurlara atılması, kütüphanelerin yağmalanması, gazetelerin kapatılması, kitapların yakılması sanki işsizlerden, umutsuzlardan ve lanetlilerden büyüyen bir orduyu çizginin dışında tutmak için şiddet uygulamaktan başka çaresi olmayan bir sistemin işleyişinin dramatik sonuçlan değil de bir "suistimal"miş, bir "aşırı güç kullanma"ymış, "keyfi davranışlarmış gibi malıkûm edilir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bir raporu birkaç yıl önce Latin Amerika'da "ağır yoksulluk koşullarında" yaşayan yüz on milyon insanın olduğunu belirtiyordu. *Özgürce dolaşımda* olsalar bile, dergilere ve kitaplara ulaşmaları yasaklanarak, kalabalık bir kitleye *yapısal bir sansür* uygulanmıyor mu? Bizim toplumlarımızda ayrıcalıklı bir azınlığa ifade ve yaratı özgürlüğü sunarken geri kalanların ağızlarını ve gözlerini kapatan sansür *yapısal bir sansür* değil mi?

Şu son yıllarda pek çok Latin Amerika ülkesinde iktidarın askerileşmesi kültürün de hızlı bir biçimde askerileşmesini getirdi. Diktatörlüklerin "irrasyonel" şiddeti hiç de irrasyonel değil: Diktatörlük diktatör demek değil, yalnızca sosyal ve politik tansiyonun patlamasına önceden hazırlanmak için gerekeni yapan sistemin kendisi. Bu olgu çerçevesinde, bazı yazarlar, sanatçılar ve bilim insanları büyük çoğunluğun mutsuzluğunu

paylaşırlar. Edebiyat masum değildir, sanat masum değildir, bilim masum değildir. Aynı zamanda cellatları kutsayan ya da onların önünde suç ortağı bir sessizliği koruyan entelektüeller vardır.

Sorumsuzluk ayrıcalığını talep eden yazarların ve sanatçıların sayısı çok fazla. Tarihten ve toplumsal mücadeleden ayn tutulunca kültürel işlev metafizik bir şey olur: Kitaplar ve tablolar, kulağına cinlerin, şeytanların ve hayaletlerin üflediği seçilmiş olanın aracılığıyla meydan gelirler. Sanatçı, bu yüzden bir dokunulmazlık beyanıyla doğar.

Şöyle denir mesela: "Jorge Luis Borges Arjantin halkının embe-sil olduğunu düşünür, siyahların bir alt ırk olduğunu ve kötü koktuğunu, yerlilerin, gaucho'ların ve Vietnamlıların o katliamları hak ettiklerini, Pinochet ve Videla'nın kılıçlarının kısa kaldığını düşünür. Ah! Ama Borges'in edebiyatı *çok başkadır."* Bununla beraber, halkı aşağılaması, geçmişin -atalarının geçmişinin- daha iyi olduğu düşüncesi ve kaderci hayat görüşü bu adamın kitaplarında da vardır; tıpkı açıklamalarında olduğu gibi. Mesela 1976 Ağustosu'n-da şöyle demiştir: "Özgür irade ve özgürlük zorunlu illüzyonlardır" ve "Demokrasi devletin kötüye kullanılmasıdır." Bu yazarın eserinde, açıklanamaz ve değiştirilemez bir evrensel düzen insanlığın istenciyle kaprisli bir oyun oynar; parlak bir eserdir şüphesiz: Bu eserde hayat bir labirenttir; sonsuz bir kütüphanede bizi hiçbir yere götüren bir labirenttir. Özet olarak bize nostalji için izin verilir: Umut için asla. Onun insanlık hakkındaki görüşü, kendini ebedi sayarak insanı tarihten ve özgürlükten tümüyle koparmayı amaçlayan bir sistemle çelişiyor mu gerçekten?

6. LATİN AMERİKA KÜLTÜRÜNDEN BAHSEDİLEMEZ, ÇÜNKÜ LATİN AMERİKA COĞRAFİ BİR GERÇEKLİKTEN BAŞKA BİR ŞEY DEĞİLDİR

Coğrafi gerçeklikten başka bir şey değil mi? Yine de hareket ediyor. Bazen çok küçük olaylarda, Latin Amerika her gün çelişkileriyle beraber ortak yanlarını da açığa vuruyor; biz Latin Amerikalılar ortak bir mekânı paylaşıyoruz, sadece haritada değil üstelik. Geçen yüzyılın başlarında onu birleştirmek isteyen kahramanlar da, hükmetmek için onu sürekli kırılmalarla bölen etkili imparatorluk da bunu çok iyi biliyorlardı. Bugün işlerini Latin Amerika ölçeğinde planlayan ve entegrasyon mekanizmalarını

çıkarları doğrultusunda yönlendiren çokuluslu şirketler de bunu çok iyi biliyorlar.

Latin Amerika'da farklı kökenleri olan, değişik karakterli ve derin eşitliksiz gelişim seviyelerine sahip toplumların bir arada olduğu gerçek. Boş bir soyutlamadan bahsetmeden "kültür"den bahse-dilemeyeceği gibi aynı anlamda bir "Latin Amerika kültürü"nden de bahsedilemez. Ama ortak bir çerçeve bizim topraklarımızda fokurdayan düşman ya da birbirini bütünleyen sonsuz kültürü koruma altına alıyor. Çelişki ve karşılaşma mekânı Latin Amerika, korku ve özgürlük kültürleri arasında, bizi reddeden ve bizi doğuran kültürler arasında bir savaş meydanı sunuyor. Bu ortak çerçeve, bu ortak mekân, bu ortak savaş alanı tarihsel. Geçmişten geliyor, bugünden besleniyor ve gereksinim ve umut olarak gelecek zamanlarda tasavvur ediliyor. Direnerek hayatta kaldı; kimliklerimizi gizlemek için farklılıklarımızın altını çizen aynı çıkar çevreleri yüzünden pek çok kere acı çekmiş ya da parçalanmış olsa bile.

Bizim çelişkili Latin Amerikalı kimliğimize çok az benzese de, Franco'nun ölümünden sonra İspanya'nın deneyimi konuyu daha iyi anlamamıza yardım edebilir. Bu son yıllar İspanyol devletinin birliğinin çok derin ulusal çelişkiler gizlediğini ortaya çıkardı. Uzun bir tarihe sahip olan ve pek çok kere kanla ve ateşle boğulan bu çelişkiler şu anda tamamen patlamış durumda. İspanya şimdi özerk bölgeler ve devletin temelden yeniden yapılandırılması üzerine verimli bir tartışma dönemini yaşıyor. Bazı ulusal kimliklerin diğerleri tarafından aşağılanmasını, bazı kültürlerin diğerlerini baskı altına almasını destekleyebilecek ulusüstü meşru bir birlik yok. Kabul, ilk bakışta bir Brezilyalı ile bir Bolivyalı, bir Meksikalı ile bir Uruguaylı çok az benziyorlar. Ama İspanya'nın yeni politik gerçekliği İs-panya'da da bir Katalan ile bir Kastilyalı, bir Bask ilebir Endülüs ya da Galiçyalı arasında daha az derin olmayan farklılıkları -köken, . gelenek ve hatta dil farklılıklarını- gün ışığına çıkardı.

Bizi birleştiren şeylerden yola çıkan, bizi oluşturan sayısız ulusal kimliğe saygı temeline dayanan bir Latin Amerika, her şeyden önce gerçekleştirmemiz gereken bir görevdir. Bizim ekonomilerimiz dışarıya doğru yönlendirilmiştir, hizmet işlevi görürler; kültürlerimizin zirveleri de hâlâ Avrupa başkentlerindedir, mesela bir Paraguay romanının

Venezüella'da değerli kabul edilmesi için oradaki edebiyat gümrükçülerinin olumlu fikirlerini belirtmeleri gerekir.

İzin verildiğinde, bizim en has, bağlantısız kültürlerimiz kendi aralarında gayet kolay ilişki kuruyorlar. Pek çok neden ve gizem bize bütün dünyanın ve bütün kültürlerin yüzyıllar boyunca karışmak ve olmak için randevulaştıkları büyük bir vatanın parçacıkları olduğumuzu hissettiriyor. Irkların, köklerin ve istatistiksel farklılıkların çok ötesinde, Meksika ya da Ekvador'un kültürel hazînesi, Uruguay ve Arjantin'inkiyle de ilintilidir, çünkü güncel gerçekliğin sunduğu çatışmalar karşısında birbirlerine cevap anahtarları sunarlar. Haiti'deki siyah kültürü Guatemala'daki yerli kültürüne uzak değil; çünkü her ikisinde de ortak bir zamana, ortak bir mekâna ve ortak bir tarihsel drama akan halklar beslenebilecekleri damarlar bulabilirler. Hangi hispanoamerikan Guimaraes Rosa, Drummond de Andrade ya da Ferreira Gullar'da kendisine ait bir yürek atışı hissetmez? Hangi Brezilyalı Carpentier'in, Cortazar'ın ya da Rulfo' nun bir biçimde kendisine ait olduğunu hissetmez? Küba ve Nikaragua devrimleri hiçbir Latin Amerikalı için dışarıda değildi. Şili trajedisi hepimizin, bütün Latin Amerikalıların göğsünde bir yara açtı. Derimiz ne renk olursa olsun, hangi dili konuşursak konuşalım hepimiz aynı katmerli toprağın farklı çamurlarından değil miyiz?

7. YENİ LATİN AMERİKAN EDEBİYATININ EN BÜYÜK ÎŞLEVÎ BİR ÜSLUP YARATMASIDIR

Romantik roman bozuntuları, ne mutlu ki, geride kaldı; şehirlerde ve şehirler için yazılan "yerlici" yazarların himayeperverliği ve yalancı "yerlicilik" geride kaldı. Son yirmi-otuz yılda LatinAmerikan edebiyatı, orta sınıfın bazı genç kesimlerinde palazlanan ve kültürel planda da politik planda olduğu kadar ısrarla öne çıkan yeni bir gerçeklik bilincini yansıttı.

Kabukla özü karıştırmakta uzman olanlar bize şöyle diyor: "Bu, üslubun devrimidir. Yeni Latin Amerikan romanının gerçek kahramanı üsluptur." Sesler mi yankıları mı? Yüksek kültürel biçkinin modaları bizim topraklarımıza her zamanki gibi geç geliyorlar ve geldiklerinde de artık onlara orijinallerinin merkezlerinfle çok az ilgi gösteriliyor. Edebiyatın Pierre Cardin'leri Paris'te teoriyi keşfettiler, daha doğrusu yeniden dirilttiler, çünkü epey eskidir; kopyacıları da onu eleştirel içeriğine el koymak için

acil olarak Latin Amerikan edebiyatına uyguladılar. Ama üslup bir alettir, melodi değil;

yeni Latin Amerikan anlatısının gerçek kahramanları da zamirler ve sıfatlar değil, etten ve kemikten kadınlar ve adamlardır.

Söz kaybettiği onuru hiç kuşkusuz bir sentaks devrimi aracılığıyla geri kazanacak değil. Sistem dilin içeriğini boşaltıyor; teknik bir manevra zevki için değil, daha kolay egemen olmak için insanları izole etmesi gerektiğinden. Dil iletişimi içerir ve bu yüzden insan ilişkilerini korkuya, güvensizliğe, rekabete ve tüketime indirgeyen bir sistemde tehlikeli olur.

Estetik planda edebiyatın katıksız bir havai fişek gösterisine indirgenmesi, biçim olarak politik alanda demokrasiyi seçim zanne-denlerinkine denk bir kültüre karşılık gelir; ekonomik gelişmenin bir toplumun tek ve nihai amacı olduğuna inanan teknokratlannki-ne benzer bir biçimde de araçların ve amaçların karıştırıldığını gösterir.

8. LATİN AMERİKA'NIN TAŞKIN BİR DOĞASI VAR;

EDEBİYATI DA BU YÜZDEN BAROKTUR

Konuya barok üzerine yapılan binbir teoriyi tartışmak için gelmedik. Bu etiket Rembrandt ve Rubens gibi birbirinin tam zıttı ressamlara ve tek ortak noktalan aynı ülkede doğmak olan Alejo Car-pentier ve Severo Sarduy gibi yazarlara yapıştırıldı.

Ortak bir adlandırma imkânsız. Herkes baroku kendine göre anlıyor. Bazıları için terim belirli stilleri tanımlıyor; bazıları için sanat tarihinde bir dönem. Kesin olan tek şey şu: Her teorisyen kelimenin arkasında önceden koyduğu şeyi buluyor.

Birkaç yıl önce yayımlanan bir denemede, Kübalı Leonardo Acosta tümüyle haklı olarak, tüm diğer kadercilik türleri gibi kabul edilmez olan ve barok stilin Latin Amerika'nın taşkın doğasına denk düştüğünü söyleyen "stilistik kadercilik"e karşı çıkıyordu. Acosta, barokun Amerikan topraklarına sömürgeci ithalin bir ürünü olarak, hiç de taşkın bir doğası olmayan Kastilya'nın kurak topraklarından geldiğini belirtiyordu.

Bize, Latin Amerika edebiyatı baroktur, çünkü ormanın dilinde konuşuyor deniyor - sanki büyük metropoller, geniş çöller, stepler, sıradağlar ve pampalarla dolu bir bölge için tek olası dil ormanın diliymiş gibi, sanki gerçekten ormanın dili diye bir şey varmış gibi.

Horacio Quiroga'nm çıplak anlatıları, yoksa Alto Parana ormanının dilini konuşmuyor muydu? Ya Afrika ormanlarındaki köylerde yaratılan, barokla hiçbir ilgileri olmayan stilistik maskeler?

Barok stil denilen şey bir klişedir, bütün klişeler kadar yanlıştır; bol yapraklı bir dili ima eder ve bir Latin Amerika romanının iyi olmak için çok sayfalı olması ve çok sayfalar boyunca kat kat açılması gerektiği yaygın düşüncesini olumlar. Bu kadar keyfi bir kriter en iyi yazarlarından çoğunu Latin Amerika edebiyatının dışında bırakırdı; mesela düzyazının çıplak ve tutumlu adamı Juan Rulfo'yu: Dünyanın en iyi anlatı yazarlarından Juan Rulfo'nun bütün eserleri üç yüz sayfadan az tutar.

Bir başka büyük Latin Amerikalı romancı, Alejo Carpentier "barok" ifadesini diğer yazarların dağdağalı boş sözlerinden çok farklı bir anlamda kullandı. Carpentier için barok, bizim topraklarımızda "büyülü gerçekçiliği" yaratan kültürlerin ve stillerin karışımının bir sonucuydu, dışarıdan bakıp bizi egzotik ülke tanımına sıkıştıran sömürgeci bakıştan çok uzak, orijinal ve yaşamsal bir anlamı vardı. Carpentier'in eserlerinde, onun barok olarak nitelendirdiği stil gerçekliğin adını koyuyor ve onu yeniden keşfediyor ama Severo Sar-duy gibi diğerlerinde barok stil gerçekliği maskeler. Carpentier'i, Lezama Lima'yı, Guimares Rosa'yı, Jorge Enrique Adoum'u okurken kişi stilin karmaşıklığının tam olarak dünyanın karmaşıklığını açıkladığı yargısına ve duygusuna kapılır; ve "bunun" başka bir biçimde söylenemeyeceği duygusuna. Tersi durumlar da sayısızdır, bazı eserlerde imge yoksulu ama özenti bezemelerle doldurulmuş stilin karmaşıklığı, sanatçının açıklık karşısındaki paniğini gizler: Sözler çıplak kalırsa umarsız aptallıklar ortaya çıkar.

Stil kadercileri barokun Latin Amerika'nın dili olduğuna ikna olmamızı isterler; sanki bu kadar dünyayı barındıran bir dünya için tek bir olası dil olabilirmiş gibi. Nihayetinde, pohpohlama uzmanlarının şatafatlı stillerini izleyerek yazdıkları eserlerin sıkıcılığına üst düzey bir estetik kılıf uydurmayı amaçlarlar. Boş sözler doğanın hizmetinde çalışmaz, sistemin

hizmetinde çalışır: Ona kılıflar sunar. Bu yüzden bir ülke ne kadar yoksulsa edebiyatı da o kadar gösterişli, o kadar alengirli olmak zorundadır; sanki halkın diyetindeki kaloriler ne kadar eksikse gerçekliğe sırtım dönmüş aydınların eserlerindeki kelimeler o kadar çok olmalıymış gibi.

9. POLİTİK EDEBİYAT POLİTİK KONULARDAN BAHSEDER;

TOPLUMSAL EDEBİYAT TOPLUMSAL KONULARDAN

İyi de, politik ya da toplumsal olmayan herhangi bir edebiyat var mı acaba? Hepsi toplumsaldır, çünkü insan toplumuna aittirler ve aynı zamanda hepsi politiktir; basılı bir söz her zaman -yazarı istesin ya da istemesin, bilsin ya da bilmesin- kamusal yaşama bir katılım içerdiği ölçüde politiktir.

Yazılı mesaj sırfvaroluşuyla bile "seçim" yapar: Diğerlerine yöneltildiği zaman, kaçınılmaz olarak toplum ve iktidar ilişkilerinde bir yer alır, taraf tutar. Özgürleştirici ya da yabancılaştırıcı içeriği hiçbir durumda konusu tarafından belirlenmez. En politik ya da politik değişim süreçleriyle en bağlaşık edebiyat, politikayı en az *adlandırma* ihtiyacı duyan olabilir; tıpkı en acımasız sosyal şiddetin de kendisini illaki bomba ya da kurşunlarla gösteren olmadığı gibi.

Dünyanın en devrimci niyetiyle "toplumsal ve sosyal konular" üzerine yazılmış kitaplar, makaleler, şarkılar ve bildiriler sık sık onlara esin veren iyi niyetin hedeflediği etkiyi yaratmazlar. Bazen istemeden karşı çıkmayı amaçladıkları sistemi haklı çıkarırlar. Halka anlayıştan yoksunmuş, hayal gücü kıtmış gibi yaklaşanlar baskıcıların ürettiği halk imajını onaylarlar; sıkıcı cümlelerden kurulu bir dil kullananlar, tek boyutlu tipler yaratanlar, korkusuz, çelişkisiz, şüphesiz tipler yaratanlar, her öyküde ya da romanda yazarın dediklerini mekanik olarak uygulayan kartondan tipler yaratanlar savaştıklarını söyledikleri sistemi kutsarlar. Sistem, parçalamada uzman değil mi? Ruhu çoğaltmak yerine onu buran bir edebiyat, ne kadar militan diye adlandırılırsa adlandırılsın açık bir biçimde her gün insanlık durumunun zenginliğini ve çeşitliliğini tekrar tekrar kesen bir sosyal düzene hizmet eder. Daha az rastlanmayan başka durumlarda da, iletişim ve aktarma denemesi daha baştan başarısızlığa uğrar, eğer daha başlarken ikna olmuş bir kitleye bu kitlenin duymayı beklediği şeyi, bildik dilde söylemeye yönelinirse: Ne kadar devrimci olmayı amaçlarsa amaçlasın, beslenmeyen

bu edebiyat neticede konformist olacaktır. Aşka getirmeyi amaçlasa da uyku getirir. Kalabalıklara hitap ettiğini söyler ama aynayla konuşur.

Edebiyatın, konusu ne olursa olsun, gerçekliğin çoklu boyutlarıyla açıklanmasına katkıda bulunduğu, bir biçimde kolektif kimliği beslediği ya da toplumu yaratan belleği ortaya çıkardığı sürece özgürleştirici bir politik anlama sahip olabileceğine inanıyorum. Bu bakış açısından, bir aşk şiiri, politik olarak tünellerdeki madencilerin ya da muz plantasyonlarındaki işçilerin sömürüsünü anlatan bir romandan daha verimli olabilir.

En üst düzey Latin Amerikan edebiyatından sayısız örnek bulunabilir. Kısa süre önce yayımlanan bir çalışmada Pedro Orgambide, Pablo Neruda'nın *Canto Generalinin* görünüşte daha az politik olan eserleri arasında en politiği olduğu konusunda şüphe ettiğini söylüyordu. Bana şüphesinde çok haklıymış gibi geliyor. Pablo Neruda' nın şiirleri, bazı sayfalarında bazı diktatörleri ve United Fruit Com-pany'nin uyguladığı şiddeti ortaya döktüğü *Alturas de Machu* Picc-hu'da en büyük etkiye ve derinliğe ulaşır. Bana göre Miguel Angel Asturias'ın *Weekend en Guatemala'sı* 1954 katliamının ve işgalinin yarattığı sonsuz öfkeyle yazılmıştır, bütün eserlerinde en açık politik konuya sahip olandır ama politik olarak en etkisizidir. *El libro de Manuel'i* Julio Cortazar'ın en bağlaşık eseri olarak kabul eden, neredeyse herkesin hemfikir olduğu görüşü paylaşmıyorum; aynı biçimde Gabriel Garda Mıirquez'in *Yüzyıllık Yalnızlık'ı*, bu büyük romanda politika birinci planda görünmese de bana *Başkan Babamızın Sonbaharı'ndan* politik anlamda çok daha zengin geliyor.

10. EN İYİ DURUMDA, EDEBİYAT GERÇEKLİĞİ YORUMLAYABİLİR AMA DEĞİŞTİREMEZ.

Gerçekliği yorumlarken, yeniden keşfederken edebiyat onu tanımamıza yardım eder. Ve gerçekliği tanımak onu değiştirmeye başlamak için gereken ilk adımdır. Gerçeklik bilincinin derinleşmesinden başlayarak gelişmeyen toplumsal ya da politik bir değişim deneyimi yoktur.

"Kurgusal" eserler, öyle deniyor, gerçekliğin gizli boyutlarını açıklamakta "kurgusal olmayan" eserlerden çok daha etkilidirler. Ünlü bir mektubunda Engels, ekonominin somut görünümleri üzerine Balzac'ın romanlarından dönemin bütün ekonomi kitaplarından öğrendiğinden çok daha fazla şey

öğrendiğini yazmıştı. Hiçbir sosyolojik araştırma Kolombiya'daki şiddet hakkında Mârquez'in kısa romanı -eğer yanlış hatırlamıyorsam içinde tek bir kurşunlama bile olmayan- Albaya *Kimseden Mektup* Yok'tan daha fazla şey öğretemez ve Mario Vargas Llosa'nın *Kent ve Köpekler'i,* Peru'daki şiddetin, konu üzerine herhangi bir çalışmadan çok daha ayrıntılı bir röntgen filmini sunar. Geçen yüzyıl Arjantin'de ekonomi politiğin en iyi eseri Martın Fierro adlı hırçın bir *gaucho* üzerine uzun bir şiirdir. Jose Maria Arguedas'ın romanları ve öyküleri Latin Amerika' daki yerli kültürlerin parçalanmaları üzerine en etkileyici tanıklıkları sunarlar. Augusto Roa Bastos'un romanı Yo el *Supremo,* Gaspar Rodrıguez de Francia zamanlarının Paraguay'ını gerçekten tanımak isteyen biri için herhangi bir tarih kitabından çok daha derin kanallar açar. Bugünkü Uruguay'ın çözülüşü Juan Carlos Onetti'nin usta elleriyle El astillero'da sunulur. Guatemala'ya girmek için Asturi-as'ın kitaplarından daha iyi bir anahtar var mı? Juan Gelman'ın şiirlerinde aşk ve öfkeyle soluk alan, günümüz Arjantin'inin ölüm ve yaşam dolu nefesi değil midir? Ve El Salvador ile Nikaragua, bu küçük hırçın ülkeler bizimle Roque Dalton ve Emesto Cardenal'in ağzından konuşmazlar mı?

Gerçekliği açıklamak onu kopya etmek anlamına gelmez. Gerçekliği kopya etmek ona ihanet etmek olur; özellikle de gerçekliğin, hayatta kalabilmek için yalan söylemeye zorlayan ve gündelik olarak şeylerin adlarıyla anılmasını yasaklayan bir sistem tarafından maskelendiği bizimki gibi ülkelerde. Gerçekliğin içine işleme yetisinde olanlar gerçekliği döllerler. Picasso'nun Guernica'sı gözlerimize bu küçük Bask kasabasının bombardımanının bütün fotoğraflarından daha fazla gerçeklik sunar. Fantastik bir anlatı, gerçekliği natüralist, gerçekliğe saygılı davranmaya çalışan bir öyküden daha iyi yansıtabilir. Mario Benedetti yakın zamandaki bir çalışmasında haklı olarak Julio Cortazar'ın La casa *tomada'sı* gibi bir öykünün fantastik bir öykü olarak gerçeklikle çoğu Fransız *nouveau romaın* yazarının can sıkıcı uydurmalarından çok daha fazla ilişkisi olduğunu söylüyor. La *casa tornada,* yüzleşmeye cesaret edemediği bir varlık tarafından yavaş yavaş yerinden edilen bir sosyal sınıfın batışını somut simgeler aracılığıyla temsil eder.

Çoğunlukla, politik olarak devrimci mücadeleyle özdeşleştirilen yazarlar vicdani yaklaşımların acısını çekerler. Fantazi korkakça bir kaçış, bir dünya

yalanı değil midir? Şöyle hissederler, ya da daha doğrusu şöyle hissederiz, çünkü benim de başıma geldi: Yazmaktan suçluluk, uçmaktan suçluluk duyarız. Bazen insan yaratısını besleyen hayaller, halüsinasyonlar olmasa umudun susuzluktan öleceğini unuturuz.

Edebiyat, iki taraflı bir ayna gibi, görüleni ve görülmeyen ama olanı yansıtabilir; kendi reddini içermeyen hiçbir şey olmadığı için çoğunlukla intikam ve kehanet olarak işler, hayal gücü gerçekliğin anlaşılmasında yeni kapılar açar ve onun dönüşümünü sunar; düşlerle fethedilecek dünyayı öne sürer, aynı anda burjuva düzeninin hareketsizliğine meydan okur. Korku ve sessizlik sisteminde yaratma ve keşfetme gücü itaatin rutinlerine karşı saldırıya geçer. Bu sosyal düzen, der sahipleri, doğal düzendir: Sessiz dünya karşıdan ve profilden tıpkı kendisine benzer, polis fişlerindeki bir fotoğraf gibi. Yaratıcı hayal gücü, varsayılan sonsuzluğun bir vadesi olduğunu ve karşı yüzü olmayan yüz olmadığım açıklar.

İyi bir metnin değeri, onu okuyanda serbest bıraktıklarıyla ölçülebilirdi. İyi kitaplar, iyi denemeler, makaleler, en etkili şiirler ve şarkılar hiç etkilenmeden okunamaz ya da dinlenemez. Edebiyat bilinçlere yönelir, onlar üzerinde hareket eder ve niyet, yetenek ve talihle donandığında bilinçte hayal gücünün ve değişim isteğinin horozunu tetikler. Yalanın sosyal yapısında, gerçekliği açıklamak onu ihbar etmeyi de içerir ve okur, okuma sayesinde azıcık ilerleyince çok daha ötelere ulaşır. Bir kitap dünyayı değiştirmez, denir ve doğrudur. Ama ne değiştirir dünyayı? Bir süreç, duruma göre hızlı ya da yavaş, her zaman kesintisiz ve kendiliğinden binlerce boyutu olan bir süreç. Yazılı söz de bu boyutlardan biridir ve basit bir yardımcı çark değildir. Dolaysız olmayan bütün edebiyatı reddetmek, inanıyorum ki kitabın sınırlarını aşan ya da akademi kürsülerinde yer almayan edebi ifade biçimlerini hor görmek gibi çok büyük bir yanlışa neden olur.

Haroldo Conti, Buenos Aires'te yakından tanıdığım Arjantinli anlatıcı, son yıllarını yaptığı edebiyatın politik olarak yararsız olduğu şüphesiyle acı çekerek geçirdi. Devrimci fikirlere sahip bir adamdı ve mükemmel bir biçimde zararsız hikâyeler ve romanlar yazdığını düşünüyordu, çünkü açıkça ihbarda bulunmuyorlardı. Sigara ve şarap dolu uzun gecelerde, Tigre deltasındaki bir adacıkta bu konu üzerine konuştuk ve ben ona eserlerinin

derin, özgürleştirici bir anlamı olduğunu söylemeyi hiç beceremedim. Pek çok güzellikler içeren öyküler anlatma yeteneğiyle alçakgönüllü bir büyücüydü o ve belki hfilâ öyle. Bir şeye değen bütün edebiyatlar gibi onun anlatıları da hayatı anlatıyor ve hayatın gerçekleşmesini sağlıyorlar. Bizi geçici olarak zamandan söküyorlar; daha iyi bir biçimde geri vermek için. Bize ne olduğumuzu anlatırken olmamıza yardım ediyorlar, çünkü kendi kimliğini bilmeyen bir halk nasıl tarihin acısını çekmek yerine onu yaparak tarihin kahramanına dönüşebilir ki?

1976 yazının sonunda Haroldo kaçırıldı. Birisi onu, işkenceden ta^^ayacak halde bir kışlada gördü; sonrası bir daha hiç bilinmedi. Tıpkı pek çok Arjantinli, Şilili, Guatemalalı ve Uruguaylı gibi onu da toprak yuttu. Arjantin gazeteleri ülkenin en iyi yazarlarından birinin kaybedilmesi üzerine tek bir satır bile yayımlamadılar ve sorgulayıcı bir bilince sahip olan Haroldo terörün ortasında kayboldu, edebi eserlerinin kendi politik arzusuyla uygun düşmediği düşüncesiyle acı çekerken siste kayboldu. Bu anlamda, Haroldo bir uçta edebiyata tanrıların mesleği olarak methiyeler düzen, diğerinde ise onu zararsız bir boş vakit geçirme olarak aşağılayan bir şe-matizmin kurbanı oldu.

Ben sözcükler aramış ama bulamamıştım. Yaptığına inanmasına yardım etmek istedim ama başaramadım. Onunki gibi eserlerin kimlik, bellek ve umut kıvılcımları yakarak; yüzümüzü silmek, ruhumuzu parçalamak ve belleğimizi boşaltmak için örgütlenmiş bir sisteme karşı çıkan değişim güçlerini birleştirdiğini söylemek isterdim ona, böylelikle sözlerinin ortada çırılçıplak kalan pek çok kişiye palto olduğunu söylemek isterdim.

Zitarrosa'nın güzel bir şarkısında söylediği gibi, çünkü istemek istedim ama becermeyi beceremedim, şimdi bu sayfaları bir kefaret ve saptama olarak yazıyorum.

1980

- SEBASTIÂO SALGADO'NUN FOTOĞRAFLARI Işık Çöplüğün Sırdır
- İktidarsızlık Yapısının Portresi Üzerine Notlar
- Bolivya'nın İkinci Kuruluşu
- Biz Hayır Diyoruz

SEBASTIÂO SALGADO'NUN FOTOĞRAFLARI Işık Çöplüğün Sırdır

1

Bu fotoğraflar, trajik bir ihtişamla dolu bu figürler, umutsuz bir heykeltıraş tarafından taşa ya da ahşaba mı işlendiler? Bu heykeltıraş fotoğrafçı mı? Yoksa tanrı mı, ya da şeytan, ya da yeryüzü gerçekliği mi?

Kesin olan tek bir şey var; bu figürlere etkilenmeden bakmak çok zor. Kimsenin omuz silktiğini, kör ve uzak, başını çevirip hiçbir şey yokmuş gibi ıslık çalarak uzaklaşabildiğini sanmıyorum.

2

Açlık açlığın öldürdüğü insana benziyor. İnsan insanın öldürdüğü ağaca benziyor. Ağaçların kolları var, insanların da dalları. Sıska, kuru bedenler: Ağaçlar kemiklerden yapılmış; insanlar, güneşte büzülmüş köklerden ve budaklardan. Ne ağaçların ne insanların yaşı belli. Hepsi binlerce yıl önce, kim bilir kaç yıl önce, doğdular ve ayaktalar, onları bir başına bırakan göğün altında açıklanamaz bir biçimde ayaktalar.

3

Dünya o kadar hüzünlü ki, gökkuşağı bile siyah beyaz çıkıyor ve o kadar çirkin ki, can çekişenlerin peşindeki akbabalar hemen üstlerinde uçuyor. Birisi Meksika'da şarkı söylüyor:

IŞIK ÇÖPLÜĞÜN SIRRIDIR

Hayat lavabodaki pislik gibi, giderden akıp gidiyor.

Ve biri Kolombiya'da konuşuyor:

"Hayatın bedeli arttıkça artıyor, hayatın değeri düştükçe düşüyor."

Ama ışık çöplüğün sımdır ve Salgado'nun fotoğraflan bize bu sım anlatıyor.

Görüntü çözeltinin sularım emip ışık sonsuza dek gölgede sa-bitlenince, zamandan ayrılan ve sonsuza dönüşen tek bir an oluyor. Bu fotoğraflar, çıplak dünya gerçeğine ve o gerçeğin gizli pırıltısına tanıklık etmek için yaratıcısından ve gösterdiği kahramanlardan sonra da yaşamayı sürdürecekler. Salgado'nun kamerası vahşi karanlıkta hareket ediyor; ışık arayarak, ışık avlayarak. Işık gökyüzünden mi düşüyor, yoksa bizden mi çıkıyor? Bu ışığın yakalandığı an, bu ışıltı, fotoğraflarda bize görülmeyeni ya da görülen ama fark edilmeyeni açıklıyor: Fark edilmeyen bir varlığı, güçlü bir yokluğu. Bize, yaşama acısının ve ölüm trajedisinin kendi içinde insanın dünyadaki macerasını ipotekten kurtaran kudretli bir büyüyü, ışıltılı bir gizemi sakladığım haber veriyor.

4

Henüz ölmemiş bir ağız, bir testinin ağzına asılı. Parlak, beyaz testi; bir meme.

Bu çocuğun, bu adamın, bu ihtiyarın boynu birinin elinin üstünde uzanıyor. Henüz ölmemiş ama terk edilmiş boyun, kafanın ağırlığını taşıyamıyor.

5

Salgado'nun fotoğraflan insan acısının çok yüzlü bir portresini sunuyor. Aynı zamanda bizi insan onuruna saygı duymaya davet ediyorlar. Bu açlık ve acı görüntüleri yabani bir açık yürekliliğin ürünleri ama aynı zamanda saygılı ve edepliler. Sefalet turizmiyle hiçbir ilgileri yok. Bu çalışmalar insan ruhunu lekelemiyorlar, onu açıklamak için ona nüfuz ediyorlar. Bazen Salgado neredeyse ceset olan iskeletler gösteriyor; onlara kalan tek şey onurlan. Her şeyleri ellerinden alınmış ama onurlan var. O açıklanamaz güzelliğinin kaynağı orada. Bunlar ölüme dair değiller, sefaletin müstehcen teşhirciliği değiller. Burada dehşetin şiiri var, çünkü onur duygusu var.

Bir keresinde bana Endülüs'te sepetindeki midyeleri satarak sokaklarda dolaşan_çok yoksul bir balıkçıyı anlattılar. Bu balıkçı bütün midyelerini almak isteyen genç bir beye midyelerini satmak istememiş. Küçük bey balıkçının istediği parayı ödeyecekmiş ama balıkçı midyelerini satmayı kabul etmemiş; küçük beyin hiç hoşlanmadığı basit bir nedenle. Basitçe şöyle demiş:

"Kendi açlığımda emirleri ben veririm."

6

Arkadaşının mezarına uzanmış bir köpek var. Başını kaldırmış, yanan mumların arasında dostunun uykusuna bekçilik ediyor.

Yıkıntılar arasında bir otomobil var; içinde yapma bir çiçeğe bakan gelinlikli siyah bir kadın.

Sonsuz kum çölünün ortasında akıl sır ermez gemiler var. Rüzgânn dövdüğü kumdan entariler ya da bayraklar var. Toprağın kılıçlan gibi bir kaktüs var; toprağın silahlı güçleri gibi.

Fabrikalarda; bağırsaklar ya da dev boa yılanları olan borular var.

Ve toprağın üzerinde, topraktan, köylü ayaklan var: topraktan ve zamandan yapılmış ayaklar.

7

Salgado insanların fotoğrafını çekiyor. Gelip geçen fotoğrafçılar hayaletlerin fotoğrafını çekiyorlar.

Tüketim nesnesine dönüşmüş sefalet, hastalıklı bir zevktir ve çok para getirir. Refah pazarında, sefalet iyi para eden bir maldır.

Tüketim toplumunun fotoğrafçıları olay yerinde biterler ama içeri girmezler. Umutsuzluk ya da şiddet sahnelerine gelip geçici

IŞIK ÇÖPLÜĞÜN SIRRIDIR

ziyaretlerinde, uçaktan ya da helikopterden inerler, düğmeye basarlar, flaşın kıvılcımı patlar: Fotoğrafı hızla çekip kaçarlar. Görmeden bakarlar ve görüntüleri hiçbir şey demez. Dehşet ya da kanla kirlenmiş bu ödlek fotoğraflar karşısında, dünyanın talihlileri timsah gözyaşları dökebilirler, kendi evrenlerinin düzeninde hiçbir şey bozulmadan birkaç kuruş, birkaç merhametli sözcük sarf edebilirler. Bu kara derili düzülmüşleri, tanrı tarafından unutulmuşları, köpeklerin işediklerini izlerken herhangi bir *Bay*

hiçkimse içten içe mutluluk duyabilir: Hayat, bunlarla karşılaştırılınca, bana o kadar da kötü davranmadı doğrusu. Cehennem cennetin faziletlerini olumlamaya hizmet eder.

59

Hayırseverlik dikeydir, aşağılar. Dayanışma yataydır, yardım eder. Salgado içeriden fotoğraf çekiyor; dayanışarak. Sahra çöllerindeki açlığı fotoğraflamak için orada on beş ay boyunca çalıştı. Latin Amerika üzerine bir avuç fotoğrafı bir araya getirmek için yedi yıl yolculuk etti.

8

Sierra Pelada madencilerinin çamurdan bedenleri. Brezilya'nın kuzeyinde, yarım milyon insan çamurun içine gömülü altını arıyor. Çamurların içinden dağa tırmanıyorlar, bazen ayakları kayıyor ve düşüyorlar; düşen her yaşamın düşen bir taş parçasından daha fazla önemi yok. Bir madenci sürüsü tırmanıyor. Firavunlar döneminde piramitlerin inşasından görüntüler mi bunlar? Bir karınca ordusu mu? Karınca mı, kertenkele mi? Madencilerin kertenkele derisi var, kertenkele gözleri. Açlıktan ölenler, dünya zoolojisinde mi yaşıyorlar?

Salgado'nun kamerası yaklaşıyor ve insan yaşamının ışığını trajik bir yoğunlukla ya da hazin bir tatlılıkla açığa çıkarıyor. Bir el yaklaşıyor, hiçbir yerden gelen bu el açılıyor ve kendini yokuşu çıkan, sırtındaki yükten iki büklüm olmuş madenciye sunuyor. Bu el Mikelanjelo'nun o ünlü freskinde ilk insana dokunan ve dokunarak onu meydana getiren ele benziyor. Sierra Pelada'nm ya da Golgo-ta'nın yükseklerinde yol alan madenci bir haça dayanıyor ve dinleniyor.

9

Bu mülksüzleşmiş bir sanat. Yeryüzünün çıplaklarını söyleyen çıplak bir dil. Bu görüntülerde hiçbir şey fazla değil; mucizevi bir biçimde retoriğin, demagojinin, hoyratlığın uzağında.

Onun için kolay olsa ve şüphesiz ticari olarak kârlı olsa da Salgado taviz vermiyor. Evrenin en derin hüznü avuntusuz, şekerlendirilmeden ifade

ediliyor. *Salgado* Portekiz dilinde *tuzlu* demek.

Salgado'nun özenle kaçındığı *pitoreskizm,* darbelerinin şiddetini hafifletebilir ve Üçüncü Dünya'nın sonuçta öteki dünya olduğunu olumlamaya katkıda bulunabilirdi: Tetikte bekleyen, tehlikeli bir dünya, ama aynı zamanda nadir görülen hayvanlardan oluşan bir sirk gibi sempatik.

10

Gerçeklik simgesel bir dille konuşur. Her parça bütünün bir meta-forudur. Salgado'nun fotoğraflarında simgeler kendilerini *içeriden dışarıya* gösteriyorlar. Sanatçı simgeleri, cömertçe gerçekliğe yüklemek ve gerçekliği onları kullanmaya zorlamak için kendi zihninden üretmiyor. Gerçekliğin kendini mükemmel biçimde ifade etmek için seçtiği bir an var: Salgado'nun kamerasının gözü onu soyuyor, zamandan söküyor, onu görüntü yapıyor ve görüntü bir simgeye, bizim zamanımızın ve bizim dünyamızın bir simgesine dönüşüyor. Ağzını açmadan haykıran bu yüzler artık "öteki" yüzler değil. Artık değil: Hiç rahatsız olmadan bakılabilen nadir ve uzak yüzler değiller artık; sadaka vererek vicdanları rahatlatmaya yarayan zararsız bahaneler değiller. Hepimiz, bu ölü ama aynı zamanda yüzyıllar ya da binyıllardan beri inatla canlı kalan varlıklarız: Bu ölüler, fotoğraf için poz verirken canlıymış gibi yaptıkları için değil en derinlerinde sakladıkları o acılı ışıltıları sayesinde canlı kaldılar.

Eski Ahit'ten çıkmış gibi görünen bu görüntüler aslında yirminci yüzyılda insanlık durumundan portreler; bizim Birinci Dünya olmayan ama Üçüncü Dünya ya da Yirminci Dünya da olmayan tek dünyamızdan simgeler. Bu görüntüler, bu portreler, güçlü sessizlikleriyle, burjuva düzenini her şeyin dışında tutan ve bu düzenin iktidar ve miras hakkını kollayan riyakâr sınırlan sorguluyorlar.

Havana, Küba, 1988

Serra Pelada, Parã eyaleti, Brezilya, 1980.

Etiyopya, 1994

Kâbil, Afganistan, 1996

Mali, 1985

Oaxaca, Meksika, 1980

IŞIK ÇÖPLÜĞÜN SIRRIDIR

Ölümü gören, ona bakmak istemeyen ama gözünü alamayan bir çocuğun gözleri. Ölüme mıhlanmış, ölüm tarafından yakalanmış gözler: O gözleri, o çocuğu götürmeye gelen ölüm: Bir cinayetin güncesi.

69

12

Beş dakikadır beyaz sayfanın karşısında sözcükler arıyorum. Bu beş dakikada dünya silahlara on milyon dolar harcadı ve yüz altmış çocuk açlıktan ya da iyileştirilebilir hastalıklardan öldü. Yani: Benim şüpheye düştüğüm bu beş dakikada, yüz altmış çocuk savaşların en savaşında, en sessizinde, açıklanmayanmda, adına barış de-nileninde, kimse cezasını ödemeden katledilebilsin *diye* dünya silahlara on milyon dolar harcadı.

Toplama kampından bedenler. Bunlar açlığın Auschwitzleri. Bir insan soyunu anlaştırma sistemi mi? Tavşanlar gibi üreyen *alt ırklara* karşı gaz odaları yerine açlık kullanılıyor. Bu arada, nüfus düzenleniyor. Atom bombası Hiroşima ve Nagazaki'de korku barışının açılışını yaptı. Dünya savaşlarının yokluğunda, açlık nüfus patlamasıyla çarpıştı. Bu arada yeni bombalar açları gözetliyor. Bildiğimiz kadarıyla her insan yalnızca bir kez ölebilir ama stokla-nan nükleer silahlar her bir insanın on iki kez ölmesine yol açacak miktarda. •

Açlığı öldürmek yenne açları öldüren ölüm musibetinden mustarip bu dünya, bütün insanlığa yiyecek olarak vermeye fazlasıyla yetecek kadar besin üretiyor. Ama bazıları açlıktan ölüyor, bazıları hazımsızlıktan. Ekmeğin gaspını garanti etmek için dünyada doktorlardan yirmi beş kat fazla asker var. 1980'den beri yoksul ülkeler askeri harcamalarını artırdı ve kamu sağlığı harcamalarını yan yarıya düşürdü:

Afrikalı bir ekonomist, Davison Budhoo Uluslararası Para Fo-nu'nu ihbar ediyor. Başkana veda mektubunda şöyle diyor: "Kan çok fazla, siz de biliyorsunuz. Nehirler gibi akıyor.' Beni tamamen kirletti. Bazen sizin adınıza yaptığım şeyleri temizlemek için dünyada yeterince sabun olmadığı duygusuna kapılıyorum."

13

Ölü hayvanların kurumuş postları gibi evler. Battaniyeler kefen, kefenler de yararsız meyveleri ve zayıf canlıları sarmalayan kuru kabuklar. Denkleri yüklenen insanlar, insanları yüklenen denkler. Zorlu acılarla dağlarda yürüyen, sırtlarında taşıdıkları ve sırtlarının bir parçasına dönüşen taş lahitler gibi büyük kütükler yüzünden iki büklüm taşıyıcılar. Ama onlar bulutların üzerinde yürüyor.

14

Üçüncü Dünya, "öteki" dünya, yalnızca aşağılamaya ve acımaya layıktır. Nezaket kuralları gereğince ondan çok az bahsedilir.

Eğer AIDS Afrika'dan hiç çıkmasaydı, bu yeni hastalık fark edilmeyecekti. AIDS'in Afrika'da binlerce milyonlarca insanı öldürmesi çok az önemli olacaktı. Bu haber değildir. Üçüncü Dünya denilen yerde hastalıktan ölmek "doğal"dır.

Eğer Salman Rushdie Hindistan'da kalsaydı ve romanlarını Hindu, Tamil ya da Bengal dilinde yazsaydı hakkında ölüm fermanı verilmesi kimsenin dikkatini çekmeyecekti. Emeğin Latin Amerika ülkelerinde pek çok yazar yakın zamandaki askeri diktatörlükler tarafından ölüme mahkûm edildi, idam edildi. Avrupa ülkeleri Rush-die'nin mahkûmiyeti karşısındaki öfkelerini ve protestolarını ifade etmek için büyükelçilerini İran'dan çektiler; ama Latin Amerikalı yazarlar mahkûm edilip idam edildiklerinde Avrupa ülkeleri büyükelçilerini çekmediler. Çekmediler, çünkü elçileri katillere silah satmakla meşguldü. Üçüncü Dünya denilen yerde kurşunlarla ölmek "doğal"dır. İnsanlığı iletişimsiz bırakan büyük iletişim araçlarının bakış açısına göre, Üçüncü Dünya'da hayvanlardan yalnızca iki ayağı üzerinde yürüdüğü için ayırt edilen üçüncü sınıf insanlar yaşar. Sorunları doğaya aittir, tarihe değil: Açlık, hastalık, şiddet, doğal işleyişin bir parçasıdır.

IŞIK ÇÖPLÜĞÜN SIRRIDIR

Taş heykellerden bir Haç Yolu. Etten ve kemikten insanlardan bir Haç Yolu. Çölün tepelerinde dolanan şu sıska çocuk İsa'nın uysallığına mı sahip?

İsa'nın acılı güzelliğine? Yoksa doğduğu yere doğru yürüyen İsa mı sahiden?

71

16

Açlık yalan söyler: Çözülemez bir sır yadatanrıların intikamıymış gibi görünür. Açlık maskelenmiştir, gerçeklik maskelenmiştir.

Fotoğrafçı olduğunu keşfetmeden önce, Salgado iktisatçıydı. Sahra'ya iktisatçı olarak geldi. Orada ilk defa gerçekliğin gizlenmek için kullandığı deriye nüfuz etmek için kameranın gözünü kullandı.

Ekonomi bilimi, maskeler konusunda ona çok şey öğretmişti. Ekonomide hiçbir şey asla göründüğü gibi değildir. Rakamlardaki iyi durumun insanların mutluluğuyla çok az ilgisi vardır ya da hiç yoktur. Varsayalım ki iki kişinin yaşadığı bir ülke var. Kişi başına düşen gelir, varsayalım, 4^W dolar. Bu ilk bakışta hiç de kötü değildir. Ama bu ülkede yaşayan iki kişiden biri 8^W dolar alıyor, öteki hiçbir şey. O zaman bu adam ekonominin gizli bilimlerini anlayanlara sorabilir: "Payıma düşen geliri nereden alabilirim? Hangi bankadan ödüyorlar?"

Salgado Brezilyalı. Brezilya'nın gelişmesi kaç kişiyi geliştiriyor? İstatistikler şu son otuz yılda, özellikle uzun diktatörlük yıllarında açık ekonomik büyüme göstergeleri kaydettiler. Ama 1960'ta her üç Brezilyalı'dan biri kötü besleniyordu. Şimdi her üç Brezilya-lı'dan ikisi kötü besleniyor. Terk edilmiş on yedi milyon çocuk var. Ölen her on çocuktan yedisini açlık öldürüyor. Brezilya dünyanın dördüncü yiyecek maddesi ihracatçısı, dünyada yüz ölçümü olarak beşinci sırada, açlıkta ise altıncı.

17

Göçebe kervanları, can çekişenler, Afrika çölünde dolanıyorlar; umutsuzca yenilebilecek bir ot ya da böcek arayarak. İnsan mı bunlar, yoksa hareket eden mumyalar mı? Rüzgârdan deforme olmuş yürüyen taş heykeller mi; ölmüşler mi yoksa uyuyorlar mı; belki canlılar, belki ölüler; belki aynı anda hem canlılar hem ölüler?

Bir adam kollarında oğlunu ya da eskiden oğlu olan kemikleri taşıyor, bu adam yalnızlığa çakılı, yüksek ve güçlü bir ağaç. Yalnızlığa çakılı, gölgeli bir ağaç uzun dallarını hareket ettirerek havayı okşuyor, en yüksek dallarıysa bir omza ya da kucağa eğilmiş bir kafa. Can çekişen bir çocuk son bir hamleyle elini oynatmayı başarıyor, okşama hareketi, okşayarak ölüyor. Şu yürüyen ya da rüzgâra karşı sürüklenen kadın, kanatları kırık bir kuş mu? Yalnızlıkta kollarını iki yana açmış şu korkuluk, bir kadın mı?

1989

(Bu metin,fotoğrqflan benimle beraber gören Helena Villagra'ya adanmıştır)

Zamanımızın Bir Totemi

1

Cumartesi, günbatımı, sahildeyim. Terastan terasa yeni gelen komşularla' konuşuyorum:

"Burası çok huzurlu," diyor şişman kadın.

"Evet," diyorum.

Terastan deniz görülüyor. Çok güzel bir yaz günü. Barselona' dan bir saat uzakta, hava tertemiz:

"Buranın havası bambaşka," diyor kadın.

"Evet," diyorum.

"Ne yazık ki dönmemiz gerekecek," diyor kocası.

"Bu kadar çabuk mu?" diye soruyorum ayrılışlarına içten içe sevinirken. "Daha bu sabah geldiniz."

"Evet, ama... Biliyor musunuz," diyor adamla şişman kadın koro halinde, "bu evde televizyon yok, çocuklar alışamadılar. Galiba şehre dönmemiz gerekecek."

"Anlıyorum," diyorum.

2

Her cumartesi öğleden sonra, İspanyol çocukları salya sümük yerlerde ağlıyorlar. *Marco* onlara acı veriyor.

Marco Japonların dünya televizyonlarından yayınladığı bir çizgi film dizisi. Japonlar gözyaşının çokuluslusunu kurdular. Endüstri Heidi'yle başladı; Bayan Rottenmayer'in gözetleyen bakışlarının takibinde, karlı dağlarda dolaşan şu itici İsviçreli küçük kızla. Sonra, Tokyo halkı Edmondo d'Amicis'e döndü ve *Çocuk Kalbinin* yazarından gözyaşı dolu bir hikâyeyi dünya tüketimi için yeniden diriltti.

Marco, d'Amicis'in *Apenin Dağlarından And Dağlarına* kitabından alınma bu karakter, şimdi, her yaştan İspanyol çocuğu arasında endişe ve korku seline neden oluyor. Madrid'de Kızıl Haç, televizyon programını takip eden saatlerde sinir krizi geçiren ortalama on çocukla ilgileniyor. "Sadistçe bir dizi," diyor Kızıl Haç'tan uzmanlar "ve tamamen çocukların sinirlerini yıpratmak için yapılmış." Anketler her on tepanyol çocuktan dokuzunun her cumartesi *Marco'yu* seyrettiğini söylüyor. Bir baba açıklıyor: 'Eğer televizyonu kapatırsam çocuklarım ağlıyor çünkü *Marco'yu* seyretmek istiyorlar, eğer açarsam- yine ağlıyorlar çünkü *Marco'yu* seyrediyorlar." Gonzalo Morande, çocuk psikiyatrisinde uzman bir hekim, küçük çocuğunun programdan sonra "Baba daha fazla dayanamayacağım!" diye bağırarak kendisini uyandırdığını söylüyor ve çalıştığı hastanedeki çocuk psikiyatrisi bölümüne ruhsal sorunlarla gelen çocukların sayısının İspanyol televizyonu bu eğitici diziyi yayınlamaya başladığından beri altı kat arttığını aktarıyor.

Okullarda dönem sonu şenliklerinde çocuklar *Marco* şarkıları söylüyorlar, başında maymunu Amedio'yla *Marco* resimleri çiziyorlar, *Marco* dergileri ve kitapları okuyorlar ve üzerinde *Marco* resmi olan çantalar kullanıyorlar.

Eğer başlayan ve biten bir film söz konusu olsaydı bu kadar sorun olmazdı. Ama bu elliden fazla bölüm olarak planlanan bir dizi. *Marco* annesini arıyor ve onu bulamıyor. Bu Cenovalı Japon çocukla özdeşleşen İspanyol çocuklar, haftalar, aylar boyunca annelerini kaybettiler. İspanyol babalar bu

annenin ortaya çıkması için her şeyi kabul etmeye hazırlar. *Marco* Cenova'dan bir gemiye kaçak binerek okyanusu aşıyor ve annesini Arjantin'de arıyor: "Neredesin, anne?" diye haykırıyor. Anarşistler Barselona duvarlarına: "Videla, *Marco'nun* annesini geri ver!" diye yazıyorlar. Haftalık acı istihkakı: *Marco* Buenos Aires'ten çıkıyor, Bahia Blanca'ya varıyor ama annesi ortada yok. Bir veremliyi ya da aşçı kadın kılığına girmiş bir adamı annesi sanıyor, düşlerinde ona sarılıyor, ona ağlıyor, ona şarkı söylüyor, ama nafile: Ellinci bölüme gelinceye kadar anneden haber çıkmayacak.

D'Amicis'in -faşizmin edebi peygamberi- dünyası karanlık bir dünya. Üç temel değeri var: aile, vatan ve bilgilerin düzenli bir özeti olarak eğitim. *Çocuk* Kalbi'nin karakterleri çocuktur ama oyun oynamazlar. Şakaları, eğlenceleri yoktur. Kahraman ve sıkıcıdırlar. *Marco* da bu tipik cücelerden biri. Hastalığa ve ölüme dair ürkünç düşler görür, yoksunluk düşleri, ve asla oyun oynamaz. Onun dünyası bir yetişkinler dünyasıdır ve bu yüzden trajik ve bedbahttır. Cenova'dan Buenos Aires'e yolculuk ederken korkunç bir fırtına gemiyi yakalar: Hastalık ve açlık mürettebatı telef eder. Daha Arjantin'e ayak basar basmaz, Marco'nun yanında getirdiği azıcık parasını çalarlar.

D'Amicis'in anne figürünü ve ailenin önemini yüceltmeye yönelik aşırı duygusal anlatısı, şimdi yazıldıktan neredeyse elli yıl sonra alışılmamış bir yaygınlığa ulaştı. Japonlar, açık ki, bir sinekten bile kâr çıkartma yeteneğindeler.

3

Televizyona bakan bir çocuğun yüzü beni korkutuyor. Daha doğrusu, küçük ya da büyük, televizyona bakan herkesin yüzü beni korkutuyor; totemin karşısında hareketsiz, pasif, ama çocuklarda beni daha çok etkiliyor. Yan açık ağız, hipnotize gözler: Onunla konuştuğunda seni duymuyor; dokunduğunda fark etmiyor. Trans halinde, uyumuyor ama uyanık da değil, seri olarak imal edilmiş heyecanlan tüketiyor. Kötürümler için saatler saatler süren maceralar. Çocuklar bizim -kaç yıl önce?- okurken keşfettiğimiz görüntüleri hazır olarak alıyorlar. Sandokan onu yorumlayan aktörün yüzüne, elbiselerine ve mimiklerine sahip.

Ben çocukken, evde kalmak bir cezaydı.

4

New York'ta bir ilkokul öğretmeni dehşetle anlatıyor: "Çocuklara görüntü göstermeden bir hikâye anlatırsam şikâyet ediyorlar: Görmüyoruz, diyorlar. O zaman dikkatleri dağılıyor, ayağa kalkıyorlar, birbirleriyle konuşuyorlar ve beni dinlemiyorlar."

Okuyucu, okurken görüntüler yaratır: Seyirci onları hazır alır. Televizyon görüntüyü *hapsediyor* ve serbest bırakmıyor, demişti Bruno Bettelheim ve yakın zamandaki bir kitapta Marie Winn aynısını tekrarlıyor.[1] MarieWinn'e göre televizyon deneyimi yetişkinlerin çocuklar için ürettiği fantazilere çocukların bağımlılığını sürekli kılıyor. Yeni kuşakların dili, içinden kelimeleri ayırt etmeyi beceremeyeceğimiz kadar kötü durumda. Birleşik Devletler'de orta ve yüksek eğitim öğrencilerinin başarılan 1964'ten beri düşüşte. Öğrencilerin genel seviyesi günden güne düşüyor ve başarılı öğrenciler her seferinde daha istisnai. "Televizyon kuşağı", çocukluğunda dünyayı pasifçe izleme alışkanlığının doğal uzantısını gençliğinde uyuşturucularda buluyor. Amerikan evlerinin yüzde doksan altısında en azından bir televizyon var. Çocuklar sihirli kutuya gitgide daha fazla bağlanıyorlar. İki ila beş yaş arası çocuklar 1966'da haftada yirmi üç saat televizyon seyrediyorlardı, 1970'te otuz saat seyrediyorlar; altı ila on bir yaş arasındaki çocuklar 1966'da haftada yirmi saat televizyon izliyorlardı. 1970'te yirmi altı saat izliyorlar.

Marie Winn farklı söyleşilerden alıntılar yapıyor. Bunlardan birinde, bir çocuk şöyle diyor: "Televizyon hoşuma gidiyor, çünkü benim yerime her şeyi üstleniyor. Yanıt vermem gerekmiyor. Kimseye bir şey vermem gerekmiyor."

1977

Zidane'ın Dünya Kupası

TEM^KİNLİLİK sahnesinde, bir çılgınlık krizi.

Coca Cola'nın mutluluk hediye ettiği, Master Card'ın zenginlik bahşettiği, Hyundai'nin hız sunduğu, futbola tapınmaya ve kurallarına saygıya adanmış bir tapmakta, dünya şampiyonasının son maçının son dakikaları tartışılıyor.

Bu aynı zamanda futbola elveda diyen, en hayran olunan, en sevilen, en iyi oyuncunun da son maçı. Dünyanın gözleri onun üzerinde. Ve bu şenliğin kralı bir anda öfkeli bir boğaya dönüşüyor, bir rakibe saldırıyor, göğsüne bir kafa vuruşuyla rakibini yere seriyor ve çekip gidiyor. .

Hakem tarafından maçtan atılıyor ve seyircinin alkışları yerine ıslıklarıyla uğurlanıyor. Büyük kapıdan değil, soyunma odalarına giden hüzünlü tünelden çıkıyor.

Yolda, şampiyon takıma ayrılan altın kupanın yanından geçiyor. Bakmıyor bile.

Bu dünya kupası başlarken uzmanlar ZinedineZidane'ın yaşlı olduğunu söylediler.

Mariano Pernia, İspanyol milli takımında oynayan Arjantinli oyuncu, şu yorumu getirdi:

"Rüzgâr da yaşlıdır ama esmeye devam ediyor."

Fransa İspanya'yı yendi ve Zidane o karşılaşmada ve sonrasındaki karşılaşmalarda bütün oyuncuların en genciydi.

Sonra, şampiyonanın sonunda, olanlar olunca, kötü adama saldırmak kolaydı. Ama olanları anlamak zordu, hfilâ da öyle. Gerçek miydi? Bir karabasan, kafa karıştıran bir düş olmasın? Ona en çok ihtiyaç duyduklarında yanındakileri nasıl terk edebildi? Hakem Horacio Elizondo, tamamen haklı olarak ona kırmızı kart gösterdi, tamam ama, Zidane neden böyle yaptı?

Anlaşıldığı kadarıyla, kalyan savunma oyuncusu Marco Mate-razzi, ruhunu şeytana kaptırmış taraftarların stadyumun tribünlerinden savurageldikleri şu ırkçı küfürlerden birini etmişti. Cezayirlilerin oğlu, Müslüman Zidane,

kendini savunmayı çok eskiden, çocukluğunda, Marsilya'nın yoksul varoşlarında bu tür saldırılara uğradığı zamanlarda öğrenmişti. Bu küfürleri iyi biliyor ama ona hfilâ ilk seferki gibi acı veriyor ve düşmanları da provokasyonun işe yaradığını biliyorlar. Bu kirli yöntemle onu defalarca zıvanadan çıkarmışlardı ve Materazzi, şöyle söyleyelim, sicili pek temiz biri değil.

Bu dünya kupasına, milli takımların maçlardan önce evrensel ırkçılık belasına karşı yükselttiği çağrılar damgasını vurdu ve Zi-dane bunu mümkün kılan oyunculardan biriydi.

Konu yakıcı. Turnuvanın hemenöncesi günlerde, politikacı Jean-Marie Le Pen Fransa'nın oyuncularında kendisini bulamadığını, çünkü neredeyse hepsinin siyah olduğunu ve çünkü takım kaptanının, şu Arabın, milli marşı söylemediğini açıkladı. Bir süre önce, İspanya milli takımının antrenörü Luis Aragones, Fransız futbolcu Thierry Henry'ye "boktan zenci" demişti ve Güney Amerika futbolunun sürekli başkanı Nicolas Leoz otobiyografisini sunarken "beş yüz kişinin ve üç bin yerlinin yaşadığı bir köyde" doğduğunu söylemişti.

Ama, mağlup olmayı seçen galibin, ellerinde okşadığı zaferden feragat eden yıldızın trajedisi bir küfüre ya da birkaç küfüre indirgenebilir mi?

Belki de bu çılgın saldın, Zidane bunu istemese ve bilmese de, bir çaresizlik çığlığıydı.

Belki küfürlere karşı bir çaresizlik çığlığıydı, dirseklere, tükürüklere, arkadan atılan tekmelere, kendini yere atma uzmanlarının sahtekârlıklarına, yandım anamın ustalarına, seni öldüren ve sonra ben değildim yüzü takınan numaracılara karşı bir çaresizlik çığlığıydı.

Ya da belki çirkin futbolun ezici başarısına karşı bir çaresizlik çığlığıydı; çeşitliliğin düşmanı küreselleşmenin bize dayattığı futbolun tamahkarlığına, korkaklığına ve kıtlığına karşı bir çığlık. Nitekim, şampiyona ilerledikçe Zidane'm bu sirke ait olmadığı her seferinde daha çok belli oldu. Onun büyücü sanatları, efendiliği, melankolik zarafeti başarısızlığı hak ediyordu, tıpkı seri olarak başan modelleri üreten çağımız dünyasının, bu vasat dünya kupasına müstahak olması gibi.

Ve yine bir biçimde İtalya'nın da kupaya yaraştığı söylenebilir, çünkü bütün ulusal takımlar, kimi az, kimi çok, İtalyan tarzı oynadılar; aynı oyun düzeniyle, geride dörtlü çizgi, kapalı defans, kontratakla çalınmış goller.

İtalya kendini kabul ettirdi, olması gerektiği gibi. Sonuçta, kilit, katanaçyo, İtalyan takımını epey esnetti ama aynı zamanda ona dört dünya kupası zaferi sundu. Ve bu dördüncü zafer boyunca yalnızca iki gol yedi, biri kendi kalesine, öteki penaltıdan, en iyi oyuncuları da ileri uçta değil geride: biri kaleci Buffon, öteki savunmadaki Cannavaro.

Juventus'un sekiz oyuntusu Berlin'de finale çıktı, beşi İtalya için oynadı, üçü Fransa için. Dünya Kupası'ndan kısa zaman önce ortaya çıkan entrikalarla en bağlantılı olan takımın Juventus olması tuhaf bir tesadüftü. "Temiz eller"den "temiz ayaklar"a: İtalyan adaleti Lazio, Fiorentina ve futbolda, ticarette ve hükümette sahtekârlığın ve dokunulmazlığın virtüözü Berlusconi'nin Milan'ı dahil en büyük kulüpleri sürgüne, Seri B ve Seri C'ye göndermeye kararlı görünüyordu. Savcılar bütün bir hilebazlık koleksiyonunu ortaya çıkardılar; hakemlerin satın alılası, gazetecilerin satın alınması, kontratlarda sahtecilik, bütçelerde sahtecilik, İtalyan ligindeki po-zisyonlann paylaşımı, televizyon programlarının manipülasyonu...

Hükümetten bir bakan, İtalya dünya kupasını kazanırsa af ilan edeceğini söyledi. İtalya kazandı. Her şey boşa mı gidecek, bir kez daha mı, her zamanki gibi mi? Hakem Zidane'ı bundan çok daha azı için atmıştı sahadan.

Birisi, bilmiyorum kim, 2006 kupasını şöyle özetlemişti güzelce: "Oyuncular örnek bir tavır sergiliyorlar. İçki içmiyorlar, sigara kullanmıyorlar ve oynamıyorlar."

Arada sırada kaleyi bulanlar güzel oynamıyor, güzel oynayanlar da asla kaleyi bulamıyorlar. Bütün Afrika erkenden dışarıda kaldı ve bir sonraki turda bütün Latin Amerika da sürgüne gönderildi.

Dünya kupası bir Avrupa kupasına dönüştü.

Alınan sonuçlar şimdi sağduyu denen şeyi ödüllendirmiş oldu: yüksek savunma duvarları, ilerde Tann'ya küçük bir iyilik için yakaran bir golcü,

yalnız bir kovboy. Hayatta ve futbolda hep olduğu gibi, en iyi oynayan kaybediyor ve kaybetmemeye oynayan kazanıyor.

Penaltılar adaletsizliğe yardım ediyorlar. 1968'e kadar zor karşılaşmalar para atışıyla belirlenirdi. Bir biçimde öyle olmaya devam ediyor. Uzatmalar bitince, penaltılar fazlasıyla kaderin cilvesine dönüyor. Arjantin Almanya'dan iyiydi, Fransa da İtalya'dan, ama birkaç saniye iki saatlik oyundan daha fazla önem taşıdı ve Arjantin evine dönmek zorunda kaldı, Fransa kupayı kaybetti.

•

Ortada pek hayal gücü yoktu. Sanatçıların yerini, geçerken bir topu ya da rakibi tekmeleyen halterciler ve olimpik koşucular almıştı.

Dünya kupası o kadar sıkıcı hale geldi ki işin sahipleri maçları seyredilebilir kılmak üzere mecburen heyecan yaratacak projeler hayal etmeye koyuldular. Fifa'nın koynunda doğan düşüncelerden biri beraberliği sıfır puanla cezalandırmayı öneriyor. Öteki, golleri çoğaltmak için kaleleri büyütmeyi telkin ediyor. Bir başkası, çorba sevmiyorsanız, yemekten iki tabak verelim misali her iki yılda bir kupa planlıyor.

Ama profesyonel futbol, dünyanın aynası, kazanmak için oynanıyor, keyif almak için değil ve giderlerin hesabı, dünya futbolunu yöneten bürokratların bu faydasız hayali manevralarıyla alay ediyor.

Neyse ki futbol profesyonel futboldan ibaret değil. Topun hfila neşeyle yuvarlandığını görmek için sokaklara çıkmak yeter, plajlara, küçük arsalara çıkmak yeter.

Televizyonda seyredilen profesyonel futbolun neşesi kaçmış durumda. Beş forvetli eski zamanları özlemle yâd edip şimdi geriye yalnızca bir tane kaldığını hüzünle kavrıyoruz mecburen, giderek bir tane bile kalmayacağını anlıyoruz: Herkes geriye, ileride kimse kalmasın.

Zoolog Roberto Fontanarrosa'nın belirttiği gibi, golcüler ve panda ayıları soyu tükenmekte olan türler.

2006

Suç ya da Şenlik Olarak Beden

KEŞFİN beşinci yüzyılı yaklaşıyor. Aklıma, kutlamaların ana temalarından birinin eskiden, daha Amerika bu adla anılmaya başlamadan, henüz kimse onu keşfetme lütfunda bulunmadan önce, Amerika'da ya da Amerika'nın büyük bölümünde yaşanan cinsel özgürlüğe saygı olmasının fena fikir olmadığı geldi. Bartolome de las Ca-sas ya da Vasco de Quiroga gibi din adamları Amerika'da insanlık durumuna âşık bir Tanrı düşüncesini vaaz ettiler ama bizim topraklarımıza dayatılan Tanrı bu değildi.

Fena bir fikir olmazdı, diyorum, bu özgürlük anısına, Amerika' nın en eski anısına böyle bir saygı; şimdi ^AIDS'in kışkırttığı büyüyen panik ikliminin de etkisiyle açıkça iğdiş edici ahlaki yaklaşımlardan mustarip gelişmekte olan ülkeler için uygunsuz da olmazdı.

AIDS, yeni bir hastalık, bulaşıcı, hâlâ aşısı yok, kesin bir çaresi de, seks polisleri için mükemmel bir bahane olacaktır, nitekim oluyor da. Umarım yanılırım, saptama demeyeyim ama bedenin affedilmez mutluluğunun düşmanları için olası en iyi zeminin gelişimine katkıda bulunuyormuşuz izlenimine kapılıyorum. Bu kadar katı bir şekilde suçlanıp mahkûm edilen Gary Hart örneğinde yaşananlar başka zamanlarda, Franklin Delano Roosevelt ya da John Ken-nedy benzer durumların kahramanlarıyken olmamıştı.

PÜRİTANİZM HAREKETE GEÇİYOR

Yakın zamanlarda, Avrupa ve Birleşik Devletler gazeteleri ilk sayfalarındaki başlıklarını Gary Hart skandalına ayırdılar. Miami *He*-rald'ın kendilerini yatakları gözetlemek gibi saygın bir göreve adamış muhabirleri, Reagan'a alternatif bir adayın aşk macerasını ortaya çıkardılar. Günahkâr hanımın fotoğrafını görünce, Hart'ı alkışlamak istedim, hatta ayakta alkışlamak istedim: Ama onun acı veren açıklamalarını, Kutsal Engizisyon mahkemeleri tarafından suçlananların en aşağılıklarından daha aşağılık açıklamalarını okur okumaz bütün isteğimi kaybediverdim.

Ne olursa olsun, Miami Herald'ın Hart'ın politik kariyerini bitiren haberi, başkan Reagan'ın Nikaragualıları katletmek için yasadışı fonları kullanmak amacıyla yaptığı yolsuzluklar üzerine eşzamanlı açıklamaları uygun bir biçimde ikinci plana iteledi. Daha öncesinden değil, sömürge döneminden gelen püriten gelenek, Gary Hart'ı Mayflower'ın en uzun direğine astı. Gelenek olarak iki ahlakı, iki dili ve iki muhasebe defteri olan bir sistemin bakış açısına göre, Hart elbette kontraların ABD hesabına ve ABD'nin emriyle işlediği vahşetten çok daha ağır bir suç işlemişti.

CİNSELLİK KARŞITI BİR HAÇLI SEFERİ

Bir taraftan Amerika'nın kuzeyinde riyakârlık rüzgârı Hart'm politik cesedini sallandırırken, Avrupa'da da riyakâr yeniahlakçılık kendi üzerine düşeni yapıyordu.

Paris'te içişleri ve kültür bakanlan pornografi diye anılan erotizme karşı sansür kampanyasında yeni propaganda saldırılarına atılıyorlardı. Cadiz'in bir plajında, çırılçıplak ya da neredeyse çıplak güneşlenen iki kadın üç günlüğüne cezaevine gönderildiler; yanlış hatırlamıyorsam bu İspanya'da yıllardır görülmemiş bir şeydi. Tamamen çıplaklık günahtır çünkü ilk günahı hatırlatır, diyordu Aziz Agustin ve şimdi de onun cemaati, Floransa'da Masaccio'nun Âdem'inin korkutucu orijinal çıplaklığının ilk kez gösterileceği sergi aleyhinde göğe doğru, daha doğrusu cennete doğru çığlıklar atıyorlar. Teknisyenler Âdem'i yeniden soymayı başardılar; şimdi o, Kilise'nin üstüne ektiği asma yaprağı olmadan, tam olarak Masaccio'nun dünyaya bıraktığı gibi. Bu arada Vatikan'da, Amerika ve Almanya'dan yeni dönen Papa, iğdiş edici jiletlerini bileyliyordu.

ŞEYTANIN EVİ

Şili'de, uğursuz anılarla dolu Ulusal Stadyum'da, şeytani pagan bir geleneği sürdürmek konusunda gösterilen inada Papa bizzat kendi- • si tanık olmuştu. Hazretleri, Şilili gençleri seksten vazgeçmeleri için uyarınca, gençler onu bir ağızdan ve kesin bir hayımr'la yanıtlamışlardı. Birkaç yıl önce General Pinochet bir başka şeytanca pagan geleneğe karşı bir kar^ame yayınlamıştı: Mapuche yerlilerinin ortak yaşam ve üretme biçimlerine karşı bir kararname.

İşgal zamanlarında, bu iki gelenek kesin bir biçimde Amerika' nın çöküşünün ya da kurtarılma gereğinin temel kanıtlan olmuşlardı. Kuşkusuz, yerliler ilahlara tapma ve onlara kanlı törensel kurbanlar sunma eğilimleri yüzünden de kokuşmuş sayılırlardı, ama şu ikisi, yeni dünyanın şeytana ev sahipliği yaptığının çürütülmez kanıtlan oldular: özgür aşk ve özel mülkiyetin yokluğu.

TEHLİKELİ BİR ANI

Her ne kadar devlet tarafından yukarıdan aşağıya yapılandırılmış efendi ve köle toplulukları olan İnka ve Azteklerin yönetim merkezleri Cuzco Vadisi'nden ve Texcoco Gölü'nden yönetilen geniş bölgelerde cinsel yaşam katı normlar altına alınmış olsa da, Amerikan topraklarının büyük bölümünde aşk özgürdü. Ama daha sonra gelenlerle karşılaştırılırsa İnka ve Azteklerin normları da o kadar katı değildi. Sonuç olarak bütün Amerika'da kimsenin sürekli birlikte yaşamaya mahkûm olmaması anlamında bir boşanma vardı ve Amerika'nın hiçbir yerinde kadının bekâretinin en ufak bir önemi yoktu.

Karayipler'de ve diğer bölgelerde eşcinsellik normal karşılanıyordu. 1513'te Vasco Nunez de Balboa'nın o zamana kadar özgürlüğün tadını çıkaran ve kendi içlerinde saygı gören elli eşcinsel yerliyi kana susamış köpeklerin önüne atarak şeytan kovma ayinlerinden birini yaptığı yer Panama'ydı. Karayipler'in Kolombiya kıyılarında, 1599'da Tairona yerlileri cinsel alışkanlıklarım, boşanmanın özgürce uygulanmasını, eşcinselliği ve ensesti savunmak için ayaklandılar, bu isyandan sonra yine bir yasaklar düzeni olan düzen yeniden kurulduğunda seksen yerli topluluğu fiilen ortadan kaldırılmıştı. .

O özgürlük günlerini yeniden hatırlamak insanı cesaretlendiriyor. Ne de olsa günümüz dünyasında, eşcinsellik hâlâ pek çok ceza yasasında suç olarak kabul ediliyor ve neredeyse bütün ahlaki normlarda suç ya da hastalık olarak görülüyor. Ve paradoksal olarak, çünkü tarih kara mizah yapmayı çok sever, eşcinseller ve kadınlara karşı maço önyargılar konusunda en kötü bölgelerden biri Karayipler.

MUTLULUĞUN İADESİ TALEBİ

AIDS korkusu, bu arada, terörizme dönüşebilir. Buhastalık, bilimsel olarak, Eski Ahit'e göre eşcinsellere karşı -ve bilindiği üzere bu dünya krallığındaki meyvelerin en lezzetlisi ve en tehlikelisi olan yasak meyveden şu ya da bu şekilde bir ısırık alan herkese karşı-Yehova' mn bildirdiği en boktan lanetleri doğrulayacak gibi görünüyor.

AIDS hastalığından daha kötüsü, korku hastalığı. Bu yüzden şu anma törenleri bize küçük bir yardım sunsa çok hoş olurdu, iyi gelirdi. Böyle denince delice bir şey oluyor, bu yüzden böyle diyorum: Hayatı faziletli, steril, zararsız bir sıkıntıya indirgemek için bizi hayatın elektriğinden yoksun bırakmakla tehdit eden, yükselen iğdiş edici püritenizm dalgasının önüne geçmek gerek. Eğer böyle yapılsaydı, kutlamaları İspanya'da Engizisyonun kurucuları ve Amerika' da hoşgörüsüzlük ve karanlıkçılığın savunucuları Katolik Krallara bir saygı olarak karşılamamız gerekmezdi. Bunun yerine, tarihi yıl-dönümleri, bu kadar eziyet ve bunca aşağılamaya karşın Amerika' mn en eski iki geleneğini canlı tutmayı başaran halka evrensel bir alkış olarak karşılanırdı: özgürlük geleneği ve komün geleneği. O zaman, mesela sayısız yok etme kampanyasında hayatta kalan ve hâlâ dayanışmayı seçme ve mülkiyeti aşağılama yeteneğinde olan, aşk eylemini *oyun* diye adlandıran Guatemala'daki Maya topluluklarına bir saygı olurdu. Ya da bir diğer örnek, Huichola tarzı doğuma bir kutlama olurdu. Meksika'daki Nayarit dağlarında, Huichola yerlilerinin kadınlan doğuracaklannda, kadını acıyla doğurmaya malıkûm eden İncil lanetini düşünmezler. Bunun yerine, dokuz ay önceki o geceyi hatırlamak için yoğunlaşırlar; doğacak çocuk onu var eden mutluluğa yaraşsın diye.

1987

Tehlikeli Gö^uşağı

^ÜNLÜ TARİHÇİ Richard Nixon için her şey çok açıktı. 1972'de ABD başkanıyken, en yakın çalışma arkadaşlarına Roma ve Yunan uygarlıklarının çöküşü üzerine ateşli bir ders verdi:

"Yunanların başına geleni biliyor musunuz? Eşcinsellik hepsini mahvetti. Elbette. Aristoteles homoydu. Hepimiz biliyoruz. Sokra-tes de. Ya Romalıların başına geleni biliyor musunuz? Son altı imparatorları ibneydi... "

1513'te, bu tumturaklı dersten birkaç yüzyıl önce, Vasco Nıifiez de Balboa, elli yerliyi bağırsaklarım deşmek için bekleyen köpeklerin önüne attı, "çünkü kadın olmak için bir tek memeleri ve doğurmaları eksikti. "

Amerika'daki pek çok diğer yer gibi Panama'da da işgalciler ortaya çıkıncaya kadar eşcinsellik serbestti. 1513'teki o gece, Balboa bu topraklarda *iğrenç sodomi günahı* cezasının açılışını yaptı.

Kutsal Engizisyon zamanlarıydı. Bitmek bilmez zamanlar. İs-panya'da Engizisyon üç buçuk yüzyıl sürdü. Her türlü farklı olma sapkınlığı, Avrupa ve Amerika'nın pek çok yerinde işkenceye ya da ölüme mahkûm edildi. Pek çok eşcinsel, erkek ve kadın canlı canlı yakıldı. Büyük ateşler onları küle döndürdü, "bellekte onlardan iz kalmasın diye."

Aşılmış bir zaman olduğu sanılıyor. Ama duman çağırıyor.

KUTSAL AİLE

Katolik Kilisesi kurbanlarından af dilemek yerine, eski beddualarını tekrar ediyor. Yakın zamanlarda, şimdi İnanç Doktrini Cemaati olarak anılan Kutsal Engizisyon, Vatikan'dan "Tanrı'mn planına ve doğanın kanununa karşı çıkan büyük bir ahlaksızlık" olan eşcinsel çiftlerin evliliğine karşı dünya çapında bir kampanya başlattı.

Hemen ardından, dünya kiliselerinin üst düzey yöneticileri bu emreden sesin yankısı oldular. Uruguay'da Başpiskopos Nicolas Cotugno eşcinselliğin "bulaşıcı bir hastalık" olduğunu açıklayıp taşıyıcılarını izole etmeyi önerdi ve eşcinsel evliliği bir insan ile hayvan arasındaki birlikteliğe benzetti.

Kilise pek çok yüzyıldan beri insan cinselliği konusunda endişeli. Papadan papaya, hemen her şeyi kapsayan günah ile bir şekilde üremek gerektiği için bize teselli olarak bırakılan azıcık şey arasındaki katı sının saptıyor. Yüce Papa'dan son köy papazına kadar seks konusunda uzman olmayan tek bir din adamı yok. Hepsi iffet yemini ettiği için, yapmaları yasak olan bir eylemi nasıl bu kadar iyi bildikleri anlaşılmıyor.

Vatikan'ın bu son hükmünü okuyunca, birisi bu semavi seksologlara şunu sormak isteyebilir: Eğer heteroseksüel evlilik doğanın kanunu ise, siz neden evlenmiyorsunuz? Eğer eşcinseller Tann'nın planına karşı geliyorsa, neden Tann onları öyle yaptı?

İyi ve Kötü konusunda bir başka uzman, başkan George W. Bush, eşcinsel evliliklerin mahkûmiyeti konusunda Vatikan'la hemfikir ve ”bir kadın ile bir erkek arasında" normal bir evlilik yapmayan çiftlerin evlat edinmelerine karşı olduğunu açıklıyor.

Kendisi Katolik olmayan başkan, bu papalık haçlısını kendisine mal etti. Bush'un ve Papa'nın tam birbirlerine göre olduklarını ilk keşfedişleri değil bu. İkisinin de Gökyüzü'yle direk bağlantıları var; farklı telefonlarla. Bazı durumlarda, son Irak Savaşı'nda olduğu gibi, çelişkili emirler alıyorlar. Buna karşılık ötekilerde, ortak cephe oluşturuyorlar. Gençler arasında cinsel perhizin promosyonu ve doğum kontrol araçları ve kürtaja karşı mücadele gibi çok kutsal amaçta birlikte oldular ve olmaya devam edecekler.

Alışıldık kriter genişliğiyle, Bush bu konularda yalnızca Vatikan teokrasisiyle değil aynı zamanda İslamcı köktendincilerle de uyuşuyor: Birleşen püritenler asla yenilmez. Birleşmiş Milletler'de ne zaman bu tür bir konu gündeme gelse, Bush yeminli düşmanlarıyla ayın fikirde oy kullandı; İran, Libya, Sudan ve hatta Irak'la; bu ülke onun Tann ve petrol adına üzerine gönderdiği füze fırtınasını almadan önce.

YİNE DE, HAREKET SÜRÜYOR

Haç ve kılıç yukarı kaldırıldı, tıpkı eski zamanlardaki gibi. Tümüyle haklı olarak: Şu son aylarda homofobi büyük saldırılardan mustarip. Papa'nın "sapkın gidişat" ve "Kötülüğün yasallaşması" dediği şey her yerde yayılıyor.

Bu yılın ortalarında Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi tarihi bir hüküm verdi. Teksas'ta eşcinselliği suç olarak cezalandıran kanun, diyor hüküm, anayasaya aykırı. Karar ülkenin on iki eyaletindeki benzer kanunların geçersizliğini zorunlu kılıyor.

Bu arada, New Hampshire'da, Hıristiyanlık tarihinde ilk kez, Piskopos Kilisesi'nin din adanılan ve cemaati açıkça gay olan bir din adamını piskopos seçiyorlar. Massachusetts eşcinsel evlilikleri yasallaştırmak üzere. Vermont'ta nüfus müdürlüğü bu çiftleri yasal olarak tanıyor. Kanada'da bu yılın başlarından beri eşcinseller On-tario ve Colombia'da evlenebiliyorlar. Artık Belçika'da da Danimarka, Hollanda ve İsveç'te olduğu gibi eşcinsel evliliklervar. Norveç, Finlandiya, İzlanda, Fransa, Almanya, Macaristan, Hırvatistan ve İspanya'nın bazı bölgelerinde, bu ülkelerdeki evliliğe az çok benzeyen yasal birlik çeşitlemeleri yürürlükte. Buenos Aires şehrinde de artık, Latin Amerika tarihinde ilk kez, aynı cinsiyetten insanlar arasında yasal birliktelik hakkı tanınıyor.

Tüm bu "büyük ahlaksızlıklar", özgürlük ve ruhsal sağlık eylemleri, hediye değiller; bunlar elde edilmiş kazanımlar. Gaylerin ve lezbiyenlerin ayrımcılığa ve şiddete karşı verdikleri inatçı mücadelenin sonuçlan.

Cehhenneme yaraşır tüm zevklerin arasında eşcinsel aşk hâlâ en vahşice baskı göreni. Maçoluk ve silahlı budalalık bu vahşi baskıyı normalleştirdiler ve alışkanlık haline getirdiler. Yetmişten fazla ülkede yasalar eşcinsel ilişkileri yasaklıyor. Çoğunda hapisle. Bazılarında kırbaç ya da ölüm cezasıyla. Ölüm cezasının yasal olmadığı diğerlerinde parapolisiye birlikler ve fanatizm hastaları arileştirme törenlerini yerine getiriyorlar. İşkence ederek, sakatlayarak, öldürerek sokakları yalnızca varlıklarıyla kamusal bir skandal işleyenlerden temizliyorlar.

Gayler ve lezbiyenler yeryüzünde ve gökyüzünde lanetliler. Beş yıl önce, Malezya başbakanı ulusal güvenlik için bir tehdit olduklarını açıkladı. Öteki dünyada da kapılar yüzlerine kapalı. Genç bir lezbiyenin annesinin söylediğini duyduğum gibi: "Bana en çok acı veren cennette birlikte olmayacağımızı bilmek."

Ama kadın ya da erkek, onlar, *tuhafolanlar,* aşağılananlar, şimdi bizim zamanımızın tarihe bıraktığı en iyi haberlerden bazılarını yaratıyorlar. İnsan çeşitliliğinin simgesi gökkuşağı bayrağıyla silahlanarak, geçmişin en uğursuz miraslarından birini yerle bir ediyorlar. Hoşgörüsüzlük duvarları yıkılmaya başlıyor. Hepimizi onurlandıran bu onur talebi farklı olma cesaretinden ve böyle olmaktan duyulan gururdan doğuyor.

Milton Nascimiento'nun şarkısında söylediği gibi:

Aşkın herhangi bir türü yaşamaya değer,

Aşkın herhangi bir türü âşık olmaya değer.

2003

Büyülü Bir Yaşam İçin Büyülü Bir Ölüm

"ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ veren halklar için tek çözüm olarak silahlı mücadeleye inanıyorum ve ben inançlarımın bir sonucuyum. Pek çok kişi bana maceracı diyecek, öyleyim yalnızca farklı biriyim ve inandığı gerçekleri göstermek için postunu ortaya koyanlardanım. Bu benim sonum olabilir. Sonumu aramıyorum ama olasılıkların mantıklı hesabı içinde bu da var. Eğer böyleyse, bu son kucaklaşmamız olacak. Sizi çok sevdim, yalnızca sevgimi nasıl ifade edeceğimi bilemedim; davranışlarımda aşın derecede katıyım, sanının bazen beni anlamadınız. Beni anlamak kolay değildi, öte yandan, bugün bana yalnızca güvenin. Şimdi, sanatsal bir hazla parlattığını bir tutku iki güçsüz bacaktan ve yorgun ciğerlerden destek alacak. Onu gerçekleştireceğim [...] Arada sırada yirminci yüzyılın bu küçük *condottiere'sini*[2] hatırlayın."

Che Guevara tarafından ailesine gönderilen bu satırlar, yok oluşundan kısa bir süre sonra, Buenos Aires'e ulaştı, ancak annesi Ce-lia oğluyla iletişim kuramadan ölmüştü. Bu "son kucaklamayı", bütün dünyayı heyecanlandıracak bir haberi içeren bu vedayı alamadı. "Bizim zahmetli devrimcilik mesleğimizde ölüm çok sık yaşanan bir kazadır," diye yazmıştı bir keresinde yakın bir arkadaşının ölümü üzerine; Tricontinental'e yazdığı mektup, "yeni savaş ve zafer çığlıklarını" haber verdiği sürece, gelecek olan ölümü selamlayarak biter. Ölümün ne kadar olası ve ne kadar önemsiz olduğunu bin sefer söyledi. Bunu çok iyi biliyordu: .Art arnkı. ölümleri ve dirilişleri yüzünden kendisi de yedi canlı olduğunu kabul ediyordu. Söz verdiği gibi yedinciyi de tüketti: *izin ya da özür dilemeden ölümün içine girdi.* Yuro'nun tozlu sarp geçitlerinde ordu tarafından kovalanan adamlarının başında kurşunların buluşmasına çıktı: Makineli. ayaklarını taradı, o oturarak, birazcık daha, dövüşmeye devam etti; çok yakınındaki bir patlama elindeki M-1 'i uçuruncaya kadar. Yanındaki birkaç gerilla akşamın

ortalarından sabahın ilk ışıklarına kadar yaralıyı korumak için savaşma cesaretini gösterdilerse de, sayıca çok fazla olan askerler onu daha canlıyken yakaladılar: Dipçik darbeleriyle parçalanmış kafaları ve süngü darbeleriyle defalarca delinmiş bedenleriyle sonradan onun yanında sergilenen Che'nin yoldaşları göğüs göğüse çarpıştılar. Çatışmadan sonra, bir gece ve bir günün sonunda Higueras çukurundaki askeri kampta bekleyiş dayanılmaz olmuştu. Sonunda Hükümet Sarayı'ndan mahkûmu öldürme emri geldi.

Bulutsuz gökyüzünde, bir helikopter iniş takımlarına bağlı henüz soğumamış cesetle, dağların Amazon havzalarına doğru açıldığı yerdeki güneşten çatlamış tekinsiz topraklar üzerinde yükseldi. Che, Vallegrande köyündeki *"Senyor de Malta"* hastanesinde bir grup gazeteciye ve fotoğrafçıya gösterildi. Sonra, İngilizce emirler veren şişman bir dazlağın içeriyi purosundan çıkan dumanlarla doldurmasıyla beraber ortadan kayboldu. Cesede bir litre formol en-jekte edilmişti. Barrientos, Che'nin gömüldüğünü söyledi; Ovando -bunu yapacak teknik imkânların olmadığı bir yerde- yakıldığını söyledi. Ellerinin kesildiğini bildirdiler. Sonunda, Bolivya hükümetine mumyalanmış birkaç parmak ve gerilla günlüğünün fotostatik-leri kaldı; bedeninin ve günlüğün aslının kaderi ise sır ya da efsane.

Ardından zamanımızın bu kahramanının yaşamı ve ölümü hakkında halüsinasyonlar ve gizemlerle dolu sayısız efsane ortaya atıldı: Bazıları, çok azı, yaşayan Che'nin bakışlarına dayanacak güçte olmadıkları halde ölü Che'nin anısı üzerine kargalar gibi üşüşen bildik rezillerin alçaklık haznesinden taşan meyvelerdi; diğerlerinin neredeyse hepsi bizim Latin Amerika'mızın sonsuz görünmez mihraplarında düşenin ölümsüzlüğünü kutsayan halk fantazilerden geliyordu.

"Her şeyin kaybedilmiş gibi göründüğü o dakikada ölmenin en iyi biçimini düşünmeye koyuldum. Jack London'ın, kahramanın bir ağaç kütüğüne yaslanıp hayatına onurlu bir biçimde son vermeye hazırlandığı eski bir hikâyesini hatırladım": Che bunu *Granma* Küba'nın doğu kıyılarında battığında yaşanan katliamdaki bir karar ânını hatırlayınca yazdı. Ölümün o ilk sıyınşının üzerinden on bir yıl geçti. Şimdi tek tek bu hareketsiz bedeni her açıdan yakalayan fotoğraflara bakıyorum, kurşunun ete geçtiği

deliklere, birden çok sersemin zalimlik belirtisiyle karıştırdığı o aynı zamanda sıcak ve ironik, gururlu ve anlayış dolu gülümsemeye bakıyorum. Gerillanın yüzüne, Rio Platalı İsa'nın bu çarpıcı yüzüne çivilenmiş gözlerimle kalıyorum; onu kutlamak istiyorum.

Küba'da Allegria del Pio denilen bir yerde, ateşle vaftiz edildiği gün, Che kesin olarak kaderini belirleyecek kararı aldı: "Önümde ilaç dolu bir çanta ve bir mühimmat sandığı vardı, ikisi birlikte taşımak için çok ağırdı, beni sazlıklardan ayıran düzlüğü geçmek için yola çıkarken ilaç çantasını bırakıp mühimmat sandığını aldım." Ailesine bahsi geçen vedasında Che şöyle diyordu: "Bundan yaklaşık on yıl önce size bir başka veda mektubu yazmıştım. Hatırladığım kadarıyla iyi bir asker ve iyi bir doktor olamamaktan yakınıyordum; ikincisi artık beni ilgilendirmiyor; asker olarak da fena sayılmam."

Devrimin ilk ateş hattında bir yer seçti ve o yeri kendisine şüpheye düşme yetkisi ve pişmanlık hakkı tanımadan sonsuza dek seçti: *Bu, bir adamın bir avuç çılgınla birlikte gerçekleştirdiği bir devrimi, alışılmadık bir biçimde, yeni bir devrim mücadelesine girişmek için terk etmesi demekti.* Zafer için yaşamadı, yalnızca kavga için, onursuzluğa ve açlığa karşı hiç bitmeyecek her zaman gerekli bir kavga için yaşadı; kendi yaktığı gemilerden yükselen o güzel ateşi seyretmek için başını geriye çevirmek lüksünü bile sunmadı kendisine.

Bir Buenos Aires gazetesinin sandığı gibi astımın suçu değildi; popüler bir derginin ima ettiği gibi kaybedilen bir soyluluktan kaynaklanan sofistike bir dargınlığın meyvesi de değildi. Dayanışma çıraklığı Che'nin hayatında kolayca izlenebilir ve bu kelime, *dayanışma,* sistemin yazıcılarının sözlüğünde görünmese de, onu anlamak için tek anahtardır.

Cordoba dağlarından Buenos Aires asfaltına yeni gelen genç Che'nin gözlerinde sonsuz sayıda olasılıklar yelpazesi açılıyordu.

Günde on iki saat çalışıyordu, altısı yaşayabilmek için altısı gönüllü olarak; parlak bir tıp öğrencisiydi, ama aynı zamanda karmaşık yüksek matematik kitaplarım da okuyordu, şiir yazıyordu ve muğlak arkeolojik araştırmalara dalıyordu. On altı yaşında bir "felsefe sözlüğü" yazmaya başladı; çünkü öğrencilerin ve kendisinin buna ihtiyacı olduğunu fark etmişti. l 950'de, o

zamanlar Emesto Gueva-ra Sema imzasını kullanan Che, *El Grafico'da* bir ilanda fotoğraflı olarak göründü; iki tekerlekli araçlar için "Micron" motorlarının yetkililerine gönderilmiş bir mektubu aynen yayımlanıyordu: Mektupta Che on iki Arjantin eyaleti boyunca dört bin kilometre yol yaptığını ve küçük motorun çok iyi randıman verdiğini söylüyordu. O günlerde öğretim üyeleri derneği yöneticisi olan Che'nin gençlik arkadaşı Armando March, Emesto daha öğrenciyken annesinin bir memesinden operasyon gördüğünü hatırlıyor; bir tümör olmasından şüpheleniliyordu. Emesto annesinin hayatını kurtarmak için evinde kobaylar, deney tüpleri ve petrol çözeltileriyle hararetli deneyler yaptığı küçük bir laboratuvar oluşturmuştu. March'la Che Morinigo'ya karşı savaşmak için Paraguay'a gitmek istediler. Zeki ve çok yönlü, sonraki yaşamının da açıkça olumlayıp beslediği gibi doğuştan ikna gücüne sahip genç Emesto Guevara alıngan bir hanım evladı değildi; o tehlikelere açık, net politik fikirleri olmayan, *elinden gelmeyen her şeyi yapabileceğini* en başta kendine ispatlamaya bariz bir eğilimi olan genç bir adamdı: Babasını onca yıl oğlu geceyi kucağında uzanarak geçirsin diye başucunda oturarak uyumaya zorlayan sürekli astım krizleri, Che'yi futbol ve rugby oynamaktan alıkoymadı; maçların sonunda arkadaşları onu kucaklarında taşımak zorunda kalsa da. Astım dördüncü yıldan itibaren okula devam etmesini engelledi, ama evde kendisi çalışarak sınavlarını verdi ve daha sonra lisede de mükemmel notlar alarak astımın üstesinden geldi. Astıma karşı savaş Che'nin giriştiği ve kazandığı ilk savaş oldu: Astımın onun yerine karar vermesine asla izin vermeyerek kazandı.

Latin Amerika'nın bu büyük savaşçısı Arjantin ordusunda askerlik yapmak için yetersiz görüldü. Che'nin Andlan motosikletle geçmesi ve Machu Picchu efsanesinin cazibesine kapılıp Peru'ya yürüyerek girmesi o zamanlar oldu: Bir cüzam hastanesinin hastalan, Brezilya ormanlarının kalbinden bir nehri takip ederek Kolombiya'ya gelen o ve arkadaşı Alberto Granados için bir sal yaparlar. lquitos'ta futbol antrenörüdürler; Che, Bogota'dan sınırdışı edilir ve sonunda safkan atları taşıyan bir uçakla Miami'ye gelir. Daha sonra onu Bolivya'ya, madencilerin bellerinde dinamit lokumlarıyla muzaffer dolaştıkları La Paz sokaklarına ve çok sonra Guatemala'ya götüren ikinci bir Latin Amerika yolculuğu yapar. Yıllar sonra bana "Emesto Guevara'daki Che'yi keşfetmeyi bilemedik,” diyeceklerdi, onu o zamanlar, daha bir tanm reformu görevlisinden ve Perulu APRA sürgünleriyle dolu bir pansiyonda

yatan hasta bir Arjantinli' den başka bir şey değilken tanıyan bazı Guatemalalı devrimciler. Er-nesto Guevara, tam tersine, Che'yi Guatemala'da keşfetmişti, kendisini Guatemala devriminin iyimserliği ve yenilgisinde, gerçekleştirilen reform sürecinin kazanımları ve hatalarında ve Arbenz rejiminin yıkımına tanık olurkenki aciz öfkede keşfetmişti. İşin tuhafı, Guevara'yı kesin sosyalist tutkusunun açığa çıkacağı Orta Amerika' ya United Fruit'un Beyaz Filo'sundan bir gemi getirmişti.

Barrio Norte'de seçkin bir doktor, kan ya da deri hastalıklarında saygın bir uzman, profesyonel bir politikacı ya da üst düzey bir teknokrat olabilirdi; kafelerde alaycılığı ve abartılarıyla parlayan büyüleyici bir şarlatan olabilirdi ya da sırf macera olsun diye macera yaşayan müsrif bir maceracı olabilirdi. Yıllar sonra, artık başarıyla kutsanmış bir devrimin ilahlaşmış yöneticisi olarak kalabilirdi. Sağ, devrimcileri her zaman bir psikanalist koltuğuna yatırma arzusundadır; saıiki militanlık ya da ideolojik bağlılık, zamanında verilmemiş bir biberonun ya da anneye duyulan imkânsız aşkın bir sonucuymuş gibi, isyancılığı çocukluktan gelen herhangi bir başarı-s'zlığın klinik tablosuna indirgeyerek tanı koymak hevesindedir. Ama Che devrimciliğin kardeşliğin ve insan onurunun en saf ve aynı zamanda en sağlam ve en zor biçimi olduğunun canlı örneğidir. Yıkılmış *iyi* bir aileden bir küçük beyin patolojik bunaltısı değil onunkisi, süregiden bir yiğitlik eylemi: Günümüz tarihinde çok az insan kendisi için hiçbir *şey istemeden bir ya* da iki umut k*arşılığın*da bu kadar şeyden böyle tekrar tekrar vazgeçti. Kendisi için fedakârlık ve tehlike saatinde ilk sırada; ödül ve güvenlik saatinde son sırada olmaktan başka bir şey istemeden. Günümüz tarihinde çok az insanın, vicdanını susturacak bu kadar iyi bahaneleri vardı: onu ateşkessiz kovalayan astım ve Küba'da sosyalizmin kuruluşunda oynadığı çok önemli rol. Nitekim Sierra Maestra dönemlerinde bazen bir dağa tırmanmanın ona _ne kadar zor geldiğini anlattı: "O anlarda, Küba köylüsü Crespo'nun yürümeme yardım etmek için gösterdiği çabaları hatırlıyorum, artık daha fazla dayanamadığımda ve beni bırakmalarını istediğimde, Crespo, bizim birliklerin özel lehçesiyle, şöyle diyordu bana: 'Hadi boktan Arjantinli, yürüyeceksin ya da seni dipçik darbeleriyle yürütürüm."' Sürekli astım ataklarına rağmen, Che, kortizondan şişmiş yüzü ve beline bağlı nefes açıcıyla şeker kamışı kesen ya da traktör sürebilen bir devrim bakanı olmayı bildi. Aynı şekilde, Meksika'da Fidel Castro'nun adamları çıkartma için eğitilirken, Albay Bayo'nun da en iyi öğrencisi olmayı bilmişti. (O günlerde

Che hayatını meydanlarda çocukların fotoğraflarını çekerek ve Bakire Guadalupe biblolan satarak kazanıyordu; hükümet tarafından smırdışı edilirken havaalanından kaçtı ve yoldaşlarıyla yeniden ilişkiye geçti.)

Meksika'dan önce, bir başka gizli savaşa başlamıştı, sinizme ve Rio Platalıların, özellikle Buenos Aireslilerin alaycı ruhunda kalıtımsal görünen inanç eksikliğine karşı mücadeleye. Kostarika'da bir kafede bir grup gürültücü Kübalı gencin Moncada baskınından ve yapmak üzere oldukları devrimden bahsettiklerini duyunca şu yorumu yapmıştı: "Bir *cow-boy* hikâyesi daha anlatsanıza!" Meksika'da aynı gençler kısa süre sonra onu Isla de Pinos cezaevinden yeni çıkmış Fidel Castro adında koca bir adamla tanıştıracaklardı.

Kısa bir süre önce Buenos Aires'te, annesinin ölümünden az bir süre önce Che'ye göndermeye niyetlendiği, ama Guevara o zamanlar artık ortadan kaybolduğu için asla yerine varmayan mektubu okumak gibi hak edilmemiş bir ayrıcalığa sahip oldum. Annesi o mektupta, sanki ölümünü hissetmiş gibi, ona söylemesi gerekeni doğrudan en doğal yolla söyleyeceğini haber veriyor ve oğlundan da aynı biçimde yanıt vermesini istiyor: "Bilmiyorum, birbirimize davranışlarımızdaki doğallığı mı kaybettik, yoksa öyle bir şey hiç mi yoktu, birbirimizle hep bizim hâlâ çok kapalı aile kurallarımızla daha da vahimleşen, Plata'nın iki yakasında yaşayanların yaptığı gibi hafif ironik bir tonda mı konuştuk [...]" Che kendi kaderi üzerine ona bir şey ima etmiş olmalıydı, çünkü bir başka paragrafta Celia şöyle diyor: "[...] Evet, hep yabancı olacaksın. Senin sürekli kaderin gibi görünüyor bu."

Annesinin yakın bir arkadaşı bana Che'yi şöyle anlattı: "Eğer onlara inanacak olursan Che'nin yakın dostları ve kız arkadaşları şimdi Cordoba'da neredeyse bir ordu kadarlar, ama her birine sofada iki öpücük vermiş olsa bile buna hayatı yetmezdi. Doğrusu müthiş bir çekiciliği vardı. Sen de fark ettin mi? Vivaldi dinleyen, Hei-degger okuyan ve Amerika'da doğan bu delikanlının hayatı pratik olarak bütün olasılıklara açıktı. Sanırım Troçki'ydi, bilmiyorum, en değerli devrimci devrim yerine başka bir şey seçme şansı olup yine de *devrimi seçendir*, diyen. Devrimi seçtiği andan itibaren, yalnızlık aşağı yukarı bir zorunluluk olmuştu. Devrimin kendisiyle olan dışında herhangi bir derin bağı kabul edemezdi. O her zaman derin bir bütünlük ve saflık ihtiyacında oldu."

Gerçekten de, mesleki ve dünyevi başarılara kapılan bu kadar açık olan bu adam batılı devrimci yöneticilerin en püritenine dönüştü. Küba'da devrimin jakobeniydi: "Dikkat et, Che geliyor" diye uyarırlardı Kübalılar, şaka yollu ama ciddi. Bu bütünlük ve saflık ihtiyacı, o zamanlar, aşılmaz bir kişisel adanma yetisine dönüştü; diğerlerinden üst düzey taleplerini sağlam temellere dayandıra-bilmek için, tek bir zayıflığa, tek bir uzlaşmaya izin vermeyecek kadar uzlaşmaz bir tavır içindeydi kendisine karşı. Dağlarda ve kırlarda kazanılan iktidarı ele geçirmeden önce, tanrı ve şeytanla anlaşma yaptığı zamanlardan beri politik anlaşmalar için yeteneğini defalarca kanıtlayan Fidel Castro'nun esnekliği yoktu onda. Geril-lalık yaptığından beri, anlaşıldığı kadarıyla Che, *ya hep ya hiç* sloganıyla yaşadı: Bu rafine aydının sonunda bu çelikten kesinliği, bu şaşırtıcı bükülmezliği kazanmak için sık sık şüpheye düşmeye eğilimli bilincine karşı vermek zorunda kaldığı tüketici savaşları hayal etmek çok zor değil.

"Belki de Latin Amerika'nın Eldorado'dan sonra en büyüleyici efsanesi" yazıyor *Times*, Londra'dan. Madrid'de falanjist bir gazete hedefinin sınırsız büyüklüğü yüzünden onu Amerika'nın fatihleriyle karşılaştırıyor ve *Azul y Blanco,* Arjantin'in milliyetçi sağ örgütü "On dokuzuncu yüzyılın bir kahramanı" olduğunu kabul ediyor. Fi-del Castro onun asla geçmiş zaman kipiyle anılamayacağını söylüyor ve General Ovando bizzat "dünyanın herhangi bir yerinde bir kahraman" olduğunu teslim ediyor. Che'nin savaş günlüğünde "budala" olarak nitelediği başkan Barrientos, "Bir idealistin öldüğünü" açıklıyor. Evita Peron'un da günah çıkardığı din adamı Heman Be-nitez düşen komutan figürünü şu sözlerle yüceltiyor: "Nasıl ki Eski Ahit'e inanan Yahudiler için hyas Peygamber hiç ölmemişse, ortaçağda İspanyollar için El Cid Campeador, Galliler için Artus hep yaşamışsa, gelecekte de üçüncü dünyadaki gerilla savaşlarının hengâmesinde savaşçıların Che Guevara'nın hayali varlığını hissetmeleri çok muhtemeldir."

Bu arada, kiralık kalemler alçaklık kapasitelerini sergileme fırsatını kaçırmadılar: Bir Arjantin dergisi Che'nin Camilo Cienfue-gos'un katili olduğunu ima ediyor; diğeri ölüsünün canlısından iyi olduğunu çünkü böylelikle Latin Amerika için ilerleme yolunun terör olmadığının açıkça ortaya çıktığını açıklıyor; bir üçüncüsü gerillaların Batı tarafından değil de "komünist ülkeler" tarafından üretilmesine şaşırıyor. Belli belirsiz acı bir

gülümsemeyle insan duyarlılığına olduğu kadar insan anlayışına da hakaret eden bu lüks baskı zırvaları bir kenara iterken hayal ediyorum Che'yi.

Paul Nizan'ın o isabetli saptamasını düşünüyorum: "Dünyaya karşı bir suçlama olmayan tek bir büyük eser yoktur." Che'nin ölümüyle mükemmel bir biçimde doğrulanan hayatı, bütün büyük eserler gibi, dünyaya karşı, insanların çoğunluğunu insanların azınlığının yük hayvanına dönüştüren, ülkelerin çoğunluğunu ülkelerin azınlığının çıkarı için hizmetkârlığa ve sefalete mahkûm eden bir dünyaya, bizim dünyamıza karşı bir suçlamadır. Aynı zamanda bu dünyayı değiştirmeye atılmayan egoistlere, korkaklara ve konfor-mistlere karşı da bir suçlamadır.

Çünkü Che'nin ölümü, şu andan itibaren, bu suçlamanın hakkını vermek zorundadır.

1967

Demokrasi Bozuntuları: Ensemizde Gözümüz Olması İhtiyacı Üzerine

BU YILIN BAŞINDA Madrid'den, Buenos Aires'ten ve Montevideo' dan öfke dolu yanıtlar alan bir makalem yayımlandı: Makale, Latin Amerika'daki demokrasilerin elini kolunu bağlayan ve pek çok durumda onları *demokrasi bozuntusundan* başka bir şey olmamaya zorlayan deli gömleklerine değiniyordu: diktatörlükler tarafından ipotek altına alınan demokrasilere, askeri iktidarın şartlı özgürlük rejimine indirgediği sivil iktidarlara... Demokrasinin iktidarsız olması için bazı ülkelerin sahipleri korkudan başka yiyecek vermiyorlar: Kahvaltıda korku, öğle yemeğinde korku ve akşama yine korku. Hükümetler hükümetlik ediyor ama yönetmiyorlar. Gerçekçilik adına iktidarsız oldular ve bu felç durumunun bedelini ödeyerek hayatta kalıyorlar. Uruguay ve Guatemala örneklerine odaklanarak, makalemde uzun ve kıyıcı diktatörlüklerden sonra gelen baş-kanların generallere ve toprak sahiplerine, savaşın ve toprağın efendilerine itaat oyu sayesinde Hükümet Sarayı'na giriş izni aldıklarını söylüyordum.

Makale, Arjantin'in durumunu gözden geçirirken duraksıyordu. Latin Amerika'da yakın zamanlarda doğan ya da yeniden doğan bütün demokrasiler arasında, Arjantin demokrasisi devlet terörünün bütün cellatlarına dokunulmazlık vermeyen tek demokrasi oldu. Al-fonsin

hükümeti altında, sivil yargıçlar yüzyılımızın pervasızca şiddet uygulayan en sistematik vahşetlerinden birinin faillerinden bazılarını yargıladı ve mahkûm etti. Bu, büyük ölçüde, Malvin Adaları savaşından sonra askerlerin dibe vuran prestij kaybı sayesinde mümkün oldu. Malvinler felaketi; yalnızca kendi vatandaşlarını öldürebilen, içerdekilere karşı güç gösterirken dış düşmanlar karşısında çaresiz kalan, sadece başkanları devirmeye, işçileri öldürmeye, mahkûmlara şiddet uygulamaya, çocukları çalmaya ve teslimiyet anlaşmaları yapmaya yarayan subayların maskesini düşürmüştü.

Bütün Latin Amerika tarihi boyunca, hiçbir sivil hükümet bu kadar elverişli şartlara kavuşmamıştı, ama Başkan Alfonsin'in adalet arzusu fazla uzağa gidemedi; azıcık yürüyünce son noktaya geldi. Buna karşılık adaletsizlik sona ermedi. Arjantin'de de, Uruguay' daki gibi askeri diktatörlük için münıkün ve gerekli kılınan iktisadi politika, senden çaldığını sana ödünç veren ve seni kendi ipinle boğan bir emperyalist sistemin hizmetinde, aşağı yukarı aynen devam ediyor. Bu iktisadi politika ücretlileri cezalandırıyor ve spekülasyonları ödüllendiriyor, zenginliği yoğunlaştırıyor ve çalışanları karıncaya dönüşmeye zorluyor.

Makale, yeni emperyal formüle göre askerlerin yerinin artık taht değil tahtın arkası olduğunu söylüyordu. Latin Amerika'daki askeri rejimlerin kaçınılmaz günbatımında, yeni formül, sivil baş-kanları onlara iktidarın askeri yapılarının ve bu askeri yapıların sağlığı için pervane olduğu ekonomik sistemin teminatı işlevini yükleyerek kabul ediyor ve bu uygulamayı teşvik ediyor. Demokrasinin demokrasi olması için, diye bitiyordu makale, demokrasinin gerçekliği değiştirme ve tarihi yapma yetisinde olması için onu bu kafesten çıkarmakla işe başlamak gerek.

Makaleye öfkelenenler ve makalenin söylediklerini çürütmeyen ama söylemediklerini çürüten sayısız yanıt, cadı avcılarının modem versiyonlarını ortaya çıkarmak açısından çok açıklayıcı oldu. Affedilmez sapkınlık olarak kabul edilen, uzlaşmayı reddeden duruşlar karşısında, engizisyoncular şunu sormaktan geri durmadılar: "Neden Moskova'ya gitmiyorsunuz?" Şimdi de Latin Amerika'da soruyorlar: "Neden savaşmak için dağa çıkmıyorsunuz?" Söylediklerimi söylediğim için demokrasiyi küçük görmekle ve kana susamışlıkla suçlandım.

Açıklayıcı tepki, diyorum, çünkü demokrasinin gelişmesini ve bütün ciğeriyle nefes alabilmesini önlemek için korkunun paralize edici gazıyla demokrasiyi zehirleyen bütün bir çarpıtma mekanizmasının parçasını oluşturuyor. Değişim korkusu, gerçek bir değişimden duyulan korku: Nedamet getirmiş solculardan oluşan zavallı türün bazı üyeleri, kendi ayak izlerini silme kaygısıyla, korkunun kitlesel yayılımına katkıda bulunuyorlar; geleneksel sağın mağaralarda yaşayan kabilesi ve her yoldan gelen maaşa bakan bürokratlarla dirsek dirseğe çalışıyorlar. Adalet arayışı böylelikle deliliğin kanıtına dönüşüyor, adaletsizliğe karşı savaş sorumsuz bir maceracılığa indirgeniyor. Adını asla itiraf etmeyen korku, artık gerçekçilik olarak adlandırılıyor ve ılımlılık kılığına bürünüyor. Bununla beraber yüzünde gözü olan herhangi biri onu tanıyabilir. Dil, mesela, ele verir. Onları yalan söylemeye ya da susmaya zorlayan on iki yıllık bir diktatörlükten sonra Uruguaylıların dilinin korkudan hasta olmaması mümkün müydü? Ama demokrasi ortamında resmi dil korkuyu sürdürüyor. "Diktatörlük her seksen Uruguaylıdan birine işkence etti" demek ile "Süreç boyunca bazı vatandaşlar yasadışı baskılara maruz kaldılar" demek aynı şey değil.

Rivayete göre, iki yüzyıl önce İspanyol sömürgecilerinden bağımsızlığın ilan edildiği gün Quito şehrinin duvarına birisi şöyle yazar: "Despotizmin son günü ve aynısının ilk günü." Bundan mı bahsediliyor? Askeri diktatörlüğün sınırlarım yeni aşan Latin Amerika ülkelerinde şimdi aynısından mı bahsediliyor? Askeri diktatörlükler ve sivil rejimler hiçbir şeyde ayrışmıyor mu? Böyle bir şeyi kabul etmek saçmalık olurdu ya da her durumda bir kara mizah olurdu. Hayır: Son yıllarda ortaya çıkan ya da yeniden ortaya çıkan demokrasiler, takma ad kullanan diktatörlüklerden ibaret değil. Benim ülkemi, Uruguay'ı ele alalım örneğin, ciğerler sonunda solunan özgürlük havasına teşekkür ediyorlar. Ama bunu kabul etmek ve kutsamak demokrasimizin hâlâ onu reddeden bazı yapıların tutsağı olduğunu bilmezden gelmemizi gerektirmez. Zavallının. elleri ve ayaklan tutmuyor; iktidarın sahipleri bize bu felçli durumun şüphe edilecek bir yanı olmadığını söylüyorlar.

Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki siyasal demokrasi, sosyal ve ekonomik gerçeği aşağı yukarı sadakatle yansıtıyor. Azgelişmiş ülkelerde, aynı madalyonun ters yüzünde, siyasal demokrasi yalan söyleme alışkanlığında:

Gerçekliği yansıtmak bir yana, onu maskeliyor. *Neredeyse bütün Uıtin Amerika'da olduğu gibi, Uruguay’ın sosyal ve ekonomik yapıları demokratik değil, daha da kötüsü, antidemokratik: Çok az insanı kurtarıyor ve kalanları mahkûm ediyor.* Bu yapıların başını bekleyen ve sürekliliğini güvenceye alan **silahlı kuvvetler sahneden çekildiler, ama perdenin arkasından oynamaya devam ediyorlar. Hiç dokunulmayan baskı sistemi, ulusal gelirin yüzde kırkını yutuyor. Tüfekler, işçi sınıfının bütün tehlikelerin tehditkâr kaynağı olduğunu söyleyen geçerli Ulusal Güvenlik Doktrini'yle hemfikir, içeriye çevrili kalmayı sürdürüyorlar.**

Terleyen biri gibi şiddet üreten ve her ihtiyacı olduğunda devlet terörizmini uygulayan sistem, bitmeyen yalanlarına bahane olarak terörist şiddeti kullanmaktan çekinmiyor. Ama gözetlenen ve adaletten yoksun bir demokrasinin gerçek bir demokrasi olmadığını söyleyen biri terörizm suçu mu işlemiş olur? Onursuz bir barışın bastırılmış bir savaşa fazlasıyla benzediğini açıklayan biri şiddeti mi teşvik eder? Yüzün suçu aynaya yüklenebilir mi?

Demokrasi biçimsel bir seremoni gibi algılanıyor: İnançla uygulanmıyor, yalnızca tanrısız bir ayinin ikiyüzlü ritüeli: Halkın beş yılda bir gün arzusunu ifade etmesine izin veriliyor ve sonra bu arzuya cezasızca ihanet ediliyor. Latin Amerika'da sözler ve eylemler çok nadir çakışırlar. Uruguay'da 1984 seçim kampanyasında istisnasız bütün partiler askeri diktatörlük süresince işlenen suçlar için adalet sözü verdiler. Sonra aynı partiler geçmişi silme ve yeni bir sayfa açma kanununu onayladılar -Amplio Frente ve birkaç. kanun yapıcı hariç. Demokrasiyi aşağılayan bu yasa, Montevideo duvarlarından birinde anonim bir el tarafından apaçık tanımlanmıştı: "İşkence et, çal, tecavüz et, öldür. Özür dilersen, affedilecektir." Sözleri eylemlerden ayıran aynı sistem, özgürlüğü de adaletten ayırıyor; özgürlük adaletsizlikle birlikte sakince yaşasın ve hatta onunla sonsuza dek beraber olsun diye. Uruguay'ın geleneksel partilerinden birinin başkanı, üniformalı katilleri cezalandıracağını haykırarak ilan etmişti, sonradan kıvırdı ve bu kıvırtmasını ahlakın politikayla hiçbir ilgisi olmadığını açıklayarak haklı gösterdi: "Uruguaylıların büyük çoğunluğu bu yasaya karşı," diye kabul etti, "ama etik nedenlerle karşı", ve etiğin politikayla karıştırılınca sorun çıkardığını ekledi.

Sistem, birbirinden ayırma sistemi, dokunduğu her şeyi kıran bir burjuva kültürünün ifadesi, geçmişi de şimdiden ayırıyor. Bizi ensemizde gözümüz olmakla suçluyor; gerçek bir demokraside üniforması olsun ya da olmasın bütün vatandaşların kanun önünde eşit olduğuna inanıyoruz diye. *Evet, öyle: Gözlerimiz yüzümüzde olduğu gibi ensemizde de; bundan büyük bir onur duyuyoruz, çünkü çok iyi biliyoruz ki binlerce kez tökezlenen taşlarda yine tökezlememek ve her zamanki tuzaklara yeniden düşmemek için ileriye doğru bakarken geriye doğru da bakmak kaçınılmazdır. Gelinen noktada, tarihsel bellek yitiminin, hataların ve dehşetin trajik tekrarına yol açtığı açıkça görüldü ve bunu yaşananlar gösterdi.*

Latin Amerika tarihi, beş yüz yıldan bu yana, gerçekliğin ve sözlerin hiçbir biçimde çakışmadığı bir tarihtir. Latin Amerikan sömürgeci dünyasının gerçeği yerlilerin sayısız özlü yasalarında değil, Plazo Mayor'un ortasına dikilmiş darağacı ve direkte yatar. Sonradan, ülkelerimizin bağımsızlığı da gündelik yaşam ve yargısal kurgu arasındaki uzaklığı azaltmadı. Tam aksine: Bu uzaklığın derinliğini ve genişliğini kat kat artırdı; bugün resmi gerçeklik ile gerçek gerçeklik arasında açılan geniş ve derin uçuruma varana dek. *Resmi gerçeklik bugün de dünkü kadar ya da daha çok gerçek gerçekliğin çarpıtılmasına hizmet ediyor.* On sekizinci yüzyılın sonlarında İspanya ve Portekiz krallıkları tarafından verilen "beyazlık sertifikaları", derisi ne kadar siyah olursa olsun parasını ödeyebilen bütün melezleri büyülü bir biçimde beyaza dönüştürüyordu. Yirminci yüzyılın sonlarında da aynı toplum dilini kesip sana ifade özgürlüğü veriyor ve toprak reformu yasaları latifundiaların topraklarını daha da genişletiyorlar.

Geçen yüzyıl boyunca yargı usullerinin bire bir taklidi, iktidar sahiplerinin yeni doğan uluslar için özenle hazırladıkları anayasalarda en iyi parıltılarını buldu. Bizim egemen sınıflarımız, eskiden beri kopyacılık hastasıdırlar, kimsenin en iyi kopya edenden iyi olmayacağına inanmışlardır, anayurtlarındaki anayasal modellerin sadık röprodüksiyonlarını hazırladılar, böylece burjuva devrimi yapmadan ve burjuvazi sınıfımız olmadan bir burjuva anayasamız oldu. Kurtarıcı Simon Bolivar'ın adını taşıyan ülke için bizzat kaleme aldığı ilk Bolivya anayasası dönemin en uygar ülkelerinin anayasalarının harika bir senteziydi. Tek bir kusuru vardı: Bolivya'yla hiçbir ilgisi yoktu. Diğer sıkıntıların arasında, vatandaşlık haklarım yalnızca

İspanyol dilinde okuyup yazabilenlere veriyordu; böylelikle Bolivyalıların yüzde doksan yedisini dışarıda bırakıyordu.

Bağımsızlığı kazanan generaller ve bu bağımsızlığı sahiplenen tüccarlar ve aydınlar sanki bu yeni ülkeler Fransız düşüncelerini tekrar ettikçe Fransa'ya dönüşecekmiş, sanki İngiliz malları tükettikçe İngiltere'ye dönüşecekmiş gibi davrandılar. Bugün de onların mirasçıları, kusurlarını zorla taklit ettikçe Birleşik Devletler'e dönüşecekmişiz gibi davranıyorlar.

Elbiseleri ve fikirleri kullanmamızı ya da atmamızı emreden modanın emirlerine sadık kalan hükmedenler, gerçekliği ithal maskelerle maskeliyorlar. İthalcilik, sahtecilik: Bolivya'da deniz yok ama Lord Nelson kostümüyle gezen amiraller var, Lima’da yağmur yok ama çift oluklu çatılar var. Brezilya'da 1922'ye kadar üniversite yoktu ve ilk üniversite herhangi bir ulusal eğitim projesine hizmet etmek için kurulmadı, Belçika kralına onursal doktor payesi bahşedebilmek için kuruldu. Dünyanın en sıcak şehirlerinden biri olan, sürekli fokurdamaya mahkûm Managua'da, şömineleriyle gösteriş yapan evler var ve Somoza'nm partilerinde sosyetik hanımlar gümüş işlemeli tilki kürkleriyle ışıldıyorlar. Noel Baba Rio de la Plata'ya yaz ortasında geliyor ama kızakla geliyor ve pamuktan karlarla donatılmış bir ağacın çevresinde elma şarabı içip kozhelvalar-dan, cevizlerden, bademlerden, kuru üzümlerden ve bir Avrupa kışının şiddetine çok uygun bütün bol kalorili tabaklardan gına getirerek yeni yılı kutlarken su gibi terliyoruz.

İthalciliğin suni bir ürünü olmaktan uzak olan demokrasinin kökleri, Amerika tarihinin en derinlerinde gizlidir. Sonuçta Thomas Moore'un ütopyası, yüzyıllar süren katliamlara ve aşağılamaya rağmen, bir biçimde kolektif katılım, hakların eşitliği ve dayanışma temelli bir üretim ve yaşam biçimini sürdürmeyi büyülü bir biçimde başaran Amerikan yerli toplumlarından esinlendi. Ama Batılı de-mokrasimetre Üçüncü Dünya denilen ülkelerdeki büyük ya da küçük ölçekteki demokrasiyi onların büyük ya da küçük ölçekteki taklit etme kapasitesine göre ölçüyor.

İktidarın uluslararası merkezlerine, gittikçe artan zenginlikleri büyük ölçüde diğerlerinin gittikçe artan yoksulluklarının sonucu olan dünyanın kuzeyindeki bir avuç ülkeye yerleştirilmiş demokra-simetre, büyük sıçrayışlar olmaksızın bir iç politika özgürlüğünü mümkün kılıyor.

Demokrasimetre azgelişmiş ülkeleri sınava alarak, onların maymunluk ve papağanlık yeteneklerini ölçüyor ve onları biçime sadakate zorluyor; her ne kadar bu sadakat içeriğe ihaneti gerektirse de.

Gelişmiş dünyanın demokratik kuramlarının karikatürüyle yetinmenin, gerçek bir demokrasiden, halk iradesinin gerçek ifadesinden duyulan korkuyu gizliyor olmasının hiçbir önemi yok. Neredeyse bütün Latin Amerikan askeri diktatörlükleri seçimleri kutsadılar, parlamentoları, yargıçları, partileri hatta muhalif basını finanse ettiler. Bütün önemi kabuğa veren ve özü hiç önemsemeyen bir geleneğe övgüler düzdüler. Aslında uluslararası demokratik hal ve gidişat şartnamesi, yalnızca yakışıksız kaçan diktatörleri, kasaplık mesleğinde usta generalleri mahkûm etmiyor, aynı zamanda kapitalizmin sıkı sıkı çizdiği çizgilerden kaçmayı deneyen ve Avrupa liberalizminin kurumsal normlarına uygun düşmeyen farklı herhangi bir deneyimi de geçersiz sayıyor.

Bekçi demokrasimetre, Nikaragua'yı böyle reddetti; o devrim yıllarında çocuk ölümlerini yarıya indiren Nikaragua'yı reddetti ve buna karşılık, örnek verecek olursak, UNICEF'e göre her gün bin çocuğun açlıktan ya da iyileştirilebilir hastalıktan öldüğü ve bu korkunç rakamın azalmak yerine her gün arttığı Brezilya'yı kabul etti. Acaba çocuk ölümleri bir sosyal suç, demokrasi açısından bir suç değil mi? Dünyada köleliği kaldıran son ülke Brezilya, büyük ölçekte ücretli köleliği uyguluyor. Diğer ülkelere yiyecek tedarik ediyor, ama çocuklarının yarısı gerekenden az yiyorlar. *Askeri diktatörlükten geriye sosyal diktatörlük kaldı; ekonomi polisten daha çok insan yok ediyor.* Hiç kimse sağlıklı düşününce Brezilya demokrasisinden bu gerçekliği bir anda değiştirmesini isteyemez, ama bu gerçeklik devam ederken ve daha kötü olmayı sürdürürken; demokrasi, azınlık içinde eğitimli bir azınlık için yine kendileri tarafından kurgulanmış bir gösteriden öte bir şey olmamayı sürdürecektir.

Yolsuzluk pek çok Latin Amerika ülkesinde gelenektir. Anketlerin sonuçları seçimlerin sonuçlarıyla çok nadir uyuşur. Ama bu sandık oyunlarından çok ağır ve çok daha derin olan bir başka sahtekârlık daha vardır: İktidar yapılarının sahtekârlığı, politik özgürlüğün iyi niyetleriyle alay eden, yasaların verdiği hakları gerçekte reddeden insanlık onurunun tecavüzcülerinin sahtekârlığı. Gerçeklik, şiddet terliyor. Görünen şiddet ve

görülmeyen şiddet: Yargılamadan, mahkûm etmeden kurşunlayarak öldüren şiddet ve yargılamadan, mahkûm etmeden bedenleri açlıktan, ruhları zehirleyerek katleden şiddet.

Geçen yıl, Kolombiya, ulusal anayasasının kabulünün yüzüncü yılını kutladı. Bu yüz yılın ellisi sıkıyönetim altında geçti. Bu iki yıldönümünden Kolombiya gerçekliğini en çok yansıtan hangisi? Kopyacı ve seçkin hukukçuların eseri anayasanın yüzyılı mı yoksa sıkıyönetimin yarım yüzyılı mı? Anayasal doğum gününden çok kısa bir süre önce, Adalet Sarayı askerler tarafından basıldı ve işgal edildi, üst düzey subayların bu cezasız kalan suçu Kolombiya demokrasisinin ne derece militarize olduğunu hiç olmadığı kadar açık gösterdi. Liberallerin ve muhafazakârların temsili demokrasisi yapısal şiddetin yıkımlarını önlemiyor: Kolombiya kırsal bölgelerinde yaşayan her üç çocuktan biri beslenme yetersizliği yüzünden zihinsel olarak tam gelişemiyor; Cali ve Medellin'de Beyrut'takinden daha fazla insan kurşunlarla ölüyor. Silahlı kuvvetlere bağlı ölüm mangaları uyuşturucu kaçakçılarından ve teröristlerden daha fazla öldürüyorlar ama üyelerinden biri bile tutuklanmadı, ne yargılandı ne de mahkûm oldu.

Geçen yılın başlarında, otuz iki yıllık askeri rejimden sonra Guatemala başkanlığına bir sivil geldi. O zaman bir Katolik din adamı durumu "Palyaçolar değişti ama sirk devam ediyor," diye yorumladı. Bir yılı aşkın bir zaman sonra, prestijli Kuzey Amerikan örgütü Americas Watch'ın bir raporu tespiti doğruladı: "İnsan haklarının durumu korkunç olmayı sürdürüyor. Silahlı kuvvetler eskiden olduğu gibi kendi yasalarını uyguluyor." Hükümet kendisini bile kurtaramıyor, çalışma bakanı ve pek çok bakan yardımcısı paramiliter gruplar tarafından kamu önünde ölümle tehdit edildiler. Başkan çizgili üniforma giymiyor ama mahkûm. Başkanın gardiyanları, yaşadığımız seksenli yıllarda, işgalci komutan Pedro de Alvara-do'nun anısının yanında cüce kalacağı bir yok etme kampanyasıyla dört yüz yerli köyünü haritadan silen generaller.

Ama uluslararası demokrasimetre iyi gözle bakıyor. Şimdi Guatemala saygıdeğer bir ülkeye dönüştü; El Salvador'da Jose Napo-leon Duarte'nin başkan seçilmesinden sonra olduğu gibi. Duarte, 1984'te Guatemala'mnkiler kadar sahte seçimleri kazandıktan sonra kitle iletişim araçları saltanat merkezlerinden kutsal su yağdırdılar. Bu arada Birleşik Devletler Kongresi

rahat bir nefes aldı: Artık kızıl tehdide karşı oligarşik bir düzeni savunmak adına hareket eden aşın sağ, gaddar bir diktatörlük için fonları oylamak gerekmeyecekti. Duarte'nin rejimi de aynı oligarşik düzeni aynı şiddetle savunuyordu, ama farklı olarak uluslararası toplumda daha meşru oldu.

Uç durum, denecek ve doğru. Buna karşılık Güney'de, Rio de la Plata'da cellatlar öldürmeye devam etmiyorlar, işkence de sürmüyor. Devlet terörünün sürekliliği yok, denecek. Arjantin'de Plaza de Mayo Anneleri'nin başını çektiği hareketin baskısı gözle görülür meyveler verdi. Sivil adalet dokuz elebaşını mahkûm etti ve iki yüzden fazla üniformalıya karşı dava açtı. Böylelikle ulusal onuru Alfonsin hükümetinin Sınırlı Af yasasını çıkarırken öngördüğü sınırların çok ötesine taşıdılar. Ama bellek yitimine zorlayan bu yasa, ortadan kaldırmanın uğursuz tekniğini uygulayan başka binlerce askeri ve polisi beraat ettiriyor. Cesetsiz cinayet tekniği, yalnızca Guatemala'dakiyle karşılaştırılabilecek kadar kitlesel uygulanan Arjantin'de, silahlı kuvvetlerinin gerillalara karşı savaş bahanesiyle Arjantin işçi sınıfına karşı uyguladığı kirli savaşın temel silahı oldu. 1930'lardan, gerilla bahanesinin kimsenin aklına gelmeyeceği çok eski yıllardan beri, Arjantinli askerler kendilerini devlet darbesine ve onları finanse eden ve onlardan acı çeken halkın sürekli başkaldınlannda terörizmin uygulamasına adadılar; ülkedeki bütün özgürlükçü dönüşüm girişimlerine karşı sürekli olarak veto uyguladılar. Bugünkü gerçeklik gösteriyor ki; yalnızca Orta Amerika'da değil Güney Amerika'nın tüm güney bölgesinde de henüz terk edilmeyen baskı makinesi demokrasinin içerdiği değişim enerjisini sürekli hırpalamayı sürdürüyor. Devlet terörizminin dokunulmazlığı -Arjantin örneğinde kısmi dokunulmazlık ve Uruguay örneğinde tamamen dokunulmazlık- hükümete değişiklik sözleri vererek gelen ve şimdi değişimleri engellemek için çalışan politikacıların iktidarsızlığıyla simetri oluşturuyor.

Bu metni Uruguay'da bir referandumun lehine bir imza kampanyasının ortasında yazıyorum. Kampanya pupa yelken devam ediyor ve her şey unutma yasasının referanduma sunulması için gerekli sayıda imzayı yakında bulacağımızı gösteriyor. *Yakın zamanın askeri diktatörlüğü bütün insanca dayanışma eylemlerini işkenceyle, cezaeviyle, sürgünle ya da ölümle cezalandıran bir sağır dilsizler toplumu deneyimini gerçekleştirmişti: Dinlemek yasak, söylemek yasaktı. Ve deneyim kolektif bellek yitimiyle sürekliliğini bulmuşa benziyor: Hatırlamak yasak.* Ama

Uruguay halkı demokrasiyi ciddiye alıyor. *İşte her imza bunu doğruluyor.* Korkuya karşı onuru doğruluyor. Arjantinli savcı Julio Strassera'nın dediği gibi: "Saygınlık belleğe dayanır, unutuşa değil." Ve saygınlık, Birleşik Devletler'e ya da Sovyetler Birliği'ne kıyasla daha büyük bir savaş bütçesini dayanılmaz bir haç gibi yüklenen Uruguay gibi küçük, barışçıl bir ülkede insanların gözünü açacak bir zorunluluğa benziyor, bir sağduyu sorununa. Askeri ipotek ülkenin kımıldamasını engelliyor ve ülkenin yürüyüp ileri çıkması için elzem olan değişiklikleri bloke ediyor. Uruguay bir buçuk yüzyıldan fazla bir zaman önce Amerika'nın toprak reformu yapan ilk ülkesiydi. Oligarşi, kan ve ateşle o günden beri topraklarını yeniden ele geçirdi. İlk ülke sonuncu mu olacak? Ekonomi pirinç, yün ve ete bağımlı yaşamaya devam ediyor ama toprak reformu olmadığı için kırsal alan da yoksullaşmaya ve insansızlaşmaya devam ediyor, köylü nüfus neredeyse bir futbol stadyumunun tribünlerine sığacak kadar azaldı.

Tekrar etmemesi için geçmişi tanımak gerek, öyle devam etmesin diye geçmişi nasılsa öyle görmek gerek. *Diktatörlüğün cellatlarıyla adalet yapmak gerçekte hayatta kalmak için o cellatlara ihtiyacı olan adaletsizlikler sistemiyle adalet yapmanın ilk biçimidir.* Bu sistem gitgide büyüyen bir Uruguaylı kesimi çöplükten yaşamaya zorluyor ve resmi rakamlara göre her gün zorunlu olarak başka topraklarda iş ve daha iyi bir kader aramak için göç eden elli altı genci dışarı atıyor.

Gerçek bir değişim, derinlemesine bir değişim bu mahkûm demokrasinin kurtuluşundan itibaren yeni bir demokrasinin kurulmasını içerir. Yazar Gabriel Garcıa Marquez 1973 trajedisiyle en yüksek noktasına ulaşan Şili sürecinin çözülmesini çok sert terimlerle tanımladı. Şili, demokrasinin, halk iktidarının ve egemenliğin kabul edildiği, el konulan ulusal kaynakların ve ulusal karar gücünün yeniden kazanıldığı bir dönem yaşadı ama *Şili demokratik kurum-ları, demokrasi için değil, demokrasiye karşı işlemek için kurulmuştu.* Katilleri meşru sayan yüksek adalet divanı, katillerin önünde boyun eğen meclisi, devlet darbesine uygun zemin hazırlayan partileri ve gazeteleri kastederek, Garda Mıirquez kaderin Salva-dorAllende'ye "çok nadir rastlanan, trajik büyüklükte bir ölüm sunduğunu; burjuva hukukunun zamandışı saçmalığını, çürümüş boktan bir sistemi kurşunlarla savunurken bir ölüm sunduğunu" yazdı.

Eğer Latin Amerika ülkelerinin çoğunda tipik olan bu sistemi bir kadermiş gibi kabul etmeye boyun eğeceksek, *"Bir daha asla!* gerçeklikten yoksun bir açıklama olur, boş bir hayalden, güzel ama yararsız bir yaz gecesi rüyasından başka bir şey olmaz. Acının belleği bizi demokrasinin gerçek bir demokrasi olması için, mülkiyet hakkına bütün diğer hakları feda eden ve yalnızca parasını ödeyebilene ifade özgürlüğü veren bir sistemin dekoratif maskesinden ibaret kalmaması için mücadeleye zorluyor. Ve bu demokrasi Batı Avrupa'nın, Doğu Avrupa'nın ya da başka bir yerin modellerine ne kadar çok benzerse o kadar hakiki bir demokrasi olmayacak. Halkın katılım arzusunu ve aynı zamanda gerçekliği dönüştürme enerjisi demek olan halkın yaratıcı enerjisini zincirlerinden çözdüğü ölçüde hakiki olacak. *En iyi kopya eden en iyi değildir, hayır: En çok yaratan en iyidir, yaratırken yanılsa bile.*

Y^arım yüzyılı aşkın bir zaman önce Dominik Cumhuriyetli yazar Pedro Henrıquez Urena yüzyıllar boyunca akan kanın boşa gitmemesini diledi, Amerika trajedisinin verimli olmasını diledi ya da talep etti.

"Eğer bizim Amerika'mız topu topu Avrupa'nın bir uzantısı olacaksa," dedi Henrıquez Urena, "eğer tek yaptığımız insanın insanı sömürmesi için yeni topraklar sunmaksa, eğer kendimizi bu topraklan yorgun insanlığın bütün iklimlerde aramaktan yorgun düştüğü bir vaatler ülkesi yapmaya adamamışsak, *haklı değiliz.* Platolarımızı ve pampalanmızı çöl olarak bırakmak daha iyi, eğer yalnızca insan acılanmn katlanarak artmasına hizmet edeceklerse: Hayır, asla kaçınmayı başaramayacağımız acılar değil bahsettiğim, aşkın ve ölümün çocukları olan acılar değil, açgözlülüğün ve kibrin getirdiği acılar."

1987

1

The Plug-in Drug, Television, Children and the Family, New York: Vıkinıg Press, 1977.

2

Ortaçağ İtalyası’nda gezgin şövalyelere verilen ad. -ç.n.

İktidarsızlık Yapısının Portresi Üzerine Notlar

"BİZ DEMOKRASİDEN YANAYIZ ama demokrasi bizden yana değil," diyor Buenos Aires varoşlarının bir sakini, yakın zamanlardaki bir anketi yanıtlarken. Büyük şehrin sofrasını kuran ama artıklarıyla yaşamaya mahkûm olan pek çok kişiden biri o.

Latin Amerika'da demokrasinin en büyük düşmanı, öyle görünmek için mümkün olan her şeyi yapsa da ordu değil. Latin Amerika'da demokrasinin en büyük düşmanı ordunun gözettiği, temelleri ekonomik sistemde olan bir iktidarsızlık yapısı. Bu sistem daha büyük bir sistemi bütünlüyor; uluslararası iktidar sistemi mekanizmasını. Bu geniş ve karmaşık makinenin mekanizmalarından biri demokrasimetredir ve her ülkedeki demokrasinin alt ve üst sınırlarının ölçülmesi işlevini görür. Genel kural olarak, dünyada fikirler imal eden kitle iletişim araçları bu küçük aracın ölçümlerini yayınlarlar ve bunları Batı'mn değiştirilemez yargılarına dönüştürürler.

Ama sistemin de gerçeği demek olan demokrasimetrenin gerçeği, sistemin kurbanları için yalan olabilir. Brezilya şehirlerinin sokaklarında dolanan sekiz milyon terk edilmiş çocuğun demokrasiye inandıklarım sanmıyorum. İnandıklarım sanmıyorum çünkü demokrasi onlara inanmıyor. İnanacakları bir demokrasileri yok: Brezilya demokrasisi onlar için yapılmamış, ne de onlar için işliyor; demokrasimetrenin olumlu görüş bildirmesi için bazı biçimsel talepler yerine getirilmiş olsa da.

"HİÇ ÖNEMLİ DEĞİL" DEDİ KRAL

Demokrasi olduğu şey değildir, benzediği şeydir. Ambalaj kültürünün göbeğinde yaşıyoruz. Evlilik sözleşmesi aşktan daha önemli, cenaze ölümden, elbise bedenden, ayin tanrıdan daha önemli. Ambalaj kültürü içerikleri hor görüyor. Söylenen önemli, yapılan değil. Köleliğin Brezilya'da bir yüzyıldan beri olmadığı varsayılıyor ama Brezilyalı çalışanların üçte biri günde bir dolardan az kazanıyor ve sosyal piramit yukarıda beyaz, aşağıda siyah: En zenginler en beyazlar, en yokşullar en siyahlar. Köleliğin kaldırılmasından dört yıl sonra, 1892'de, Brezilya hükümeti kölelikle ilgili bütün belgelerin, kitapların yakılmasını emretti, köle şirketlerinin bilançolarının, makbuzların,

şartnamelerin, kar^amelerin ve her şeyin yakılmasını emretti, sanki kölelik hiç olmamış gibi.

Bir şeyin olmaması için, olmadığını açıklamak _ yeter. **14 Haziran 1789'da kral** XVI. **Luis günlüğüne "Hiç önemli değil" diye yazdı. Guatemala diktatörü Manuel Estrada Cabrera 1902'de Santa Maria volkanı, lavı ve külleriyle çığ halinde püskürürken ve Quet-zaltenanago çevresinde yüzden fazla köyü yerle bir ederken ülkenin bütün volkanlarının sakin olduğunu açıkladı. Kolombiya meclisi l 905'te birdenbire petrol fışkırmaya başlayan San Andres de Sotavento ve diğer bölgelerde yerlilerin bulunmadığını kesin karara bağlayan bir yasayı onadı: Olan yerliler yasadışıydı, böylelikle petrol şirketleri onları hiçbir cezaya maruz kalmadan öldürebilir ve topraklarıyla baş başa kalabilirlerdi.**

SANKİ

Uruguay'da 1986'nın sonlarında onanan Devletten Cezai Talebin Hükümsüzlüğü yasası yakın zamandaki askeri diktatörlük tarafından işlenen işkence, kaçırma, tecavüz ve cinayet suçlarının unutulmasını emrediyor, *sanki* **devletin bu terör eylemleri hiç olmamış gibi. Altı yüz binden fazla imzayla yasanın iptali için dilekçe veren Uruguay halkı bu yasayı Dokunulmazlık Yasası olarak adlandırmayı tercih ediyor. İşkencecileri beraat ettiren bu kanun geçmeden kı**sa bir süre önce, Uruguay işkencecileri cezalandırmayı mecburi kılan İşkenceye Karşı Uluslararası Konvansiyonu imzalamış ve mecliste onamıştı. Arjantin'de de aynısı oldu. Bu konvansiyon açık bir biçimde "üstün emri" bahanesini reddediyor: Arjantin hükümeti de bu konvansiyonu imzaladı, mecliste onadı ve hemen arkasından üstlere itaat olarak gerçekleştirilen işkenceleri yasallaştırdı. Uluslararası konvansiyonlar bizim ülkelerimizde ulusal yasalara eşdeğerdir. *Ama bazıları insan haklarına saygıyı emrederken diğerleri ihlale yetki veriyor, bazıları varmış gibi yapıyor diğerleri gerçekten varlar.*

Latin Amerika tarihi sözlere güvenmemeyi öğretir. l 965'te Brezilya askeri diktatörlüğü, Paraguay askeri diktatörlüğü, Honduras askeri diktatörlüğü ve Nikaragua askeri diktatörlüğü, Kuzey Amerikalı denizcilerle beraber halkın tehdit ettiği demokrasiyi kurtarmak için Santo Domingo'yu işgal ettiler. Batista diktatörlüğünü özlemle ananlar demokrasi adına, 1961'de Küba

sahillerindeki Domuzlar Körfezi'ne çıkarma yaptılar. Şimdi de Somoza diktatörlüğüne hasret duyanlar demokrasi adına Nikaragua'ya saldırıyorlar. Kolombiya devlet başkanı, 1987'de devlet terörü, paramiliter gruplar yaratmayı öğreten Asilere Karşı Elkitabı'nın talimatlarına uygun olarak hiç ceza almadan binden fazla muhalif politikacıyı ve sendikacıyı öldürürken, demokrasiden bahsediyor.

Resmi dil saçmalıyor ve onun saçmalığı sistemin normalliği oluyor. "Devalüasyon olmayacak," diyor ekonomi bakanları, paranın çöküşünün arifesinde. "Tarım reformu bizim ilk hedefimiz," diyor tarım bakanı latifundialar topraklarına toprak katarken. "Sansür yok," diye gururlanıyor kültür bakanı, halkın büyük çoğunluğuna fiyatları yüzünden ya da okuma yazma bilmedikleri için kitapların yasak olduğu ülkelerde.

MÜKEMMEL BİR ÇILGINLIK ÂNI

Sistem alçaklığı alkışlıyor, eğer başarılıysa; başarısızlığa uğrarsa da onu cezalandırıyor. Çok çalanı ödüllendiriyor, az çalanı mahkûm ediyor. Barış çağrısı yapıyor, şiddet uyguluyor. Sana komşunu sevmeni vaaz ediyor ama aynı zamanda seni onu yiyerek hayatta kalmaya zorluyor. Şizofrenik dil paranın özgürlüğünü insanların özgürlüğüyle karıştırdığı zaman en mükemmel çılgınlık anlarından birine ulaşıyor: Böylelikle içine düştüğü çelişkiyi, yalnızca sağduyunun bile fark etmeye yettiği bu çok açık çelişkiyi ortaya çıkarıyor; herhangi biri bu çılgınlığın masum olmadığının farkına varabilir. Bununla beraber, tuzağa düşmeye hazır olan entelektüeller eksik değil; yakın zamanda, Peru'daki özel bankanın kamulaştırılmasının hemen ardından ortaya çıktığı gibi. Şairlerin ifade özgürlüğüyle bankerlerin spekülasyon özgürlüğünü aynı kefeye koyanlar var. Ama bütün üçüncü dünya ülkelerinde olduğu gibi Latin Amerika'da da, ticaret özgürlüğü ile insanların özgürlüğü yalnızca ilgisiz olmakla kalmaz, birbiriyle bağdaşmazlar da. Paraya sınırsız özgürlük vermek için askeri diktatörlükler insanları cezaevine atıyor. Bunun hiçbir gözden kaçmayan ayan beyan bir hakikat olabilmesi için yüzyıllar boyunca çok fazla, ziyadesiyle fazla kan akıtıldı.

Bizi görmemek üzere eğitiyorlar. Eğitim eğitimsizleştiriyor, iletişim araçları iletişimsizleştiriyor. Ve eğitim ve iletişim araçları bizi tavşanı kedi saymaya zorluyorlar.

GERÇEKLİĞİN GASPI

Harita bile yalan söylüyor. Dünya coğrafyasını, dünyayı olduğu gibi değil, sahipleri nasıl emrediyorsa öyle gösteren bir haritadan öğreniyoruz. Okullarda ve her yerde kullanılan geleneksel kürede, Ekvator merkezde değil, kuzey üçte ikiyi işgal ediyor, güneyse üçte biri. İskandinavya aslında üç kat küçükken Hindistan'dan büyük görünüyor; Sovyetler Birliği aslında çok daha küçük olduğu halde Afrika'nın iki katı. Latin Amerika dünya haritasında Avrupa'dan daha az, Birleşik Devletler'le Kanada'nın toplamından çok daha az yer kaplıyor; aslında Latin Amerika Avrupa'dan iki kat büyük ve Birleşik Devletler ile Kanada'nın toplamından çok daha büyük olduğu halde.

Bizi küçülten harita diğer her şeyin de simgesi. Çalınmış coğrafya, yağmalanmış ekonomi, çarpıtılmış tarih ve gerçekliğin gündelik gaspı: Üçüncü Dünya denilen ve üçüncü sınıf insanların yaşadığı yer daha. az yer kaplıyor, daha az yiyor, daha az hatırlıyor, da**ha az yaşıyor ve daha az söylüyor.**

Yalnızca haritada daha az yer almakla kalmıyor, aynı zamanda gazetelerde, televizyonda ve radyoda da daha az yer alıyor. Daha az, sözün gelişi: Neredeyse hiç yer almıyor. Bazen Latin Amerika sözgelimi moda olur. Bütün modalar gibi geçici bir moda. O zaman kuzeyin entelektüelleri bize hayranlıkla gelip geçici bir göz atarlar. Ellili yılların sonunda sıra Küba'daydı. Yetmişli yılların sonunda Nikaragua'daydı. Bir halüsinasyonla diğeri arasında, lekesiz devrim serapları, Che Guevara'nın gerillalığı ve diğer romantik tavırlar vardı. Bu ateşli tutkular kaçınılmaz olarak hayal kırıklıkları ve halkın lanetlenmesiyle sonuçlandı. Tıpkı XVI. **yüzyılda, gerçeklik El-dorado'nun mesnetsiz vaatlerini boşa çıkardığında olduğu gibi. Gerçeklik nasılsa öyle; daha sonra onu cehenneme benzetmek için şimdi onu cennet gibi gösterenlerin olmasını istedikleri gibi değil; ebediyen cehenneme** -*sessizlik cehennemine, horgörü cehennemine*- **mahkûm etmek isteyenlerin... Yüceltme ve lanetleme, gerçekliği bilmeyen, ona saygı göstermeyen aynı tavrın tersi ve düzüdür.**

EVRENSEL YALAN SİSTEMİ

Yıllar önce Polonya'daki işçi ayaklanmasına açık bir sempatiyle yaklaşan bir makalemde, çok kötü karşılanan bir gözlemimi yazmakta sakınca görmemiştim. O gözlemimin doğru olduğuna inanmaya devam ediyorum hâlâ: Eğer Lech Walesa Guatemala'da doğ-saydı, demiştim, daha ilk grevde onu paramparça ederlerdi ve bu cinayet dünyanın en büyük gazetelerinde tek bir milim, en büyük televizyon kanallarında tek bir saniye yer almazdı.

Guatemala 1954 işgalinden beri, Latin Amerika'nın en uzun ve en sistematik kıyımına maruz kaldı. Haberlerin uluslararası ölçekte üretimini ve tüketimini kontrol eden fikir imalatçıları omuz silktiler. Guatemala'da kan haber değildir. Askeri terör ve sefalet "doğal" karşılanır. Buna karşılık depremler öyle değildir: Şubat 1976'da toprak titreyip yirmi beş bin Guatemalalı'yı öldürdüğünde dünyanın pek çok yerinden kalabalık bir gazeteci güruhu geldi. Bu gazetecilerden birkaçı, Guatemala'da yirmi beş binden fazla insanın aynı yıllarda ordunun örgütlediği ölüm mangaları tarafından katledilmiş olmasına biraz ilgi gösterdiler. Ama tek bir yılda yirmi beş binden fazla insanın sessizce öldüren açlık tarafından katledildiğini öğrendiklerinde neredeyse hiçbiri ilgi göstermedi. Yoksul ülke, yerlilerin ülkesi: dehşet bir alışkanlık.

Hepimiz bu çokuluslu programların ve uydu yayınları dünyasının sakinleriyiz; ama Orwell'in de diyeceği gibi, bazıları diğerlerinden daha sakin. İletişim merkezileşti. Gezegende olan her şey iktidar merkezlerinde tercüme ediliyor, uluslararası bir yalan sistemine tercüme ediliyor. Kitlesel yayının imaj ve görüntülerine dönüşmüş olarak geri gönderiliyor. Nesnellik mi? *Bizi nesnelere indirgeyen bu nesnelliğe güvenmeyelim.* Üçüncü dünyanın sefaleti metaya dönüşüyor. Müreffeh ülkeler arada sırada ne kadar iyi yaşadıklarına şükretmek için onu tüketiyorlar. *Evrensel yalan sistemi bellek kaybını uygulamaya sokuyor. Kuzey sanki kendisine büyük ikramiye çıkmış gibi davranıyor.* Onun zenginliği elbette iyi talihin bir sonucu değil, yalnızca sömürge dönemlerinden gelen ve günümüzün sofistike el koyma mekanizmalarıyla iyice katlanan uzun, çok uzun bir tarihi gasp sürecinin sonucu. Uluslararası forumlarda eşitliği ve adaleti yücelten konuşmalar ne kadar çok yankılanırsa, uluslararası pazarlarda Güney'in ürünlerinin fiyatı o kadar düşüyor ve bir eliyle çaldığını diğer eliyle borç veren Kuzey'in parasının değeri o kadar yükseliyor. *El koyma mekanizmaları Güneyi*

herpartinin sonundaki kırık tabaklar da dahil Kuzey'in israfettiği her şeyin hesabını ödemeye zorluyor: Merkezdeki krizler sistemin varoşlarının sırtına yükleniyor.

BtZE NE DİYORLAR?

Amerika'nın işgalinin And bölgesinde yerlilerin hâlâ sergiledikleri dramatize edilmiş versiyonlarında, rahipler ve işgalciler dudaklarım oynatarak ama hiçbir ses çıkarmadan konuşurlar. Galipler, yerli tiyatrosunda, lal bir dilde konuşurlar. Ya bugün, egemen kültürün aktardığı uluslararası iktidar sisteminin sesleri bize ne diyor? Bizim gerçek ihtiyaçlarımızla ilgili ne söylüyorlar bize? Eğitim yapısı aracılığıyla ve özellikle, büyük ölçüde iletişim araçları üzerinden hareket eden egemen kültür gerçekliği açıklamıyor: Onu maskeliyor.

Değişimlere yardım etmiyor: Onlardan kaçınmaya katkıda bulunuyor. Demokratik katılımı teşvik etmiyor: Pasifliği, teslimiyeti, egoizmi özendiriyor. Yaratıcılar üretmiyor: Tüketicileri kat kat artırıyor.

Üzerinde düşünülenlerin sayısı giderek artarken kanaat sahiplerinin sayısı giderek azalıyor. Yayılma araçlarını mükemmelleştirdi-ği ölçüde egemen kültür antidemokratik eğilimini açığa çıkarıyor ve kamuya açık yaratım ve katılım alanlarını azaltıyor. Televizyonun köle eden yayılımı, örneğin halk kültürünü yaralıyor ve sanırım, bütün Latin Amerika'yı Dallas'ın sınırsız bir varoşuna çevirmeyi amaçlayan uzun bir saldırıyla epey de kötü yaralıyor. Bu çok ağır, diye düşünüyorum, çünkü Latin Amerika'da halk kültürü en gerçek ulusal kültürdür. *Uzaklardaki kayıp köylerde ölen her ihtiyarın yanan bir kütüphane olduğunu söyleyenler çok doğru söylüyorlar. Kolektif belleğe miras kalan ve onu zenginleştiren halk kültürü sayesinde, biz Latin Amerikalılar bazı temel kimlik işaretlerimizi devam ettirebildik. Kopyacı ve verimsiz resmi kültür, egemen kültürün ahmak yankısı, bu işaretleri bilmiyor ya da onları tanıyınca hor görüyor. Hatta belki de daha derinde onlardan korkuyor: Bu işaretler onura, hayal gücüne ve iktidar sahiplerinin diğer düşmanlarına gönderme yapıyorlar.*

DÜŞÜNMEMEK İÇİN VALYUM

Halk kültürü, doğası gereği, katılım kültürüdür: Doğası yüzünden, demokratiktir. Özellikle sözlü gelenekle aktarılır ama teknolojik gelişme verimli olabileceği alanları daralttıkça -meydanlar, kafeler, meyhaneler, köşebaşları, pazarlar- onu çoğaltmak ve yenilemek giderek zorlaşıyor. Oysa televizyon kapatır, ayırır, izole eder: Tek yönlü aktarır, verici makineden alıcı insana doğru dönüşü olmayan bir yolculuk sunar ve alıcı insan ithal heyecanları konserve sosis gibi tüketir.

Demokrasi düşmanı yapılara karşı mücadele, iktidarsızlık yapılarına karşı mücadele, halkın yaratıcı enerjisini serbest bırakacak ve halkın görmesini ve görünmesini engelleyen gözlerdeki örümcek ağlarım kaldıracak özgürleştirici bir ulusal kültürün gelişiminden geçer. Bizim ülkelerimizde televizyonun yaydığı mesajlar,

egemen kültürün üzerinde egemenlik kurduğu kültüre sattığı simgeler, bizi aşağılayan iktidarın simgeleri, bu özgürleştirici dediğimiz kültüre pek katkıda bulunmaz. Ama yanlış anlaşılmayayım. Bu anlayış kendi başına televizyonun reddini içermiyor, yalnızca toplumsal olarak yasallaşmış bir uyuşturucu olarak, düşünmemek için valyum olarak televizyonu reddediyor, nasıl Birleşik Devlet-ler'den ya da diğer yabancı ülkelerden geliyor diye mesajlarının reddini de içermiyorsa...

' GERİCİ APTALLIK

Tarihe kılıçlarla giren sağın milliyetçiliği, geri çekilirken ulusal kültürün onu oluşturan etkenlerin kökenleriyle tanımlandığını sanıyor.

Eğer öyle olsaydı, mesela bir Endülüs kültürü olmazdı, çünkü Endülüs'ün tipik avluları Roma İmparatorluğu'ndan geliyor, parmaklıklar ve kapı kafesleri Rönesans Floransa'sından, çiçekli şallar Ming Hanedanı'nın Çin'inden geliyor; çeşmeler Arapların ve *cante jondo* da çingene müziği, Arap melodileri ve Yahudi şarkılarının bir karışımı. Bandoneonu geçen yüzyıl, ülkesinin törenlerinde kutsal müziği çalmaya uygun bir tür taşınabilir armonyum yaratma niyetiyle icat eden birAlmandı; ama bandoneon ülkesinden kaçtı veAni-bal Troilo'nun ellerine düşmeden çok önce Rio Plata tangosunun en tipikmüzik aletine dönüşmüştü bile, Rio Plata tangosunun en önemli şarkıcısı Carlos Gardel de kim bilir nerede ama büyük bir olasılıkla Fransız şehri Toulouse'da doğmuştu. Tipik Küba içeceği

daiquiri Kolomb'un getirdiği şeker kamışından, İspanya'dan gelen limondan ve şekerle buzu işlemenin yabancı tekniklerinden ortaya çıktı.

Ulusal kültür içeriğiyle tanımlanır, onu oluşturan etkenlerin kökenleriyle değil ve yaşadıkça durmadan değişir, kendisine karşı koyar, kendisiyle çelişir ve onu bazen yaralayan bazen de çoğaltan, kendiliğinden tehlike ya da itici güç olarak işleyen dış etkiler alır. Bizi reddedenin reddinin bizi besleyenin reddini içermesi için bir neden yok. Latin Amerika'nın, büyük ölçüde, insanlarının ve topraklarının acımasız sömürüsünden hiç de bağımsız olmayan ihtişamlı bir malzeme sayesinde çiçeklenen kültürlerin yaratıcı meyvelerinden vazgeçmesi için bir neden yok. Eğer öyle yapsaydı, ger-

L

çekleri görememe günahı ve gerici aptallık suçu işlemiş olurdu. Antiemperyalizmin de çocukluk hastalıkları var.

Ama Latin Amerika kendi gözlerinde hâlâ bir muamma oluşturmaya devam ediyor. *Hangi görüntüyü geri veriyor bize ayna? Kırık bir görüntü. Parçalar. Kendi içinde ilişkisiz parçalar: Paramparça bir beden, yapılmayı bekleyen bir yüz.*

ÇORAK BİR SINIFIN SAHTE PARTENONLARI

Egemen kültürler, dışarıdan yönetilen egemen sınıfların kültürleri, temsil ettikleri söylenen uluslara köken ve kanat sağlamakta acıklı bir acz içindedir. Sanki çok şey yapmışlar gibi yorgun kültürlerdir bunlar. Aldatıcı ışıklarına rağmen, *hâlâ kopya etme yeteneğinde ama giderek yaratmakta daha da acizleşen yerel burjuvazilerin donukluğunu dışavururlar. Bizim topraklarımızı sahte partenonlarla, sahte Versailles saraylarıyla, sahte Loira şatolarıyla ve sahte Chartres katedralleriyle doldurduktan sonra, bugün de ulusal zenginliği Kuzey Amerikan modellerinin gösterişli ve lüks taklitleriyle sulandırıyorlar.* Büyük limanlar ve devasa kentlerde duvarlarla örülmüş olarak yaşarken ulusal gerçekliği ya da bu kültürde kendileriyle çelişen şeyleri bilmiyor ve aşağılıyorlar, uygulamada yabancı iktidar odaklarının yayın kanalı işlevi görmekle yetiniyorlar. Çocuklar leyleklerin

gagasında Paris'ten geliyor, gerçek de Los Angeles ya da Miami'den video kasetlerde geliyor.

Seri olarak imal edilen bu egemen kültür, defalarca kez, kendisini bir gerçeklik olarak bilmemesi ve bir olasılık olarak görmemesi için Latin Amerika belleğini boşaltmayı ve doğurganlığını kısırlaştırmayı amaçladı: Onu kendi lanetinin işaretlerini edilgen bir biçimde tüketmeye ve yeniden üretmeye özendiriyor. Mesajları en güçlünün vahşi kıyımına ahlaki meşruluk bahşediyor ve bize eğer düzüldüysek bir nedeni vardır, diye öğretiyorlar: Çünkü içinden ancak dikenli böğürtlen filizlenen komünist tohuma verimli toprak sunuyoruz ve özellikle çünkü biz aptalız, tembeliz, kalın kafalıyız ve korkağız, özünde *durumumuz hak ettiğimiz yeri gösteriyor.*

İktidarsızlığın güçlü, çok güçlü yapısı ekonomiyle başlıyor ama orada bitmiyor. Aslında azgelişmişlik bu demek: Yalnızca bir istatistik sorunu değil, yalnızca şiddetli çelişkilerle dolu bir toplum da değil; yoksulluk okyanusları, refah adacıkları, hayır, yalnızca bu değil: *Azgelişmişlik her şeyden önce bağımlı halkların kendi kafalarıyla düşünmelerini, kendi yürekleriyle hissetmelerini, kendi ayaklarıyla yürümelerini engellemek üzere kurulmuş bir iktidarsızlık yapısıdır.*

TARİHİN GASPI

Sistem açlıktan ölenlerin belleklerinin besinlerini bile elinden alıyor. Gelecekleri olmasın diye geçmişlerini çalıyor. *Resmi tarih, zenginler, beyazlar, maçolar ve askerler tarafından yine onlar için anlatılır.* Avrupa, Evren'dir. Amerika'nın Kolomb-öncesi dönemine dair hiçbir şey öğrenmedik ya da çok az şey öğrendik, Tarzan'ın eski filmleri sayesinde tanıdığımız Afrika'dan bahsetmek bile gereksiz. *Amerika tarihi, gerçek tarihi, Amerika'nın ihanete uğramış tarihi bitmek bilmez bir onurun tarihidir.* Geçmişe ait tek bir gün yoktur ki paraya ve güce karşı bilinmeyen bir direniş epizodu olmasın; ama resmi tarih ne yerlilerin ayaklanmalarından ne de siyah kölelerin isyanından. bahseder ya da onlardan laf arasında, yönetim bozukluğu dönemleri olarak söz eder - ve bazılarına kadınların liderlik ettiğini asla söylemez. Büyük ekonomik ve sosyal süreçler fon perdesi olarak bile yokturlar: "Gelişmekte olan" diye adlandırılan ülkeler gelişmeye doğru gitmediklerini, zaten oradan

geldiklerini bilmesinler diye, onları hokkabazlıkla yok ederler; çünkü uzun bir tarih boyunca suların sıkan ülkeler gelişsin diye gelişmemiş kaldı bu ülkeler. Önemli olan ' savaşların tarihlerini ve saltanatlı adamların doğum tarihini tam olarak ezberlemektir. Bayram ya da defileye gider gibi süslenmiş bu bronzdan adamlar tek başlarına, timsal bir ilhamla, arkalarında fedakâr eşlerinin sadık gölgesiyle hareket etmişlerdir: Bütün büyük adamların arkasında bir kadın vardır, denir bize, kadın bir sandalyenin arkalığına indirgeyen şüphe götürür övgüyle: İyi ve kötü arasındaki düelloda, halklar edilgenlikle figüran rolünü oynarlar. Halklar zekâ geriliğinden mustarip, emirler yağdıran şeflerini bekleyen şaşkın bir sürü oluştururlar ve periyodik olarak, şeker gibi tatlı olan kızıl zehiri yutuverirler.

YERLİ OLMAYAN ŞEY, KAPITALIZMDIR

Değişim güçlerinin, yabancı ideolojilerin temsilcilerinin, kokain kaçakçılarının, Marksizmin ve diğer uyuşturucuların şeytanlaştırıl-ması için, tarihsel belleğin önceden boşaltılması gerekir. *Aslında, Amerika'da yerli olmayan şey kapitalizmdir.* Kapitalizm Manco Ca-pac ya da Moctezuma tarafından icat edilmedi, on altıncı yüzyılın Avrupalı istilacıları tarafından dışarıdan ve yukarıdan dayatıldı. İşgal Amerikan yaşamını ticarete dönüştürdü, şu kadara - bu kadarı dayattı, bir taraftan da kilise ilahi düzene göre kazanç kanununu ve korku kanununu hazırlıyordu: Eğer itaat edersen cenneti kazanırsın; eğer itaat etmezsen cehennem seni cezalandırır. *Buna karşılık, Amerika'da paylaşımcı üretim ve yaşam biçiminden daha eski bir gelenek yoktur.* En eski olmanın dışında, komün yaşam en dikbaşlı, en inatla yaşayan gelenektir, beş yüz yıldan beri uğradığı durmak bilmez takibata rağmen. O zaman rahatlıkla sosyalizmin içeriden ve aşağıdan, bizim topraklarımızın en derin ve en gerçek belleğinden geldiği söylenebilir.

Aynı anlamda, *demokrasinin barbar yerlilerin Avrupalı monarşilerden ya da onların uygarlaşmış engizisyonlarından aldıkları bir yenilik olmadığını* belirtmek fazla olmaz. Saltanatın babadan oğula geçtiği despotluk merkezleri Cuzco ve Tenochtitlan dışında, dönemin günlükçüleri farklı bölgelerde gerçekleşen açıklayıcı pek çok durumu anlatıyorlar: Yerliler İspanya'da ya da İngiltere'de kralı kimin seçtiğini soruyorlardı, çünkü onlar

şeflerini -elbette kadınların da fikirlerini söyleyip oy kullandıkları- toplantılarda kendileri seçiyorlardı.

TÜFEĞIN NAMLUSU BÜKÜLÜ

Egemen kültürün dişlisinin kilit öğesi resmi tarih, aynı zamanda bir ayrıştırma aygıtı gibi de davranır. Bize kendi içinde kopuk tarihler öğretir. Latin Amerika'nın her bir parçasının tarihi diğerleriyle çok az ilgilidir ya da hiç ilgisi yoktur: Aynı toprakların bu yumrukları yalnızca birbirleriyle dövüşmek için karşılaşırlar. Böylelikle bizi karşılıklı kavgaya özendirir ve yanımızdakini hedef alarak ateş etmek üzere eğitirler. Pek çok yoldan geçmiş bir Gaucho olan Martın Fierro, kardeşlerin birliğinin ilk kural olduğunu söylemişti, çünkü onlar kendi aralarında dövüşürken dışarıdakiler onları yutar. UruguaylIlarla Arjantinliler arasındaki kıskançlık ve kinin listesi sonsuzdur, aynı şekilde Arjantinlilerle Şilililerin, Şilililerle Peruluların, Perulularla Ekvatorluların...

Düşmanı karıştırmayalım ve eğer bükülüyse tüfeğin namlusunu doğrultalım, bunlar Lcıtin Amerika'da yeniden doğan demokrasilerin acil ihtiyaçlarıdır. Sonuçta, bizim ülkelerimiz aynı matriste, ortak bir matriste imal edilmiş diktatörlüklerin acısını çekmekten geliyorlar. Eğer baskı modeli, bu tek modelli çoklu uygulama, dışarıda imal edilmiş olmasaydı, aynı deli gömleğinin küçük farklılıklarla art arda Güney Amerika'nın en büyük ülkesi olan Brezilya'ya ve en küçüğü olan Uruguay'a; en gelişmişi olan Arjantin'e ve en az gelişen Bolivya'ya dayatılmış olmasındaki tuhaflığın bir açıklaması olmazdı. Ve bu baskı modeli aralarında pek çok anlaşmazlık olan ama *işler sarpa sardığında* anlaşmayı iyi bilen egemen sınıfların çıkarlarını gözetmek için uygulandı. O zaman sistem insan haklarını ihlal ediyor, çünkü ucuz işgücü, ucuz hammadde ve açık pazarlar sunan ülkelerdeki ekonomik saltanatlarının ve itaatkârlık ödevinin devamlılığından emin olmak için bunu yapmak zorunda.

BİR ŞEYDE İLERLEDİK

Aynı kökleri paylaşma bilinci, birbirine sıkı sıkıya bağlı bir tarihsel sürecin tanınması, karşılıklı iletişimsizlikten çıkabilmemiz için yeni kapılar açar, ya da en azından onları açmamıza yardım eder. Ortak kavgalar ortak yanıtlar ister ve bu yolda biraz ilerlediğimize inanıyorum. Dış borçlar ve özellikle

Orta Amerika krizi bunu gösteriyor: Uluslararası bankacılığın karşısında birleşmiş bir Latin Amerika cephesi güç bela oluşmaya başlıyor. Lüksleri finanse etmek, sermayeleri kaçırmak ve silah satın almak için dış borcumuzu kat kat artıran dünyanın tefecileri askeri diktatörlüklerle birlikte çok cömert davranmışlardı ve şimdi demokrasiler onların talepleri karşısında ortak bir strateji uygulama gerekliliği bilincine ulaşıyor. Ve Amerika krizine gelirsek, Kuzey Amerika hükümetinin

Küba'yı dışlamak ve Dominik Cumhuriyeti'ni işgal etmek için Amerikan Devletleri Örgütü (OEA) oylarını ne kadar kolay aldığını hatırlamak yeter. Bir çeyrek yüzyıl sonra işler fazlasıyla değişti. Tehditlere ve rüşvetlere rağmen, başkan Reagan yalnızca Nikaragua'yı talan etmek için OEA'nın desteğini alamamakla kalmadı, aynı zamanda yok etme isteğinde Birleşik Devletler'i tek başına bırakan son barış anlaşmalarını da sineye çekmek zorunda kaldı. *Beyaz Saray'da Latin Amerika'yı bir süpermarketten satın almışlar gibi dav-ranılmaya devam ediliyor, ama bu topraklar saygı istemek için birleşmeye başlıyorlar.*

1987

İyi'nin ve Kötü nün Tiyatrosu

İYİNİN KÖTÜYE ^KARŞI savaşında ölüler hep halktan olur.

Teröristler Kötü'ye karşı İyi'nin adına Washington ve New York' ta altmış ülkeden emekçiyi öldürdüler. Ve yine Kötü'ye karşı İyi'nin adına Başkan Bush intikam yemini ediyor: "Bu dünyadan Kötü'yü kazıyacağız!" diye ilan ediyor.

Kötü'yü kazımak mı? Kötü olmasa İyi nasıl olurdu? Çılgınlıklarını haklı göstermek için yalnızca dindar fanatiklerin ihtiyacı yok düşmanlara. Varlıklarını haklı göstermek için silah endüstrisinin ve Birleşik Devletler'in devasa askeri aygıtının da düşmanlara ihtiyacı var. İyiler ve kötüler, kötüler ve iyiler: Oyunu yazanların isteğine göre aktörler maske değiştiriyor, kahramanlar canavar, canavarlar kahraman oluyor.

Bu hiç de yeni bir şey değil. Alman biliminsanı Werner von Braun Hitler'in Londra üzerine boca ettiği V-2 roketlerini icat ettiğinde kötüydü, ama

yeteneğini Birleşik Devletler hizmetim sunduğunda iyi oldu.

Stalin İkinci Dünya Savaşı boyunca iyiydi, sonra kötü oldu; Kötülük İmparatorluğu'nu yönetıneye başladığında. Soğuk savaş yıllarında John Steinbeck şöyle yazıyordu: "Belki bütün dünyanın Ruslara ihtiyacı var. İddia ediyorum Rusların da Ruslara ihtiyacı var. Belki onlarAmerikan diyordur." Sonra Ruslar iyi oldular. Şimdi Putin de "Kötü cezalandırılmalıdır," diyor.

Saddam Hüseyin iyiydi, İranlılara ve Kürtlere karşı kullandığı kimyasal silahlar da iyiydi. Sonra kötüleşti. Panama'yı işgalden dönen Birleşik Devletler Kuveyt'i işgal ettiği için Irak'ı işgal ettiğinde artık Şeytan Hüseyin diyorlardı ona. Baba Bush Kötü'ye karşı bu savaşı üzerine aldı. Ailevi özellikleri olan insancıl ve merhametli ruhla büyük çoğunluğu sivil yüz binden fazla Iraklı'yı öldürdü.

Şeytan Hüseyin hâlâ iktidarda, ama insanlığın bu bir numaralı düşmanı iki numaralı düşman pozisyonuna düştü. Dünyanın kamçısı şimdi Usame bin Ladin'i söylüyor. Terörizm konusunda bildiği her şeyi ona CIA öğretmişti. Birleşik Devletler tarafından sevilen ve silahlandırılan Bin Ladin Afganistan'da komünizme karşı "özgürlük savaşçılarının" başat isimlerinden biriydi. Başkan Reagan bu kahramanların "Amerika'nın Kurucu Ataları'yla ahlaki olarak eşdeğerde" olduklarını söylediğinde Baba Bush başkan yardımcısıydı. Hollywood da Beyaz Saray'la aynı fikirdeydi. O zamanlar *Rambo 3* çekildi: Müslüman Afganlar iyiydi. Şimdi on üç yıl sonra Oğul Bush zamanında kötünün kötüsü oldular.

•

Henry Kissinger son trajedi karşısında ilk tepki gösterenlerdendi. "Onlara destek, finans ve fikir verenler de teröristler kadar suçludurlar," dedi, Başkan Bush'un saatler sonra tekrar ettiği kelimelerle.

Eğer böyleyse, işe Kissinger'i bombalayarak başlamak gerekir. Bin Ladin'in ve dünyada ne kadar terörist varsa hepsinin işlediklerinden çok daha fazla cinayetin sorumlusu olur. Ve çok daha fazla ülkede: Farklı Amerikan hükümetlerinin hizmetinde çalışırken, Endonezya, Kamboçya, Kıbrıs, İran,

Güney Afrika, Bangladeş ve "Akbaba Planı"nın kirli savaşından mustarip Güney Amerika ülkelerinde devlet terörüne destek, finans ve fikir verdi.

11 Eylül 1973'te şimdiki ateşlerden tam olarak 28 yıl önce, Şili Başkanlık Sarayı yanmıştı. Kissinger, seçim sonuçlarını "bir ülkenin kendi halkının sorumsuzluğu yüzünden Marksist olmasını kabul etmek için bir sebebimiz yok," diye yorumlarken Salvador Al-lende ve Şili demokrasisinin mezar taşındaki yazıyı önceden bilmişti.

Halkın isteğinin küçük görülmesi, devlet terörizmi ile özel terörizm arasındaki pek çok ortak yandan biridir. Bir örnek verecek olursak, Bask Ülkesi'nin bağımsızlığı adına insanları öldüren ETA, sözcülerinden biri aracılığıyla şunu söylüyor: "Hakların çoğunluk ve azınlıkla hiçbir ilgisi yoktur."

Zanaatkâr terörizm ile yüksek teknolojili terörizm, dindar fun-damentalistler ile piyasa fundamentalistlerinin terörizmi, umutsuz-larınki ile güçlülerinki, çılgına dönenlerinki ile üniformalı profesyonellerinki kendi içlerinde çok benzeşirler. Hepsi insan hayatına karşı aynı horgörüyü paylaşırlar: kurumuş kumdan kaleler gibi çö-küveren ikiz kulelerin yıkıntıları altında kalan altı bin vatandaşın katilleri ile dünya televizyonları ve gazetelerinin en ufak bir ilgisine mazhar olmadan yok edilen çoğu yerli iki yüz bin Guatemalalı' nın katilleri. Onlar, Guatemalalılar, Müslüman bir fanatik tarafından kurban edilmediler, yalnızca Birleşik Devletler'in art arda gelen hükümetlerinden "destek, finans ve fikir" alan asker teröristler tarafından öldürüldüler.

Bütün ölüm âşıkları aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ulusal çelişkileri askeri terimlere indirgeme takıntısında da uyuşurlar. Kötü'ye karşı İyi'nin adına, Tek Hakikat adına hepsi her şeyi önce öldürüp sonra sorarak çözerler. Ve bu yolla, savaş verdikleri düşmanlarını beslerler. Açık bir halk desteğiyle bir terör rejimi yerleştiren ve Peru'yu muz fiyatına satan Başkan Fujimori'yi palazlandıran, büyük ölçüde Aydınlık Yol'un vahşetleriydi. Allah terörizminin kutsal savaşım palazlandıran büyük ölçüde Birleşik Devletler'in Orta Doğu'daki vahşetleriydi.

Şimdi Uygarlığın lideri yeni bir Haçlı Seferi uyarısında bulunuyorsa da Allah kendi adına işlenen cinayetlerden masumdur. Sonuç olarak Yehova'ya

inananlara karşı Nazi Holokostu emrini Tanrı vermedi, Sabra ve Şatila katliamlarını emreden, Filistinlilerin topraklarından atılmasını emreden de Yehova değildi. Yoksa Yehova, Allah ve Tanrı tek başlarına aynı tanrısallığın üç farklı adı değil mi?

Bir yanılgılar trajedisi: Kim kimdi artık bilinmiyor. Patlamaların dumanı bizim görmemizi engelleyen çok daha büyük bir duman perdesinin parçasını oluşturuyor. İntikamdan intikama terör eylemleri bizi mezarlara yürümeye zorluyor. Kısa süre önce bir fotoğraf gördüm, New York'ta bir duvara bir el şöyle yazmış: "Göze göz, dünyayı kör eder."

Şiddet sarmalı şiddeti ve belirsizliği doğuruyor: acı, korku, hoşgörüsüzlük, nefret, delilik. Bu yılın başlarında, Porto Alegre'de, Cezayirli Ahmed Ben Bella uyardı: "Danaları delirten bu sistem insanları da delirtiyor." Ve deliler, nefretten delirenler onları yaratan güçle aynı biçimde davranıyorlar.

Luca adında üç yaşında bir çocuk, bugünleri yorumladı: "Dünya evinin nerede olduğunu bilmiyor." Bir haritaya bakıyordu. Bir haber programına da bakıyor olabilirdi.

2001

Küba Ağrıyor

KÜBA'DAKİ TUTUKLAMALAR ve kurşuna dizmeler, boğazına takılan bu inatçı kılçığı çıkarma isteğiyle deliren evrensel süpergüç için çok iyi haberler.

Öte yandan, bu küçük ülkenin yiğitliğinin, büyüklük yeteneğinin hayranlık verici olduğuna inanan ama özgürlük ve adaletin ya birlikte yürüdüğüne ya da yürümediğine inanan bizler için çok acı veren, hüzünlü haberler.

Zaman kötü haberler zamanı: Irak'taki kıyımın kalleşçe dokunulmazlığına karşı pek bir şey yapamazken, Küba hükümeti Don Carlos Quijano'nun "umuda karşı günah işliyorlar" diyeceği bu eylemleri gerçekleştiriyor.

Sosyalist devrim için hayatını veren Rosa Luxemburg yeni bir toplum projesi konusunda Lenin'le anlaşamıyordu. Olmasını istemediği şeyler

üzerine kâhince sözler yazdı. Seksen beş yıl önce Almanya'da öldürüldü ama haklı olmaya devam ediyor: "Ne kadar çok olurlarsa olsunlar, yalnızca hükümet yandaşlarının, yalnızca bir partinin üyelerinin faydalandığı bir özgürlük, özgürlük değildir. Özgürlük ancak farklı düşünenler de yararlandığı zaman özgürlük olur." Bir de: "Genel seçimler olmadan, basın özgürlüğü ve sınırsız toplanma özgürlüğü olmadan, özgür düşüncelerin mücadelesi olmadan hayat bitkiselleşir, bütün sosyal yapılardan çekilir, bürokrasi tek aktif unsur olur."

Yirminci yüzyıl ve yirmi birinci yüzyıldan eklenen yıllar sosyalizme ikili bir ihanete tanıklık ettiler: Sosyal demokrasinin içinde bulunduğumuz günlerde çavuş Tony Blair'le doruklara varan teslimiyetine ve polis devletlerine dönen komünist devletlerin fiyaskosuna. Bu devletlerin pek çoğu kayda değer hiçbir sonuca neden olmadan çöktüler, yeniden biçimlendirilen bürokratları hastalıklı bir hevesle yeni sahiplerine hizmet ediyorlar.

Küba devrimi farklı olmak için doğdu. Sonu gelmez emperyal bir taciz altında istediği gibi değil becerebildiği kadar hayatta kaldı. Bu yiğit ve açık yürekli halk tuzaklarla dolu bir dünyada ayakta kalmak için pek çok şeyden fedakârlık etti. Ama bunca yıldır aldığı zorlu yolda, devrim başlangıçtan beri onu iten tazelik ve kendili-ğindenlik rüzgârını kaybediyor. Acı duyarak söylüyorum. Küba ağrıyor.

Söylediğim şeyi tekrar ederken vicdan azabı dilimi dolandırmıyor: Adanın içinde olsun dışında olsun, tek partili bir demokrasiye (iki gibi görünen tek partisi olan Birleşik Devletler'de de) asla inanmadım ve inanmıyorum; keza pazarın her şeye muktedirliğine yanıtın devletin her şeye muktedirliği olduğuna da inanmıyorum.

Bu uzun mahkûmiyet kararlarının Küba'nın kendi kalesine atılan goller olduğuna inanıyorum. Bush'un Havana'daki menfaatlerinin temsilcisi olan James Cason'un evinden idare edildiği açıkça ortada olan bazı grupları, ifade özgürlüğü şehitlerine dönüştürüyorlar. Cason'un özgürleştirici tutkusu öyle noktalara varmıştı ki şefinin tipik özelliği olan incelik ve nezaketle Küba Liberal Partisi'nin Gençlik Kolu'nu bizzat kendisi kurmuştu.

Saııki bu gruplar büyük bir tehditmiş gibi hareket ederek, Kübalı yetkililer onlara itibar vermiş oldular, yasaklayarak sözlerine prestij kazandırdılar.

Bu "demokratik muhalefet"in, dürüst Kübalıların gerçek beklentileriyle hiçbir ilgisi yok. Eğer devrim onlara baskı yapma lüt-funda bulunmasaydı ve eğer Küba'da tam bir basın ve düşünce özgürlüğü olsaydı, bu sözde muhalefet kendi kendini diskalifiye edecekti. Ve hak ettiği cezayı, yalnızlık cezasını alacaktı; ulusal onur yolunu seçmiş bir ülkede kolonyal zamanlara olan belirgin nostaljisi yüzünden.

Dünyadaki diktatörlüklerin yorulmak bilmez fabrikası Birleşik Devletler kimseye demokrasi dersleri verecek ahlaki yetkiye sahip değil.

Ölüm cezası dersleri verebilirdi ama; Başkan Bush, Teksas Valisiyken 152 infazı imzalayarak devlet suçları şampiyonu olduğunu ilan etti.

Ama gerçek devrimler, Küba devriminin yaptığı gibi aşağıdan ve içeriden yapılanlar, savaştıkları düşmanın kötü alışkanlıklarını öğrenmeye ihtiyaç duyarlar mı? Nerede uygulanırsa uygulansın, ölüm cezasının haklılığı yoktur.

Küba, Başkan Bush tarafından üzerine gidilen ülkeler avında bir sonraki av mı olacak? Florida eyalet valisi olan kardeşi Jeb böyle bildirdi, şunu söyleyerek: "Şimdi komşumuza bakmak gerek", bu arada sürgün edilen Zoe Valdes İspanyol televizyonunda bağıra çağıra "diktatöre bir bomba atılmasını" istiyordu. Savunma ya da daha doğrusu Saldın Bakanı Donald Rumsfield açıklık getirdi: "Şimdilik, hayır."

Evrensel atış taliminin kurbanlarını seçen makinecikler olan tehlikemetre ve suçmetre daha çok Suriye'yi gösteriyormuş gibi görünüyor. Kim bilir. Rumsfield'ın dediği gibi: şimdilik.

Nerede, ne zaman olursa olsun, halkların kutsal kendi kaderini tayin hakkına inanıyorum.

Bunu söyleyebilirim, en ufak bir vicdani rahatsızlık duymadan, çünkü bu hak solun geniş bir kesimi tarafından alkışlanarak sosyalizm adınaihlal edildiğinde de bunu açıkaçık söyledim, mesela 1968' de Sovyet tankları

Prag'a girdiğinde ya da 1979 sonlarında Sovyet birlikleri Afganistan'ı işgal ettiklerinde olduğu gibi.

Küba'da, zirveden gelen "talimatlara uygun" emirlere itaat etmeyi devrimci liyakat sayan merkezi iktidar modelinin çökmeye başladığına dair bariz işaretler mevcut.

Abluka ve diğer bin türlü saldırı, Küba tarzı bir demokrasinin gelişimini bloke ediyor, iktidarın militarizasyonunu besliyor ve bürokratik katılığa haklı gerekçeler sunuyor. Yaşananlar bugün kendini savunmak durumunda bırakıldığı ölçüde kapanan bir kaleyi açmanın her zamankinden daha zor olduğunu gösteriyor. Ama yaşananlar aynı zamanda demokratik açılımın her zamankinden daha elzem olduğunu da gösteriyor. On Birleşik Devletler Başkam'mn ve yirmi CIA başkanının saldırılarına karşın hayatta kalma yeteneği göstermiş olan devrimin bu enerjiye ihtiyacı var, katılım ve çeşitlilik enerjisine; yaklaşan zorlu zamanlara karşı koyabilmek için.

Kendi topraklarının en derinlerinden kendi yaptıkları devrimin, bildiğim en dayanışmacı devrimin içinde yeni demokratik alanlar açanlar, eksik özgürlükleri kazananlar, dışarıdan kimse elini sokmadan, Kübalılar olmalı, yalnızca Kübalılar.

2003

İşkencecinin İtirafı

İŞKENCE EDİLENİN itirafının hiçbir değeri yoktur ya da çok az vardır. Şu basit nedenle ki acı herhangi birini büyük bir romancıya çevirir, bu yüzden işkence altında alınan bilgilerin ya da itirafların pek de inanılır olmadıkları Kutsal Engizisyon zamanlarından beri bilinir.

Buna karşılık, iktidar sistemi gerçek kimliğini uyguladığı işkenceler aracılığıyla itiraf eder. İşkence odalarında yönetenler maskelerini çıkarırlar.

Irak'ta böyle oluyor mesela. İraklılara rağmen ve İraklılara karşı Irak'ı ele geçirmek için işgal kuvvetleri gerçekçi davranıyorlar: Demokrasiyi ve özgürlüğü telkin ediyor, işkenceyi ve cinayeti uyguluyorlar. Amacı seven

araçları da sever. Yoksa bir ülkeyi gasp etmenin başka yolu olduğuna inanan var mı?

Gerisi tam bir tiyatro: Törenler, açıklamalar, konuşmalar, vaatler, egemenliğin devir teslimi, Birleşik Devletler'den Birleşik Dev-letler'e geçişi.

İktidar söylediğini söylemiyor durumuna düşüyor. Mesela "Irak' ta terörizm" dediğinde pek çok durumda "yabancı işgaline karşı ulusal direniş" demesi gerekirdi.

Fotoğraflar yayımlandığında ve skandal patladığında askeri ve politik iktidar zirveleri koro halinde kendi günah çıkartma ilahilerini söylediler: "Tekil vakalar", "Patolojik vakalar", "Birkaç çürük elma", "Üniformayı lekeleyen ahlaksızlar".

Alışıldığı üzere cinayetin suçu bıçağa atılıyor.

Ama mahkûmu elektrik vererek, başını boka batırarak, kıçını ayırarak delirten bu askerler ya da polisler, araçlardan başka bir şey değiller: iş saatlerinde görevlerini yaparak aylıklarını kazanan memurlar. Bazıları istemeyerek çalışıyor, bazıları ise şevkle; işkence ettikleri İraklıları aşağılarken fotoğraf çektiren ve onları bir sürek avı ganimeti gibi sergileyen şu heyecanlı hanımefendiler gibi. Ama hepsi, isteksizler de şevkliler de, insan eti kıyan devasa bir makinenin hizmetinde çalışan acı bürokratları. Deli olabilirler mi? Ya da sapkın? Mümkün; ama patolojik bahaneler, egemenliğini güvence altına almak ve genişletmek için işkenceye ihtiyaç duyan emperyal gücü beraat ettirmez, çünkü bu iktidar, kullandığı araçlardan çok daha deli ve çok daha sapkın. Ve zalimce adaletsiz olan bir iktidarın süregitmek için vahşice yöntemler kullanması hiç de anormal değil.

Yine bu vahşi yöntemlerin gerçek isimleriyle anılmaması da hiç anormal değil.

Avrupa, kaptanın emrettiği yerde yönetenin denizci olmadığını biliyor. Avrupa Birliği'nin Irak'taki işkencelere karşı açıklamasında işkence sözcüğünden hiç dem vurulmadı. Bu nahoş kelimenin yerini "suistimaller"

kelimesi aldı. Bush ve Blair "hatalar"dan bahsettiler. CNN gazetecileri ve diğer kitle iletişim araçları yasak kelimeyi kullanamadılar.

Yıllar önce, Filistinli tutuklular yasal olarak ezilsin diye, İsrail Yüksek Mahkemesi "ılımlı fiziksel baskılar"a yetki vermişti. Latin Amerikalı subayların Las Americas Okulu'nda uzun yıllardan beri aldıkları işkence dersleri "sorgulama teknikleri" olarak adlandırılıyor. Askeri diktatörlük yıllarında bu konuda dünya şampiyonu olan Uruguay'da, işkencelere "yasadışı baskı" deniyordu ve hâlâ da öyle deniyor.

Uluslararası Af örgütü'ne göre dünyada işkence aletlerinin satışı Birleşik Devletler, Almanya, Tayvan, Fransa ve diğer ülkelerdeki pek çok özel şirket için çok parlak bir iş ama bu endüstriyel ürünler "kendini savunma araçları" ya da "suç kontrolü malzemeleri" olarak anılıyor.

2001 yılında, New York kulelerinin yıkılışından kısa bir süre sonra Birleşik Devletler nüfusuna sorular yönelten anketörler farklı olarak, evet, bütün harfleriyle işkence kelimesini söylediler. Ve nüfusun neredeyse yansı, yüzde 45'i, işkencenin "eğer bildiklerini söylemeyi reddeden teröristlere karşı uygulanırsa" onlara kötü gelmediğini söyledi.

Altı yıl önce, suç ortaklarının isimlerini vermeyi reddedince, Ti-mothy McVeigh'e işkence yapmak kuşkusuz kimsenin aklına gelmedi. McVeigh'in Oklahoma'da koyduğu bomba çoğu kadın ve çocuk 168 kişiyi öldürdü ama McVeigh beyazdı, Müslüman değildi ve insanları canlı canlı pişirmeyi öğrendiği Birinci Irak Savaşı'ndan madalyası vardı.

Terörizme karşı her bedel ödenebilir. Bunu bin sefer açıkladı Başkan Bush ve yankısı Blair tekrarladı. İkisi haçlı seferlerinin başarısı için kadeh kaldırmaya devam ediyorlar. Dünyada ardı ardına bombalar patlarken ve her gün şiddet daha çok ve daha çok şiddet üretirken "Dünya şimdi çok daha güvenli bir yer," demeyi sürdürüyorlar.

Guantanamo bizi bekleyen dünyanın simgesi. Altı yüz şüpheli, bazıları reşit değil, bu toplama kampında çürüyorlar. Hiçbir haklan yok. Hiçbir yasa onları korumuyor. Ne avukatları ne davaları ne de mahkûmiyetleri var. Kimse onlar hakkında bir şey bilmiyor, onlar da kimse hakkında bir şey bilmiyor. Birleşik Devletler'in Küba'dan gasp ettiği bir denizci üssünde

ancak hayatta kalıyorlar. Terörist oldukları var sayılıyor. Öyle olmaları ya da olmamaları hiçbir önemi olmayan ufak bir ayrıntı.

General Ricardo Sanchez'in sonradan Irak cezaevlerinde de tesis ettiği "baskı ve yıldırma taktikleri" olarak anılan işkencenin otuz ilci biçimini öğrettiği yer burasıydı.

New York kulelerinin yıkılışından beri işkence sayısız övgüler alıyor. Her ne kadar asla ya da hemen hiç gerçek adıyla anmasalar da, bu kurumsal şiddet yöntemine açıktan ya da örtülü yandaş olan hukukçu ve gazetecilerden bir görüş bombardımanı yağdı. İktidardan ya da yakın kaynaklardan gelen bu alçaklığa övgüler işkencenin pusudaki tehditlere karşı korumasız halkı savunmak için yasal olduğunu savunuyorlar çünkü terörizmi uygulayan, özendiren ve asla gerçeği söylemeyen vicdansız katillere karşı bazen ahlaken şüpheli mücadele yöntemleri kaçınılmazlaşır.

Ama, eğer böyleyse, kimlere işkence etmek gerekir? Bu yirmi birinci yüzyılda en çok yalan söyleyenler kimler? Afganistan ve Irak terörist savaşlarında vicdansızca en çok masumu kimler öldürdü? Dünyada terörizmin kat kat artmasına en çok katkıyı kimler sağladı?

Şimdi şaşıranlar ve hoşnut olmayanlar çoğalıyor ama işkence Irak halkına karşı hatayla ya da tesadüfen uygulanmadı. İşgal birlikleri hep yaptıkları gibi çok yukarıdan emirlerle neyi, niye yaptıklarını bilerek uyguladılar.

Ne için? İşkencenin tek bir terörist saldmdan kaçınmaya yaradığına dair hiçbir kanıt yok. Irak vakasında, önemli kaçaklardan tekini yakalamaya bile yaramadı. En önemlileri, Saddam Hüseyin, işkence sayesinde değil, bir gammazı satın alan para sayesinde düştü.

İşkence pek faydası olmayan bilgiler, gerçekliği şüpheli itiraflar çıkarır. Bununla beraber etkilidir. Bu yüzden uygulandı ve uygulanmaya devam ediliyor. Dünyada geçerli olan değerlere göre, etkili olan iyidir. İşkence sapkınlıkları cezalandırmada ve onuru aşağılamada etkilidir ve özellikle korku ekmede etkilidir. Kutsal Engizisyonun keşişleri bunu iyi biliyorlardı ve bizim zamanımızın em-peryal maceralarındaki savaş şefleri de iyi biliyorlar: İktidar nüfusu korumak için işkence yapmaz, onu korkutmak için yapar.

Bakalım iktidarın inandığı kadar etkili olacak mı?

2004

Hisseli Kıssalar

■ ATASÖZLERİ

Eski bir atasözü balık tutmayı öğretmenin balık vermekten daha iyi olduğunu öğretiyor.

Amerika'da doğmayan ama onu içeriden tanıyan piskopos Ped-ro Casaldaliga evet diyor, bu çok iyi, çok iyi fikir ama nehirleri zehirliyorlarsa ne olacak? Ya da herkesin olan nehirleri satın alıyorlarsa ve bize balık tutmayı yasaklıyorlarsa? Yani, şimdi olanlar oluyorsa ne olacak?

Eğitim yanıt bulamıyor.

SİLAHLIM BENİM

Juan Antonio Medina evinde oturmuş televizyon izliyordu.

Reklamlardan, ona göre, asla doğru dürüst bir fikir çıkmazdı, ama hiç de kötü olmayan bir cümleyle açılan bir reklam duydu: "Sevdalı kadın, güvenli kadındır."

Takip eden görüntüler küçük revolver ve tabancalar, sustalı bıçaklar, düşmanı yere yıkıp işini bitiren tozlar ve zor zamanlar için bayanın çantasına uygun ebatta başka taşınabilir aletler.

O zaman Juan Antonio yanlış duyduğunu fark etti. Reklam şöyle demişti:

"Silahlı kadın, güvenli kadındır."

ULUSLARARASI TOPLUM

Tavuk, ördek, hindi, sülün, bıldırcın ve keklik çağrılmışlar ve zirveye katılmışlar. Kralın aşçısı onları karşılayıp hoş geldiniz demiş.

"Sizi," -diye açıklamış- "bana hangi sosla yenmek istediğinizi söyleyin diye çağırdım."

Kuşlardan biri şunu söylemeye cüret etmiş:

"Ben hiçbir şekilde yenmek istemiyorum."

Ahçı meseleyi yerli yerine oturtmuş:

"Bu gündemimize dahil değil."

ULUSLARARASI UZMAN

Bu hikâyeyi çok farklı yerlerde, farklı insanlara atfedilirken dinledim, bu yüzden gerçeklikle herhangi bir benzerliği varsa bunun salt bir tesadüf olduğundan şüphe ediyorum.

Buraya Dominik'te dinlediğim versiyonu alıyorum.

Tavuklarına seslenerek mısır taneleri saçan Dona Marıa de las Mercedes'in etrafında çocuklar ve tavuklar koşuşturuyor, yaygara yapıyorlarmış. Öteki günlere benzeyen o gün, Santo Domingo'dan gelen yolda bir toz bulutundan pırıl pırıl bir otomobil ortaya çıktığında kadın bu haldeymiş.

Takım elbiseli, kravatlı, eli çantalı bir bey ona sormuş:

"Eğer size tam olarak kaç tavuğunuz olduğunu söylersem bana birini verir misiniz?"

Kadın inanmayıp yüzünü buruşturmuş.

Hemen ardından adam 1 .5 Gblik Pentium IV bilgisayarını açmış, GPS'yi aktive etmiş, cep telefonuyla uydu fotoğraflan sistemine bağlanmış, piksel sayım fonksiyonunu işleme sokmuş:

"Yüz otuz iki tavuğunuz var," demiş.

Tavuklardan birini almış ve koltuğunun altına sıkıştırmış.

O zaman Dona Marıa de las Mercedes Holmes ona sormuş: "Eğer size ne iş yaptığınızı söylersem bana tavuğu geri verir misiniz?”

Adam inanmayıp yüzünü buruşturmuş.

"Siz bir uluslararası örgütte uzmansınız," demiş kadın.

Sonra tavuğunu geri almış ve çok kolay olduğunu, herkesin tahmin edebileceğini söylemiş:

"Kimse sizi çağırmadan geldiniz, izin istemeden tavuk çiftliğime girdiniz, bana zaten bildiğim bir şeyi söylediniz ve bunun için benden ücret aldınız."

ALIŞKANLIKLAR

Honduras'ta 1997 seçim kampanyası sırasında sol güçlerin bir adayı San Ignacio köyüne gelmiş.

Konuşmacı pek çok kere platform olarak kullanılan merdivene tırmanmış ve azıcık dinleyicinin karşısında solun halka rüşvet vermediğini, oy karşılığı çıkar satmadığını ilan etmiş:

"Biz yemek vermiyoruz! İş vermiyoruz! Para vermiyoruz!"

"E, ne bok veriyorsunuz o zaman?" diye sormuş meydanda bir ağacın altındaki siestasından yeni uyanan bir sarhoş.

GELENEKLER

Söz ve eylem hiç karşılaşmamışlardı.

Söz evet dediğinde eylem hayın yapıyordu.

Söz hayır dediğinde eylem eveti yapıyordu.

Söz şöyle böyle dediğinde, eylem böyle şöyle yapıyordu.

Bir gün söz ve eylem sokakta karşılaştılar.

Tanışmadıkları için birbirlerini tanımadılar.

Birbirlerini tanımadıkları için selamlaşmadılar.

YÖNLER

Cadiz'de iyi bir adam beni kurtardığında keskin yön kaybetme duygumun sonucu ve sayesinde Cadiz sokaklarında kaybolmuş yürüyordum.

Bana kapalı çarşıya ve dünya yollarında başka herhangi bir yere nasıl gideceğimi gösterdi:

"Sen sokağın sana söylediğini yap."

2005

Beyaz Lanet

ÖZGÜRLÜK, **bu yılın ilk günü dünyadaki ikinci yüzyılını tamamladı. Hemen hemen hiç kimsenin haberi olmadı. Birkaç gün sonra yıldönümünün ülkesi Haiti kitle iletişim araçlarında bir yer buldu ama evreıisel özgürlüğün yıldönümü dolayısıyla değil; orada Başkan Aristide'yi deviren bir kan banyosu patlak verdiği için.**

Haiti köleliğin kaldırıldığı ilk ülkeydi. Bununla beraber, en bildik ansiklopediler ve neredeyse bütün ders kitapları bu tarihsel onuru İngiltere'ye atfederler. Dünya siyah insan ticareti şampiyonu imparatorluğun günlerden bir gün fikir **değiştirdiği doğru, ama İngilizlerin köleliği kaldırması 1807'de oldu, Haiti devriminden üç yıl sonra ve o kadar** az **inandırıcı oldu ki İngiltere 1832'de köleliği yeniden kaldırmak zorunda kaldı.**

Haiti'nin hiçe sayılmasında hiçbir yenilik yok. İki yüzyıldır küçük görmeden ve cezalandırmadan mustarip. Köle mülkiyetinin ve özgürlüğünün öncüsü Thomas Jefferson Haiti'nin kötü örnek olduğuna dikkat çekiyor ve "musibeti bu adayla kısıtlamak" gerektiğini söylüyordu. Ülkesi onu dinledi. Birleşik Devletler ulusların en özgürüne diplomatik tanımayı bahşetmekte altmış yıl gecikti. Bu

arada, Brezilya'da kargaşaya ve şiddete Haitililik deniyordu. Kara kolların sahipleri 1888'e kadar yavaş yavaş *Haitililikten* **kurtuldular. O yıl Brezilya köleliği kaldırdı. Dünyada son ülke oldu.**

Son kan banyosuna kadar Haiti görünmez ülkeydi. Bu yılın başlarında ekranlar ve sayfalardayken iletişim araçları kargaşa ve şiddeti aktardılar ve Haitililerin kötülüğü iyi yapmak ve iyiliği kötü yapmak için doğduklarını teyit ettiler. Devrimden bu yana, Haiti yalnızca trajediler sunmayı becerdi. Bolluk içinde mutlu bir sömürgeydi, oysa şimdi Batı yarıkürenin en yoksul ulusu. Devrimlerin uçuruma sürüklediği sonucuna vardı bazı uzmanlar. Ayrıca, Haitililerin kardeş kıyımına eğiliminin Afrika'dan gelen vahşi mirastan kaynaklandığını bazıları söyledi, bazıları ima etti. Ataların fermanı. Cinayete ve kaosa iten kara lanet.

Beyaz lanetten bahsedilmedi.

Fransız devrimi köleliği kaldırmıştı ama Napolyon onu yeniden diriltti:

"Sömürgeler için en kârlı sistem hangisiydi?"

"Önceki."

"O zaman yeniden kurulsun."

Ve köleliği Haiti'de yeniden yerleştirmek için asker dolu elliden fazla gemi gönderdi.

İsyancı siyahlar Fransa'yı yendiler, ulusal bağımsızlığı ve kölelerin özgürlüğünü kazandılar. 1804'te çoraklaştırılan şeker kamışı plantasyonları yüzünden mahvolmuş bir toprağı ve amansız savaş yüzünden yanmış bir ülkeyi miras aldılar. Bir de "Fransız borcunu" miras aldılar. Fransa Napolyon Bonapart'ın uğradığı aşağılanmayı pahalıya ödetti. Doğduktan kısa bir süre sonra, Haiti özgürleşerek verdiği zarar yüzünden devasa bir tazminat ödemek zorunda bırakıldı. Bu özgürlük günahının kefareti ona 150 milyon altın franka mal oldu. Yeni ülke boğazına düğümlenmiş bu ipin baskısı altında doğdu: bugün 21.700 milyon dolara karşılık gelen bir tutar ya da bugünkü Haiti'nin toplam bütçesinin yüzde 44'ü. Faiz tutarlarıyla kat kat artan borcun ödenmesi bir yüzyıldan çok daha uzun sürdü. Sonunda l

938'de son ödeme yapıldı. O zamanlar, Haiti artık Birleşik Devletler bankalarına aitti.

Bu meblağa karşılık, Fransa yeni ulusu resmi olarak tanıdı. Başka hiçbirülke onu tanımadı. Haiti yalnızlığa mahkûm olarak doğmuştu. Her şeyini ona borçlu olmasına rağmen Simon Bolıvar da onu

tanımadı. Bolıvar 1816'da yenilmiş olarak adaya gelip koruma ve yardım istediğinde, Haiti ona gemiler, silahlar ve askerler vermişti. Haiti ona her şeyi verdi, yalnızca o zamana kadar onun aklına gelememiş bir fikir olan köleleri özgürleştirmesi şartıyla. Sonra, büyük lider, bağımsızlık savaşında zafere ulaştı, Port-au-Prince'e hediye bir kılıç göndererek şükranlarını bildirdi. Tanınmanın, lafı bile edilmedi.

Aslında, bağımsız devletlere dönüşen İspanyol sömürgeleri, bazıları aynı zamanda bunu yasaklayan yasalara sahip olsalar da, köle sahibi olmayı sürdürüyorlardı. Bolıvar kendisininkini 1821 'de çıkarttı ama gerçekliğin bundan haberi olmadı. Otuz yıl sonra 1851' de Kolombiya köleliği kaldırdı, Venezuela 1854'te.

1915’te deniz piyadeleri Haiti'ye çıkarma yaptılar. On dokuz yıl kaldılar. İlk yaptıkları gümrüğü ve vergi tahsilat bürolarını işgal etmek oldu. İşgal ordusu New York City Bank'ın şubesine dönüştürülen Banco de la Nacion'un tasfiyesini imzalamaya razı oluncaya kadar Haiti başkanının maaşını bloke etti. Başkan ve bütün diğer siyahların yabancı güçlere ait kulüplere, restoranlara ve otellere girmesi yasaktı. İşgalciler köleliği yeniden kurmayakalkışmadılar ama kamu işlerinde mecburi çalışmayı dayattılar. Gerilla şefi Charle-magne Peralte bir kapıya haç şeklinde çivilendi ve halk meydanında ibret olarak sergilendi.

Uygarlaştırıcı misyon 1934'te sona erdi. İşgalciler yerlerine kendileri tarafından olası herhangi bir demokrasi göstergesini yok etmek üzere üretilmiş ulusal muhafızları bırakarak geri çekildiler. Nikaragua ve Dominik Cumhuriyeti'nde de aynısı yaptılar. Bir süre sonra Duvalier, Somoza ve Trujillo'nun Haitili dengi oldu.

Ve böylece, diktatörlükten diktatörlüğe, ihanetten ihanete, üst üste bedbahtlık dolu yıllar geçti.

İsyancı rahip Aristide, başkanlığa 1991'de geldi. Çok az ay kaldı. Birleşik Devletler hükümeti devrilmesine yardım etti, onu gö**türdü, tedavi uyguladı, yeniden kullanılabilir hale gelince, deniz piyadelerinin kolları arasında başkanlığa iade etti. Ve bu 2004 yılında tekrar devrilmesine yardım etti ve tekrar katliam oldu. Ve grip gibi sürekli geri dönen deniz piyadeleri bir kez daha döndüler.**

Ama uluslararası uzmanlar işgalci birliklerden çok daha yıkıcı. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun emirlerine tabi olan Haiti talimatları hiç ses çıkarmadan uyguladı. Karşılığım, en temel haklarını reddederek ödediler. Devleti tümüyle tasfiye etmelerine ve ulusal üretimi koruyan bütün desteklere ve vergi indirimlerine son vermelerine rağmen kredileri donduruldu. Pirinç üreticisi köylüler, ki halkın büyük çoğunluğu öyleydi, dilencilere ve salcılara dönüşmüştü. Çoğu ülkesini terk ederken Karayip Denizi'nin derinliklerinde kayboldular ve kaybolmaya devam ediyorlar ama bu kazazedeler Kübalı olmadığı için haberlerde çok nadir görünüyorlar.

Şimdi Haiti bütün pirincini, kafası çok karışık insanlar olan uluslararası uzmanların ulusal üretimi koruyan destek ve vergi indirimlerini yasaklamayı unuttuğu Birleşik Devletler'den ithal ediyor.

Dominik Cumhuriyeti'nin bitip Haiti'nin başladığı sınırda yolcuları uyaran büyük bir tabela var: *Kötü Geçiş.*

Öteki tarafta siyah cehennem var. Kan ve açlık, sefalet, hastalıklar...

Bu çok korkulan cehennemde herkes heykeltıraş. Haitililerin teneke kutuları ve eski demirleri toplamak gibi bir alışkanlıkları var ve bu hurdaları geçmişten gelen bir ustalıkla kırpıp çekiçlerle döverek, halk pazarlarında satılan harikalar yaratıyorlar.

Haiti, onuruna verilen sonsuz ceza yüzünden çöpe atılmış bir ülke. Orada bir hurda demir gibi yatıyor. Halkının ellerini bekliyor.

2004

Savaşlar Yalan Söylüyor

"Ama sebep ..." diye sordu Bay Duval, "İnsan boş yere öldürmez."

"Sebep mi?" diye cevapladı Ellery omuz silkerek. "Siz artık sebebi biliyorsunuz."

Ellery Queen,

"The Adventure of the House of Darkness"

SAVAŞL^ARIN saygın nedenlerle gerçekleştirildiği söylenir: uluslararası güvenlik, ulusal onur, demokrasi, özgürlük, düzen, Uygarlığın gereği ve Tanrı'mn isteği.

Kimse itiraf etme dürüstlüğünü göstermez: "Ben çalmak için öldürüyorum."

Kongo'da, 2002 sonlarında yarıda kalan dört yıllık savaş süresince en az üç milyon sivil öldü.

Koltan yüzünden öldüler, ama bunu onlar bile bilmiyordu. Kol-tan çok nadir bir mineral, tuhaf ismi kolombit ve tantalit isimli iki nadir mineralin karışımından oluşuyor. Cep telefonlarının, uzay gemilerinin, bilgisayarların ve füzelerin üretiminde elzem olduğu keşfedilinceye kadar çok az değeri vardı koltanın. Ama o zaman altından daha değerli oldu.

Bilinen bütün koltan rezervlerinin hemen hepsi Kongo kumlarında. Kırk yıldan fazla bir zaman önce, Patrice Lumumba altından ve elmastan bir sunakta kurban edildi. Ülkesi onu her gün yeniden öldürüyor. Yoksullar yoksulu Kongo, mineral açısından çok zengin ve doğanın bu hediyesi tarihin lanetine dönüşmeye devam ediyor.

Afrikalılar petrole *Şeytan'ın boku* **derler.**

1 978'de Sudan'ın güneyinde petrol bulundu. Yedi yıl sonra rezervlerin bilinenin iki katından da fazla olduğu ve büyük bölümünün ülkenin batısındaki Darfur bölgesinde yer aldığı öğrenildi.

Orada yakın zamanlarda bir katliam oldu ve hâlâ sürüyor. Hükümetin tanklar ve helikopterlerle destek verdiği Arap milisleri ilerlerken pek

çok, bazı hesaplamalara göre iki milyon, siyah köylü kaçtı ya da dayanamayıp öldüler: kurşunlarla, bıçakla ya da açlıktan.

Bu savaş, Arap Müslüman çobanlar ile siyah Hıristiyan ve ani-mist çiftçiler arasındaki etnik ve dini çelişki kisvesine sokuluyor. Ama yanan köyler ve yerle bir edilen tarlaların toprağı delip geçen petrol kulelerinin dikilmeye başladığı yerde olduğu görülüyor.

Haksız yere sarhoşlara atfedilen bariz gerçeklerin inkârı, hamdol-sun ağzına tek damla içki koymayan gezegenimizin başkanının en belirgin alışkanlığıdır.

O hâlâ, bir günden ötekine, kendi Irak savaşının petrolle hiçbir ilgisi olmadığını açıklamayı sürdürüyor.

"Bilgiyi sistematik olarak saklayarak bizi aldattılar" yazıyordu Irak'tan, ta 1920'de Arabistanlı Lawrence diye biri: "İngiltere halkı Mezopotamya'ya geldiğinde içinden saygınlık ve şerefle çıkılması zor bir tuzağa düştü."

Ben tarihin tekerrür etmediğini biliyorum, ama bazen şüpheye düşüyorum.

Peki Chavez karşıtı saplantı? Dokuz temiz seçim kazanmış diktatörü demokrasi adma öldürmekle tehdit eden bu kudurmuş kampanyanın Venezüella petrolüyle hiç mi ilgisi yok?

Ya İran'daki nükleer tehlike için sürekli atılan alarm çığlıkları? İran'ın dünyadaki en zengin gaz rezervlerine sahip olmasıyla hiçbir ilgisi yok mu? Eğer yoksa, nasıl açıklanır bu nükleer tehlike? Hiroşima ve Nagazaki'deki sivil halkın üzerine nükleer bombaları boşaltan ülke İran mıydı?

Kaliforniya merkezli Bechtel firması, Cochabamba suyunun haklarını kırk yıllığına almıştı. Yağmur suyu dahil bütün suyu. Kurulur kurulmaz tarifeleri üç katına çıkardı. Bir halk ayaklanması patladı ve şirket Bolivya'dan gitmek zorunda kaldı.

Başkan Bush atılana acıdı ve Irak suyunu ona vererek teselli etti.

Kendisi çok cömert bir insan. Irak'ın yıkımı hak etmesinin sebebi yalnızca masalsı petrol zenginliği değil: Dicle ve Fırat tarafından sulanan bu ülke çok daha beterine müstahak, çünkü tüm Ortadoğu' nun en zengin tatlı su kaynağı.

Dünya susamış. Kimyasal zehirler nehirleri çürütüyor, kuraklıklar yok ediyor, tüketim toplumu her seferinde daha çok su tüketiyor ve su da her seferinde daha az içilebilir, her seferinde daha kıt. Herkes böyle söylüyor, herkes böyle biliyor: Petrol savaşları yann su savaşları olacak.

Aslında su savaşları başlamış durumda.

İşgal savaşları bunlar ama işgalciler ne bomba atıyorlar, ne de birlikleriyle çıkarma yapıyorlar. Yoksul ülkeleri sıkıyönetime tabi tutup ya özelleştirme ya da ölüm diyen bu uluslararası teknokratlar sivil giysilerle yolculuk ediyorlar. Silahlan, ölümcül gasp ve ceza araçları, ne Üzerlerinde belli oluyor ne de gürültü çıkarıyor.

Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu aynı kıskacın iki dişi, şu son yıllarda on yedi yoksul ülkede suyun özelleştirilmesini dayattılar. Bunlar arasında bazıları dünyanın en yoksul ülkeleri olan Be-nin, Nijer, Mozambik, Ruanda, Yemen, Tanzanya, Kamerun, Honduras, Nikaragua... Gerekçe reddedilir gibi değildi: ya suyu teslim edin ya da ne borçlarda af olacak ne de yeni borçlar.

Uzmanlar bunu egemenliği parçalamak için değil devletin yetersizliği yüzünden geri kalmış ülkelerin modernizasyonuna yardım etmek için yaptıklarını açıklayacak kadar da sabırlıydılar. Eğer özelleştirilen su faturaları nüfusun büyük çoğunluğu tarafından ödenemez olursa, daha da iyi: Bakalım bu sayede uyuyan çalışma ve kişisel gelişim arzulan sonunda uyanacak mıydı, görülecekti.

Demokraside kim yönetir, kimsenin oy vermediği büyük sermayelerin uluslararası görevlileri mi?

Geçen yılın ekim ayı sonlarında, bir referandum Uruguay'da suyun kaderine karar verdi. Nüfusun büyük çoğunluğu, ezici bir çoğunluk suyun bir kamu hizmeti olması gerektiğini, herkesin hakkı olduğunu teyit edecek şekilde oy kullandı.

İktidarsızlık geleneğine karşı demokrasinin bir zaferiydi bu; bize ne suyu ne herhangi bir şeyi idare edebileceğimizi öğreten geleneğe ve kamu malını, herkesin malı kimsenin malıdır anlayışıyla harcayıp heder eden politikacıların yol açtığı itibarsızlığa karşı bir zafer.

Uruguay referandumuna hiçbir uluslararası tepki gelmedi. Büyük iletişim araçları su savaşının, hep kazananlar tarafından kaybedilen bu meydan muharebesinden habersizdiler ve bu örnek dünyanın hiçbir ülkesine bulaşmadı. Bu şimdiye kadar bilinen ilk su refe-randümuydu, aynı zamanda sonuncusu oldu. ^

2005

Atasözleri

NEW YORK, Madrid, Londra: Terörizm yeniden saldırıyor.

Çoğu dünya gazetesi, İngiliz başkentini sarsan patlamaları bu manşetle duyuruyordu. Açıklayıcı örtüşme: Ne Afganistan'dan ne de Irak'tan bahsettiler. Afganistan'a ve Irak'a yapılan bombardımanlar, Irak örneğinde gün be gün tekrar eden terörist saldırılar değil miydi, hâlâ öyle değiller mi? Saldırılarda ya da savaşlarda ölüleri verenler neredeyse hep emekçi sınıf değil mi? İnsan hayatını aşağılamanın herhangi bir ifadesinin kurbanları aynı saygıya ya da ilgiye layık değiller mi?

Afgan topraklarında üç binden fazla köylü, hiçbir ilgileri yokken, Bin Ladin'i arayıp bulamayan bombalarla paramparça oldu. Ve Irak'ta çoğu kadın ve çocuk 25 binden fazla sivil kitlesel imha silahı arayıp bulamayan bombalar ve ülkedeki yabancı işgalinin kışkırtmaya devam eden kan banyolarında paramparça edildi. Eğer kimsenin aklına gelmeyen bir anormallik olup da Irak Birleşik Devlet-ler'e girmiş olsaydı, nüfusa oranla bu kayıpların anlamı üç yüz bin sivil Kuzey Amerikalı kurban demek

olacaktı. Yüzyıllar yüzyıllar boyu dünyada bu dehşetin yankısı çınlayacaktı. Oysa ölüler Iraklı olduğu için hızla sıradanlaştı.

1776'da Birleşik Devletler Bağımsızlık Deklarasyonu bütün insanların eşit yaratıldığını kabul etti ama azıcık yıl sonra ilk anayasa duruma açıklık getirdi: Nüfus sayımlarında her siyahın bir kişinin dörtte üçüne karşılık geldiğini bildirdi. Bir kişinin kaç parçasına ya da parçacığına karşılık geliyor bugün bir Iraklı?

"Bazıları daha eşittir," diye söylüyor söyleyenler. ’ "Gelen gideni aratır" da derler. Devlet terörü, bütün terörizmlerin taşaklı babası, yarattığı terörizmlere mükemmel bahaneler bulur. Timsah gözyaşları döker havalandırmaya her pislik bulaştığında; kendi eylemlerinin sonuçlan karşısında masum rolü oynar. Ama dünyanın sahiplerinin şikâyet etmelerine mahal yoktur: Fanatiklerin ve çılgınların işledikleri vahşet, onlara meşruiyet sunar ve dokunulmazlık sağlar.

"Yalanın ayaklan kısadır." Görünüşe bakılırsa, yalanın çok uzun ayaklan var. O kadar uzun ki, yalancıların yalanlarını ortaya çıkaran gerçeklerden çok daha hızlı koşuyorlar. Dört bir yana Irak'ın insanlık için bir tehlike olduğunu haykırdıktan sonra Bush ve Blair işgal edip mahvettikleri ülkenin kitle imha silahlan olmadığını kamu önünde kabul ettiler. Ertesi seçimlerde Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'da halk onları yeniden seçerek teselli etti.

"Cinayet ödeme yapmaz." Artık.atasözleri bile ne dediğini bilmiyor. Dünya askeri endüstriye, ölüm endüstrisine günde, evet, günde, 2 milyon 200 bin dolar harcıyor ve bu rakam günden güne artıyor da artıyor. Savaşların silaha ihtiyacı var, silahların savaşa ihtiyacı var, savaşların ve silahların da düşmanlara ihtiyacı var.

Endüstriyel ölçekte uygulanan cinayetten daha parlak bir iş yok. Onun yan endüstrisi, düşmanların üretimine adanmış korku endüstrisi, bugüne bugün eğlenceye ve iletişime yönelik şirketlerin temel kazanç kaynağı. Hollywood'da içinde patlama olmayan film yok ve senaristleri korkuya korku ekliyorlar: Eğer dünyadaki panik yetersiz kalırsa, başka gezegenlerden ithal korku tehditleri devşiriyorlar.

Askeri sanayii varlığını haklı çıkarmak için korku üretmeye ihtiyaç duyuyor. Vicdansız döngü: Dünya bir mezbahaya dönüşüyor, mezbaha tımarhaneye dönüşüyor, tımarhane mezbahaneye dönüşen bir tımarhaneye dönüşen bir... Irak, bombalanan, işgal edilen, aşağılanan ülke, günümüzün en aktif cinayet ülkesi. İşgalcileri, özgürleştirici olduklarını söylüyorlar, orada umutsuzluktan ve öfkeden beslenen en bereketli terörist çiftliğini kuruyorlar.

'Tanrı erken kalkana yardım eder." Savaş şefleri erken mi kalkıyor? Başarılı bankerler erken mi kalkıyor? Aslında atasözü mütevazı çalışanları erken kalkmaya özendiriyor ve çalışmanın işe yaradığı zamanlardan geliyor.

Ama bugünkü dünyada çalışmanın çöpten daha az değeri var.

Evrensel güç sisteminin, şu benim çocukluğumda kapitalizm denen sistemin iki motorundan yalnızca biri çalışıyor. Hırsı teşvik ediciliği yok oldu, en azından el emeği için. Artık kimsenin çalışarak zengin olma çağına dair en ufak bir umudu bile yok. Şimdi o iki motor korku ve korku: işini kaybetme korkusu, iş bulamama korkusu, açlık korkusu, işsizlik korkusu.

Şimdi tarihöncesi gibi görünen zamanlarda sendikalar çalışanları savunurlardı. En meşhur çokuluslu şirketler, Walmarts ve Mac-Donald's hiç gizlemeye çalışmadan işçilerin örgütlenme hakkını reddediyorlar ve bunu deneme cüretini göstereni sokağa atıyorlar. Bu skandal ihlal, insan haklarını gözeten uluslararası örgütlenmelerin kıllarım bile kıpırdatmıyor ve örnek yayılıyor. Sendikaların hiçe sayılması ya da kolayca yasaklanması normal olmaya başlıyor.

Tıpkı şimdi her biri kendi kaderine bırakılmış halde çalışarak yaşayan ve işverenlerin yarısı kadar ücrete iki kat fazla mesai isteklerini, ya evet ya evet, mecburen kabul ederek hayatta kalmaya çalışan insanların tüm kolektif ve pasif savunma araçlarının krizde olması gibi, iki yüzyıllık işçi mücadelesinin meyvesi olan sendikacılık da bütün dünyada krizde.

Zayıflatılan, takibata uğrayan sendikacılar çok az yardım edebiliyorlar ve Tanrı'nın da görünüşe göre başka işleri var. Başkan Bush' un gece gündüz ona ihtiyacı var: Gezegenin işgali projesi onun tanrısal misyonu ve Tann

Bush'un adımlarına rehberlik ediyor. Nasıl haberleşiyorlar? Maille, faksla, telefonla, telepatiyle? Devlet sım.

"Silahlan şeytan doldurur." Bu atasözü yanılmıyor. T^^ bu kadar sikindirik olamaz. Silahlan dolduranın Şeytan olması gerek ya da en azından kitle imha silahlarını, gerçek olanları, Irak'ın sahip olmadıklarını, dünyayı havaya uçuranları:

- kamuoyu fabrikalarının yalan bombardımanlarını,

- tüketim toplumunun iklimi çileden çıkartan, havayı kokuşturan kimyasal silahlarını,

- korku fabrikalarının bizi kabul edilemez olanı kabul etmeye zorlayan ve onursuzluğu kaçınılmaz kadere dönüştüren zehirli gazlarını,

- devlet şefi kategorisine yükseltilmiş seri katillerin ölümcül dokunulmazlığını,

-ve aynı anda hem yoksulluğu hem de yoksulluğa karşı nutukları kat kat artıran ve aynı zamanda hem antipersonel mayın hem de protez bacak satan ve gökyüzünden mahvettikleri ülkelerin üzerine hem füzeler hem de yeniden inşa kontratları savuran büyük güçlerin iki ucu keskin kılıçlarını...

2005

Çalışanların Hakları Arkeolojik Bir Konu mu?

WAL-MART **mağazalarına her hafta doksan milyondan fazla müşteri geliyor. Dokuz yüz binden fazla çalışanının herhangi bir sendikaya katılması yasak. Eğer birinin aklına bu fikir gelirse, bir işsiz daha demektir. Başarılı şirket gizlemeye bile gerek görmeden Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen insan haklarından birini reddediyor. Wal-Mart'ın kurucusu S^ Walton 1992'de Birleşik Devletler'in en yüksek nişanlarından birini, Özgürlük Madalyasını aldı.**

Her dört Kuzey Amerikalı yetişkinden biri ve her on çocuktan dokuzu McDonald's'ın onları şişmanlatan plastik yiyeceklerini oburcasına yutuyor. McDonald's'm çalışanları da sundukları yiyecekler kadar değersiz; aynı makine onları da ısırıyor. Onların da örgütlenme hakları yok.

İşçi sendikalarının hâlâ olduğu ve eylem yaptığı Malezya'da Intel, Motorola, Texas Instruments. ve Hewlet Packard şirketleri bu rahatsızlıktan sıyrılmayı başardılar. Malezya hükümeti elektronik sektörünün sendikadan bağımsız, *union free* olacağını ilan etti.

Tayland'da, 1993'te Susam Sokağı, Bart Simpson ve Muppets bebekleri ürettikleri kapısı dışarıdan kilitli atölyede yanarak Ölen yüz doksan işçi kızın da hiçbir örgütlenme hakkı yoktu.

Bush ve Gore geçen yılki seçim kampanyası boyunca dünyaya Kuzey Amerikan modeli iş ilişkilerini dayatmayı sürdürme gerekliliğinde uyuştular. İkisinin de "Bizim çalışma tarzımız" diye andığı model, devasa adımlarla ilerleyen ve gezegenin en ücra köşelerine giren küreselleşmenin damgasını vurduğu model.

Uzaklıkları ortadan kaldıran teknoloji, Endonezya'daki bir Nike işçisinin Birleşik Devletler'deki bir Nike yöneticisinin bir yılda kazandığını kazanmak için yüz yıl çalışmak zorunda olmasına ve Fi-lipinler'de bir IBM işçisinin satın alamayacağı bilgisayarlar üretmesine izin veriyor.

Sömürge döneminin, hiç görülmemiş boyutlara varmış bir devamıdır bu. Dünyanın yoksulları geleneksel işlevlerini yerine getirmeyi sürdürüyorlar: Ama şimdi önceki gibi kauçuk, pirinç, kahve, şeker ve dünya pazarı tarafından lanetlenmiş başka şeyleri üretmenin yanı sıra bebekler, spor ayakkabıları, bilgisayarlar ya da ileri teknoloji araçları da üreterek ucuz kol emeği ve ucuz ürün tedarik ediyorlar.

1919'dan bu yana, dünyadaki çalışma ilişkilerini düzenleyen 183 uluslararası anlaşma imzalandı. Dünya Çalışma Örgütü'ne göre bu 183 anlaşmadan Fransa 115, Norveç 106, Almanya 76 tanesini imzaladı; Birleşik Devletler'e gelince... 14'ünü. Küreselleşme sürecinin başını

çeken ülke yalnızca kendi emirlerine itaat ediyor. Böylelikle ucuz işgücü avına ve kirli endüstrilerin canlarının istedi-ğince kirletebilecekleri toprak işgaline atılmış büyük korporasyon-larına yeterli dokunulmazlığı garanti ediyor. Paradoksal olarak kanun kısıtı olmaksızın çalışma kanunu dışında kanun tanımayan bu ülke, şimdi serbest ticaret anlaşmalarına "çevre koruması"nm ve "sosyal şartlar"ın dahil edilmesinden başka çare kalmadığını söyleyen aynı ülke. Kendisini maskeleyen reklam olmasa ne olurdu gerçeklik?

Bu maddeler halkla ilişkiler birimi hesabına günahın fazilete ödediği basit vergiler sadece, ama yalnızca işçi haklarının bahsi bile açlık ücretinin, bitmek bilmez mesailerin ve tazminatsız işten çıkarmanın en ateşli savunucularının tüylerini diken diken ediyor. Emesto Zedillo Meksika başkanlığını bıraktıktan sonra 140 ülkede faaliyet yürüten Procter & Gamble konsorsiyumunun ve Union Pacific Corporation'un yöneticiler arasına katıldı. Aynca Birleşmiş Milletler'de bir komisyonun başında ve düşüncelerini *Forbes* dergisinde yayımlıyor: Teknokratların diliyle "yeni ticari anlaşmalarda homojen çalışma standartları dayatmaya" karşı öfkeleniyor. Tercüme edilince, şu anlama geliyor: Halen işçileri koruyan bütün uluslararası mevzuatı bir kerede çöp kutusuna atalım. Emekli başkan köleliği telkin ederek kazanıyor. General Electric'in baş icra direktörü bunu daha açık söylüyor: "Rekabet edebilmek için, limonları iyi sıkmak gerekiyor." İşte budur.

Şikâyetler ve protestolar karşısında şirketler ellerini yıkıyorlar: Ben değildim! Postmodem endüstride, iş artık merkezi değil. Yalnızca özel girişimlerde değil, her tarafta böyle. Taşeron firmalar Toyota otomobillerin dörtte üçünü üretiyorlar. Brezilya'da Volkswa-gen'in her beş işçisinden yalnızca biri şirketin çalışanı. Petrobras'ın son üç yılda iş kazalarında ölen 81 işçisinden 66'sı güvenlik normlarını yerine getirmeyen taşeronlar adına çalışıyordu. Üç yüz taşeron firma aracılığıyla Çin dünya çocukları için üretilen Barbie bebeklerin yarısını üretiyor. Çin'de sendikalar var gerçi, ama sosyalizm adına işgücünün disipliniyle iştigal eden bir devlete itaat ediyorlar: "Biz

yatırımcılar için uygun ortamı temin etmek için işçi hareketi ve toplumsal istikrarsızlıkla mücadele ediyoruz," diye açıkladı yakın zamanlarda Bo Xilai, ülkenin en büyük limanlarından birinin Komünist Parti genel sekreteri.

Ekonomik güç hiçbir zaman olmadığı kadar tekelleşmiş durumda, ama ülkeler ve insanlar ellerinden geldiği kadar yarışıyorlar: Bakalım kim en aza karşılık en çoğu sunacak, bakalım kim yarısı karşılığında iki kat çalışacak. Yolun kenarında, dünyada iki yüzyıllık bir mücadeleyle söke söke alman kazanımların kalıntıları yatıyor.

Meksika'da, Orta Amerika'da ve Karayipler'deki *sweat shops,* ter atölyeleri diye anılan, hammadde ithal edip işleyen tesisler, ilintili oldukları endüstriden çok daha hızlı bir ritimde büyüyorlar. Arjantin'de her on işten sekizi hiçbir yasal korumaya tabi olmayan "kara" iş. Bütün Latin Amerika'da her on yeni işten dokuzu çalışanların tanrıya havale edildiğini söylemek için bir hüsn-ü tabir olan "kayıt dışı sektöre" karşılık geliyor. İş sürekliliği ve öteki işçi hakları bundan sonra arkeolojik bir konu mu olacak? Soyu tükenmiş bir türün anılarından başka bir şey olmayacak mı?

Tersine dünyada, özgürlük baskı yapıyor: Paranın özgürlüğü bütün cezaevlerinin en beteri olan korku cezaevinin mahkûmu işçiler talep ediyor. Pazar tanrısı tehdit ediyor, cezalandırıyor ve herhangi bir yerdeki herhangi bir işçi bunu iyi biliyor. İşverenlerin işgücü ücretlerini azaltıp verimliliği artırmasına hizmet eden işsizlik koıkusu bugüne bugün en evrensel. endişe kaynağı. Uzun işsizler kuyruğuna sürüklenme paniğinden kurtulmuş olan var mı? Bir buçuk yıl önce binlerce çalışanın işten çıkarılmasını "İç engelleri saf-dışı bıraktık" diye açıklayan Coca-Cola başkanının kelimeleriyle söylemek gerekirse, kim "iç engel"e dönüşmekten korkmuyor?

Ve sorular dizisinin sonuncusu: Dünyayı ezenler ve ezilenler diye ikiye ayıran paranın küreselleşmesi karşısında emeğin onuru için mücadele de uluslararasılaşacak mı? İşte esas mesele...

1999

Bolivya'nın İkinci Kuruluşu

2002 yılının 22 Ocak günü Evo Cennet'ten kovuldu.

Yani: Milletvekili Morales parlamentodan atıldı.

2006 yılının 22 Ocak günü aynı şatafatlı mekânda Evo Morales Bolivya başkanı olarak takdis edildi.

Yani: Bolivya, çoğunluğu yerli olan bir ülke olduğunu öğrenmeye başladı.

Evo parlamentodan atıldığında yerli bir milletvekili yeşil bir köpekten daha enderdi.

Dört yıl soma, kutsal parlamento sınırlarında yasaklanmış bin yıllık bir alışkanlığa uyarak koka çiğneyen yasa koyucular çoğunlukta.

Evo'nun kovulmasından çok önce, onun halkı, yerliler, zaten resmi ulustan atılmış durumdalardı. Bolivya'nın çocukları değildi onlar; kol gücünden başka bir şey değillerdi. Yarım yüzyılı aşkın bir süredir yerliler oy kullanamıyor, şehrin yaya kaldırımlarında bile yürü-yemiyorlardı.

Evo tamamen haklı olarak, ilk başkanlık konuşmasında yerlilerin 1825'te Bolivya'nın kuruluşuna çağrılmadığını söyledi.

Bu aynı zamanda Birleşik Devletler de dahil bütün Aınerika'nın hikâyesidir. Bizim uluslarımız yalan söyleyerek doğdular. Amerika ülkelerinin bağımsızlığı başından beri çok küçük bir azınlık tarafından gasp edilmişti. İstisnasız bütün ilk anayasalar, kadınları, yerlileri, siyahları ve genel olarak yoksulları dışarıda bıraktılar.

Evo Morales'in seçilmesi, en azından bu anlamda, Michelle Ba-chelet'in seçilmesine benziyor. Evo ve Eva. İlk kez bir yerli Bolivya başkanı, ilk kez bir kadın Şili başkanı. Ve ilk kez bir siyahın Kültür Bakanı olduğu Brezilya için de aynı şey söylenebilir. Acaba Brezilya'yı hüzünden kurtaran kültürün Afrikalı kökleri yok mu?

Irkçılıktan ve maçoluktan mustarip bu topraklarda tüm bunların bir skandal olduğuna inananlar eksik değil.

Esas skandal daha önce gerçekleşmemiş olmaları.

Maske düşüyor, yüz görünüyor ve fırtına şiddetleniyor.

İnanmaya değer tek dil, söyleme ihtiyacından doğandır. Evo'nun en büyük kusuru insanların ona inanmasını da sağlıyor: Anadili olmayan Kastilya dilini konuşurken bile içtenliğini aktarıyor, küçük hatalar yapıyor. Onu cahillikle suçluyorlar, uzak seslerin yankısı olma sanatını icra eden doktorlar. Vaat satıcıları onu demagojiyle suçluyorlar. Amerika'da tek T^anrı tek kral, tek hakikati dayatanlar onu caudi/Zismo'yla, askeri-siyasi diktatörlükle suçluyorlar. Ve yerlilerin katilleri kurbanlarının kendileri gibi olmasından korkarak panikten titriyorlar.

Bolivya, onu yönetenlerin, ulusal marşı söylerken bir yandan ülkenin suyunu sıkanların takma adından öte bir şey değildi. Ve âdet haline getirilen yerlilerin aşağılanması bir kader gibiydi.

Ama son zamanlarda, aylarda, yıllarda, bu ülke sürekli bir halk ayaklanması durumu yaşadı. Geride bir dizi ölü bırakan bu kesintisiz isyanlar gaz savaşıyla doruğa çıktı ama süreç çok önceden başlamıştı. Başlamıştı ve devam etti; Evo'nun bütün zorluklara karşın seçilmesine kadar.

Bolivya gazı meselesinde, on altıncı yüzyılın ortalarından bu yana dört yüzyıldan fazla bir süredir devam eden eski bir hazine gaspı hikâyesi tekrar ediliyordu:

Potosi gümüşü, çorak bir dağ bıraktı,

Pasifik kıyılarındaki güherçile, denizsiz bir harita bıraktı,

Oruro kalayı, bir dolu dul bıraktı.

Bıraktıkları yalnızca ve yalnızca bunlardı.

Bu son yılların halk ayaklanmaları kurşunlarla tarandı ama gazın yabancı ellerde buharlaşmasını engellediler,

Cochabamba ve La Paz'da özelleştirilen suyu yeniden kamulaştırdılar,

dışarıdan yönetilen hükümetleri devirdiler, ve ücretten vergi alınmasına ve Uluslararası Para Fonu'nun diğer bildik emirlerine hayır dediler.

Uygar iletişim araçlarının bakış açısına göre halk onurunun bu patlamaları barbarca davranışlardı. Bin kere gördüm bunu, okudum, duydum: Bolivya anlaşılmaz bir ülkedir, yönetilemez, işlene-mez, çok sürmez bir ülkedir. Bunu söyleyen ve tekrar eden gazeteciler -mez konusunda yanılıyorlar: Bolivya'nın onlar için görünmez bir ülke olduğunu itiraf etmeliler.

Hiç tuhaf değil. Bu körlük yalnızca talepkâr yabancıların kötü bir alışkanlığı değil. Bolivya kendisine kör doğdu, çünkü ırkçılık gözleri bağlayan bir ağ örüyor, üstelik kendilerini onları aşağılayanların gözleriyle görmeyi tercih eden Bolivyalılar da eksik değil.

Ama Andlardaki yerli bayrağının dünyanın çeşitliliğine saygı gösteriyor olmasının da bir sebebi olmalı. Geleneğe göre, dişi gök-kuşağıyla eril gökkuşağının çiftleşmesinden doğan bir bayrak bu. Ve yerli dilinde *alev saçan kandan dokunan* **demek olan bu toprağa ait gökkuşağının, gökyüzündeki gökkuşağından daha fazla rengi var.**

2006

Duvarlar

BERLİN DUVARI **her gün haberlere çıkıyordu. Sabahtan akşama kadar okuyorduk, görüyorduk, duyuyorduk: Utanç Duvarı, Rezalet Duvarı, Demir Perde...**

Sonunda yıkılmaya layık bu duvar yıkıldı. Ama dünyada başka duvarlar filizlendi, filizlenmeye devam ediyor ve Berlin'dekinden çok

daha büyük olmalarına rağmen onlardan çok az **bahsediliyor ya da hiç bahsedilmiyor.**

Birleşik Devletler'in Meksika sınırında yükseltmekte olduğu duvardan çok az konuşuluyor, Ceuta ve Melilla'daki tel örgülerden çok az bahsediliyor.

Filistin topraklarındaki İsrail işgalini sürekli kılan Batı Şeria'da-ki duvardan çok az bahsediliyor, ki yakında Bertin Duvarı'ndan beş kat daha uzun olacak.

Batı Salıra'daki Fas işgalini yirmi yıldan beri sürekli kılan Fas Duvarı'ndan hiç, hiç ama hiç bahsedilmiyor. Binlerce asker tarafından nokta nokta mayınlanan, nokta nokta gözetlenen bu duvar, Berlin Duvarı'ndan altmış kat daha uzun.

Neden bazı duvarlar bu kadar çok ses verirken bazı duvarlar bu kadar dilsiz acaba? Büyük iletişim araçlarının her gün inşa ettiği iletişimsizlik duvarlarından olabilir mi?

Temmuz 2004'te Uluslararası Lahey Adalet Divanı Batı Şeria Duvarı'nın uluslararası hukuku ihlal ettiğine karar verdi ve yıkılmasını emretti. Şimdiye kadar İsrail'in haberi olmadı.

Ekim 1975'te aynı Divan "Fas ve Batı Sahra arasında herhangi bir egemenlik bağının varlığı saptanmıyor" hükmünü vermişti. Eğer

Fas'ın sağır olduğunu söylersek hafif kalır. Beteri oldu: Bu çözümün ertesi günü *Yeşil Harekât* **denilen işgal başladı ve kısa süre sonra kan ve ateşle bu boş ve uzak topraklar ele geçirildi, nüfusun büyük çoğunluğu dışarı kovuldu.**

Bugün de aynen sürüyor.

Birleşmiş Milletler'in bin bir karan Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkım teyit etti.

Neye yaradı bu kararlar? Nüfus kaderine karar versin diye bir referandum yapılacaktı. Fas Krallığı zaferi garantilemek için işgal edilen topraklan Faslılarla doldurdu. Ama kısa zaman sonra Faslılar bile onun güvenine layık olmadılar. Evet demiş olan kral, kim bilir dedi. Ve sonra hayır dedi ve şimdi tahtı miras alan oğlu da hayır diyor. Reddetme bir itirafa karşılık geliyor. Oy hakkım reddederek bir ülkeyi gasp ettiğini itiraf ediyor.

Bunu sıradan bir şeymiş gibi kabul etmeye devam mı edeceğiz? Biz tebaalar evrensel demokraside yalnızca itaat etme hakkımızı kullanabildiğimizi kabul mü edeceğiz?

Birleşmiş Milletler'in bin bir kararı Filistin topraklarındaki İsrail işgaline karşı ne işe yaradı? Ya Küba ambargosuna karşı bin bir karar?

Eski bir atasözü öğretiyor:

"İkiyüzlülük günahın fazilete ödediği vergidir."

Yurtseverlik, bugüne bugün baskın ulusların bir ayrıcalığıdır.

Ezilen uluslar uyguladıklarında yurtseverlik popülizm ya da terörizm şüphesi altına girer ya da basitçe en ufak bir ilgiye bile değmez.

Dünyadaki yerlerini geri almak için otuz senedir mücadele veren Sahralı yurtseverler seksen iki ülkenin diplomatik tanımasını elde etmeyi başardı. Benim ülkem Uruguay büyük çoğunluğu Latin Amerika ve Afrika ülkesi olan bu ülkelere yakın zamanda eklendi.

Ama Avrupa, hayır. Hiçbir Avrupa ülkesi Sahra Cumhuriyetini tanımadı. İspanya da. Bu büyük bir sorumsuzluk ya da belki unutkanlık, en azından duygusuzluk.

Otuz yıl öncesine kadar Sahra İspanya'nın sömürgesiydi ve İspanya'nın onun bağımsızlığını kollamak gibi ahlaki ve yasal bir ödevi vardı.

Emperyal tahakküm ne bıraktı orada? Bir yüzyıl sonunda, kaç üniversiteli yetiştirdi? Toplam üç: bir doktor, bir avukat ve bir ticaret uzmanı. Bunu bıraktı ardında. Ve bir ihanet bıraktı. İspanya bu toprağı ve bu insanları Fas Krallığı tarafından yutulsun diye tepside sundu.

O zamandan beri SahraAfrika'nın son sömürgesi. Onun bağımsızlığını gasp ettiler.

Gözlerin göze batanı görmeyi reddetmesi neden acaba?

Sahra, Fas'ın kendisinin olmadığı halde sattığını Fas'tan satın alan ülkeler ve şirketlerce ona sunulmuş bir rüşvet olmasın sakın?

İki yıl önce, Javier Corcuera Bağdat'ta bir hastanede Irak'a atılan bombaların bir kurbanıyla söyleşti. Bomba bir kolunu paramparça etmişti. On bir yaşında olan ve on. bir operasyon geçiren kız çocuğu, "Keşke petrolümüz olmasaydı," dedi.

Belki Sahra halkı da suçlu, çünkü o uzun kıyılarında Atlantik Okyanusu'nun en büyük balık hazineleri yatıyor, çünkü o kadar boş görünen o kum sonsuzluklarının altında dünyanın en büyük fosfat rezervi yatıyor ve belki aynı zamanda petrol, gaz ve uranyum da var.

Kuran'da olmasa da aslında şöyle bir ayet olabilirdi:

"Doğal zenginlikler insanların laneti olacak."

Cezayir'in güneyindeki mülteci kampları çöllerin en çölündeler. Yalnızca taşların yetiştiği bu yer, hiçbir şeyle çevrili bomboş bir hiçlik. Bununla beraber, bu çorak topraklarda ve bunlardan pek farkı olmayan serbest bölgelerde, Sahralılar bütün Müslüman âleminin en az maço, en açık toplumunu yaratma yeteneği gösterdiler.

Çok yoksul ve çok az olan Sahralıların bu mucizesi, yalnızca her şeyin eksik olduğu o yerlerde fazlasıyla bulunan inatçı özgür olma arzusuyla açıklanamaz: Aynı zamanda büyük ölçüde uluslararası dayanışmayla da açıklanmalı.

Yardımın büyük bölümü İspanya halklarından geliyor. Onların dayanışmacı enerjisi, belleği, onur kaynağı hükümetlerin iniş çıkışlarından ve şirketlerin hasis hesaplamalarından çok daha güçlü.

Dayanışma diyorum, iyilik değil. İyilik aşağılar. Şunu söyleyen Afrika atasözü yanılmıyor:

"Alan el, veren elin her zaman altındadır."

Sahralılar bekliyor. Sürekli keder ve sürekli nostalji cezasına mahkûm edildiler. Mülteci kampları müsadere edilen şehirlerin adlarını taşıyor, kaybettikleri buluşma yerlerini, doğup büyüdükleri yerlerin adlarını: El Aaiun, Smara...

Onlara *bulutların çocukları* **deniyor, çünkü ezelden beri yağmuru takip ediyorlar.**

Otuz yıldan fazla bir zamandır da, bizim çağımızda çölde yağmurdan daha gelgeç görünen adaleti takip ediyorlar.

2006

Beş Yüzyıl: Mavi Jaguar ve Vaat Edilmiş Toprakl**arlarımız**

NE KARA EFSANE **ne kızıl efsane. Bu iki kutbun, iki sahte kutbun her iki ucu da bizi tarihin dışında bırakıyor: Bizi gerçekliğin dışında bırakıyor. Amerika'nın işgalinin her iki yorumu da, her günkü topraklarımızın şimdiki zamanında parıltılarıyla gözümüzü kamaştıran geçmiş zamanın, bizi kör eden bu ışıltılı cesedin karşısında şüpheli bir saygı duruşuna karşılık geliyor. Kara efsane bize, orada topraklarımızda yaşayan etten ve kemikten varlıklarla hiçbir ilgisi olmayan birkaç seramik adamın yok edilmiş mutluluğu yüzünden ağlamaya başlayabileceğimiz iyi vahşi müzesine bir ziyaret öneriyor. Simetrik bir biçimde, kızıl efsane de, bizi dünyayı kurtarmak için bütün dünyayı istila eden bir Avrupa'nın büyük uygarlaştırıcı eserini kutsayan marşları söyleyerek seslerimizi o evrensel koroya katabileceğimiz, Batı'nm büyük tapınağına davet ediyor.**

Kara efsane, aslında çok daha büyük ölçüde diğer Avrupa ülkelerinin yararlandığı, modem kapitalist gelişimi mümkün kılan sınırsız sömürge talanının sorumluluğunu büyük ölçüde İspanya'nm, daha küçük ölçüde de Portekiz'in sırtına yüklüyor. Şu çok sözü geçen "İspanyol gaddarlığı" asla olmadı; bir zamanlar olan ve hâlâ da süren şey kendini dayatmak ve büyümek için gaddar yöntemlere ihtiyaç duymuş olan ve hâlâ da duyan iğrenç bir sistemdir. Simetrik olarak kızıl efsane tarihi yalan söyler, alçaklığı över, dünya tarihinin en devasa gaspına "Hıristiyanlaştınna" der ve düzeni ona atfederek Tanrı'ya kara çalar.

Hayır, hayır: Ne kara efsane, ne kızıl efsane. *Gerçekliği yeniden ele geçirmek, esas işimiz bu. Olan gerçekliği değiştirmek için, olmuş olan gerçekliği yeniden ele geçirmek;* Amerika tarihinin yalan söylenen, gizlenen, ihanet edilen gerçekliğini.

Üzerimize kulağa hoş gelen konuşmalar ve güzel görünen törenler sağanağıyla geliyorlar: Keşif adı verilenin beş yüzüncü yılı yaklaşıyor. Alejo Carpentier'in bunun insanlık tarihinin en büyük olayı olduğunu söylerken yanılmadığını düşünüyorum. Ama çok açık ki Amerika 1492'de keşfedilmedi, tıpkı İsa'dan önce 218 yılında Roma lejyonları İspanya'yı istila ettiklerinde onu keşfetmedikleri gibi. *Ve bana yine bütün açıklıklardan daha açık geliyor ki Amerika'nın kendisini keşfetme vakti çoktan geldi.* Amerika dediğimde de, öncelikle onu yabancı bir ilerlemenin hizmetine koşan beş yüzyıllık süreç boyunca adına kadar her şeyi talan edilen Amerika'yı kastediyorum: Latin Amerika'yı.

Bu zorunlu keşif, maskelerin altındaki gizli yüzün açıklanması, bizim bazı en eski geleneklerimizin geri kazanılmasından geçiyor. *Bu, nostaljiden değil umuttan gelen bir tavır; açgözlülük değil dayanışma üzerine kurulmuşpaylaşımcı üretim ve yaşam biçimini, insan ile doğa arasındaki özdeşlik ilişkisini ve eski özgürlük alışkanlıklarını geri istemek gerek.* İnanıyorum ki, kuzey kutbundan Ateş Topraklarına kadar yok etme kampanyaları silsilesini aşmayı becerip kimliklerini ve mesajlarını canlı tutmayı başarabilen yerlilere, ilk Amerikalılara bundan daha iyi bir saygı sunma biçimi yoktur. Bugün onlar yalnızca bizim Latin Amerikamıza değil bütün Amerika'ya *belleğin ve kehanetin temel anahtarlarını* sunmaya

devam ediyorlar: Geçmişin tanıklığını veriyorlar ve aynı zamanda yolumuzu aydınlatan ateşler yakıyorlar. Eğer onlarda bütünleşen değerler arkeolojik bir değerden fazlası olmasaydı, yerliler hâlâ şiddetli bir baskıya maruz kalmazlardı, keza iktidar sahipleri de onları sınıf savaşlarından ve halk kurtuluş hareketlerinden ayırmakla bu kadar ilgili olmazlardı.

Ben geleneklere gelenek olduğu için inananlardan değilim: İnsan özgürlüğünü kafesleyen değil onu çoğaltan miraslara inanıyorum. Bunu açıklamak gerektiği açık ama uğraşmaya değer: Geçmişten gelip şimdiki zamanın meydan okumalarına yanıt bulmamıza yardım eden uzak seslerden bahsettiğim zaman, tanrılara insan yüreği sunan kurban törenlerinin yeniden canlandırılmasını önermiyorum, ne de İnka ya da Aztek krallarının despotizmlerini övüyorum.

Bundan ziyade, Latin Amerika'nın *en eski kaynaklarında en taze enerjisini bulabilecek olmasını kutsuyorum: Geçmiş geleceği ilgilendiren şeyler söylüyor.*

Suyu çürüten, toprağı talan eden, havayı ve ruhu zehirleyen, dünyanın ve sakinlerinin katili bir sistemin, toprağın kutsal olduğuna, bu nedenle bizlerin, onun çocuklarının da kutsal olduğuna inananların kültürleriyle derin çelişkileri var: Hor görülen, hiçe sayılan bu kültürler toprağa anneleri gibi davranıyorlar, bir üretim yatıranı ya da kâr kaynağı gibi değil. Kapitalist kazanç yasasına karşı duruyorlar, dün Thomas Moore'a ütopyasını yaratması için ilham veren paylaşımcı yaşam, birliktelik, karşılıklı yardım bugün bize komüniter yaşamda en derin köklerini saklayan sosyalizmin Amerikan görünümünü keşfetmemiz için yardım ediyor.

Geçen yüzyılın ortalarında, Seattle adında bir yerli şefi, Birleşik Devletler hükümet görevlilerini uyardı: "Pek çok gün geçtikten sonra, can çekişen adam kendi bedeninin pis kokusunu hissetmez. Kendi yatağınızı kirletmeye devam edin, bir gece kendi pislikleriniz yüzünden boğularak öleceksiniz." Şef Seattle şunu da söyledi: "Toprağın başına gelen çocuklarının da başına gelir." Ben aynı cümleyi, tam olarak aynısını, yakın zamanda Guatemala'da Ixcan dağlarında çekilen bir belgesel filmde Maya-Kişe yerlilerinden birinin ağzından da duydum. Bu belgeselde ordu tarafından takip edilen Maya yerlileri, halklarının

maruz kaldığı sürek avını şöyle açıklıyorlardı: "Bizi öldürüyorlar, çünkü birlikte çalışıyoruz, birlikte yiyoruz, birlikte yaşıyoruz, beraber düş görüyoruz."

Hangi karanlık tehdidi yayıyor Amerika yerlileri; yüzyıllık cinayetlere ve horgörüye rağmen inatla canlı kalan hangi tehdidi? Hangi hayaletleri kovuyor cellatları? Hangi panikleri?

Geçen yüzyılın sonlarında, Sioux yerlilerinin topraklarını gasp etmesini haklı göstermek için, Birleşik Devletler Kongresi "komü-niter mülkiyetin bir serbest ticaret sisteminin gelişimi için tehlikeli olduğunu" açıkladı. Ve 1979 Martı'nda Şili'de Mapuche yerlilerini topraklarını parsellemeye ve kendi aralarında ayrılmış küçük mülkiyetlere dönüştürmeye zorlayan bir yasa yayımlandı: O zaman diktatör Pinochet yerli toplulukların ulusal ekonominin gelişimiyle rekabet edemeyeceklerini açıkladı. Kuzey Amerikan Kongresi yanılmadı. Generel Pinochet de yanılmadı. *Kapitalist bakış açısına göre, insanı diğer insanlardan ve doğadan ayırmayan komüniter kültürler düşman kültürlerdir. Ama kapitalist bakış açısı tek bakış açısı değildir.*

Paraya değil dayanışmaya odaklanmış bir toplum projesinin bakış açısına göre, bu kadar geçmişten ve bu kadar gelecekten gelen bu gelenekler en gerçek Amerikan kimliğinin temel parçalarıdır: dinamik bir enerjinin, ölü bir kütlenin değil. *Biz yapılacak bir evin tuğlalarıyız:* **Bu kimlik, kolektif bellek ve ortak görev, gerçekliğin meydan okumaları ve ihtiyaçları tarafından biçimlenerek hiç durmadan tarihten geliyor ve tarihe dönüyor. Bizim kimliğimiz biyolojide değil tarihte ve onu ırklar değil kültürler yapıyor: ama yaşayan tarihte. Şimdiki zaman geçmişi tekrar etmiyor, onu içeriyor. Ama, hangi izlerden koparıyorlar bizim adımlarımızı? Amerika topraklarında en derin izler bırakan izler hangileri?**

Genel olarak, kendisinden habersiz olan bizim ülkelerimiz, kendi tarihlerinden de habersizler. Yenisömürgeci statü, köle kendisine sahibinin gözleriyle baksın diye köleyi tarihten koparıyor. Tarih bize bir mumya gösterilir gibi, tanıdığımız, sevdiğimiz ve acısını çektiğimiz gerçeklikten çok uzak, zamandan kopmuş tarihler ve veriler olarak öğretilir: Bize geçmişin elitizm ve ırkçılıkla biçimlenmiş bir versiyonu

sunulur. Olabileceğimizden habersiz olalım diye olduğumuz şey bizden gizlenir ve bize yalan söylenir.

Amerika'nın işgalinin resmi tarihi yayılmacı kapitalist merkantilizmin bakış açısına göre anlatıldı. Bu bakış açısı merkez olarak Avrupa'yı, tek gerçek olarak Hıristiyanlığı alır. Bu sonuç olarak İs-panya'nın istilacı "moro"lara karşı Hıristiyanlarca "yeniden işgalini" anlatan resmi tarihle, dışarı atıldıklarında yarımadada yedi yüzyıldır birlikte yaşayan Müslüman kültüründen İspanyolları uzak tutma sahtekârlığıyla aynı şeydir.

Resmi tarih Amerika topraklarını ve yeraltlarını gasp edenlerin kullandıkları ideolojik bahaneleri tekrar eder, ama buna rağmen çeliştiği gerçekliği de yine kendisi ortaya döker. Yakılan, yasaklanan, hakkında yalan söylenen bu gerçeklik, bir taraftan da o "keşfetmekte" olan Engizisyon Avrupası'nda daha önce hiç görülmemiş bu varlıklar karşısında işgal vakanüvislerinin hayreti, korkusu, dehşeti ve hayranlığında gösterir kendisini.

Kilise 1537'de yerlilerin de ruhu ve aklı olduğunu itiraf etti ama cinayeti ve talanı da kutsadı: Sonuçta yerliler de insandı ama şeytanın emrinde insanlardı, bu yüzden de hakları yoktu. İşgalciler putperestliği kökünden sökmek için Tanrı'nın adına hareket ediyorlardı, yerlilerde de iflah olmaz yoldan çıkmışlığın kanıtları ve şüphe götürmez mahkûmiyet bahaneleri her zaman mevcuttu. Yerliler özel mülkiyeti bilmiyorlardı. Altını ve gümüşü para olarak kullanmıyorlardı, yalnızca bedenlerini süslemek, tanrılarına bağlılıklarını bildirmek için kullanıyorlardı. Bu sahte tanrılar günahtan yanaydılar. Yerliler çıplak geziyordu: Çıplaklığın gösterilmesi, diyordu başpiskopos Pedro Cortes Larraz, "beyinde pek çok yaraya" neden olur. Evlilik Amerika'nın hiçbir yerinde çözülmez bir şey değildi ve bekâretin değeri yoktu. Karayip denizi kıyılarında ve diğer bölgelerde eşcinsellik serbestti ve T^rn'yı Amazon ormanlarındaki yamyamlık kadar, hatta daha fazla gücendiriyordu. Yerlilerin her gün yıkanmak gibi sağlıksız bir alışkanlıkları vardı ve dahası düşlere inanıyorlardı. Cizvitler böylelikle Kanada'daki yerliler üzerindeki şeytani etkiyi anladılar: Bu yerliler o kadar şeytanlardı ki, düşlerin simgesel anlamını çözebilen yorumcuları

vardı, çünkü onlar beden uyurken ruhun konuştuğuna ve düşlerin gerçekleşmeyen arzulan açıkladığına inanıyorlardı. lroqueler, Guaraniler ve diğer yerliler şeflerini kadınların da erkeklerle beraber katıldığı oturumlarda seçiyor ve despotlaşırlarsa onları deviriyorlardı. Şeytanın emrinde olduğu çok açık olan Nikaragua reisi İspanya kralını kimin seçtiğini sordu.

"İyi bir av uzun vadede sıkıcı olur ama seks her zaman eğlencelidir," diyorlardı Brezilya'daki Mehinaku yerlileri ve hâlâ da böyle diyorlar. Cinsel özgürlük dayanılmaz kötü bir koku yayıyordu. Keşif günlükleri, Amerika'da püritenlerin kutsal mekânları olan Cuz-co ve Mexico'dan azıcık uzak herhangi bir yerde gözlenebilen bu cehennem lükslerinin yarattığı skandallarla dolu. Resmi tarih, Ko-lomb-öncesi gerçekliği büyük ölçüde sosyal örgütlenme ve maddi gelişme açısından en gelişkin olan bu iki uygarlığın merkezlerine indirger. İnkalar ve Aztekler baskı altında tuttukları halklarla ittifak oluşturan Avrupalı istilacılar tarafından yıkıldıklarında geniş bir emperyal yayılma içindeydiler. Yukarıdan aşağıya krallar, din adamları ve savaşçılar olarak örgütlenen, tabuları ve yasaklamaları özgürlüğe çok az yer bırakan ya da hiç yer bırakmayan o toplumlarda katı geleneksel yasalar uygulanırdı. Ama Amerika'nın en baskıcıla-n olan bu merkezlerde bile gelen gideni arattı. Aztekler mesela zinayı ölümle cezalandırırdı ama yalnızca kadının ya da erkeğin isteği üzerine boşanmaya izin verirlerdi. Bir başka örnek: Azteklerin köleleri vardı, ama kölelerin çocukları köle doğmazdı. Sonsuz evlilik ve miras olarak kölelik, Amerika'nın XVI. **yüzyılda ithal ettiği Avrupa ürünleriydi.**

Bizim dönemimizde de işgal devam ediyor. Yerliler komünal yaşam, özgürlük ve diğer küstahça günahlarının kefaretini ödüyorlar. Uygarlığın arıtıcı misyonu ne altının ne de gümüşün talanını maskeliyor; ilerleme bayrağının arkasında modem korsan lejyonlar ilerliyor; uranyum, petrol, nikel, manganez, tungstenin üzerine atılanlar ne elleri çengelli, ne gözleri bantlı, ne de tahta bacaklı olan büyük çokuluslu şirketler. Yerliler yaşadıkları toprakların zenginliğinin lanetini eskiden olduğu gibi çekiyorlar. Kurak topraklara doğru sürülmüşlerdi, teknoloji şimdi aşağıda verimli yeraltlannı keşfetti.

"İşgal bitmedi" diye mutlulukla duyuruyordu yedi yıl önce Avrupa'da yayımlanan ve Bolivya'yı yabancılara ikram eden ilanlar. Askeri diktatörlük Bolivyalı yerlilere XVI. **yüzyıldaki gibi davranırken ülkenin en zengin topraklarını en iyi fiyat verene bırakıyordu. İşgalin ilk döneminde, yerliler kamu belgelerinde kendilerini şöyle tanımlamaya zorlanıyorlardı: "Ben zavallı yerli... " Şimdi yerlilerin yalnızca bedava işgücü.ya da turistik atraksiyon olmaya haklan var.**

"Toprak satılmaz. Toprak bizim annemizdir. Anne satılmaz. Neden Papa'ya Vatikan için milyonlarca dolar teklif etmiyorlar?" diyordu yakın zamanlarda Birleşik Devletler'deki Sioux şeflerinden biri. Bir yüzyıl önce, Yedinci Süvari Alayı, altın bulunduğu için Si-ouxlann kutsal topraklan Black Hills'i talan etmişti. Şimdi çokuluslu şirketler Siouxlar satmayı reddettikleri halde uranyumu işliyorlar. Uranyum nehirleri zehirliyor.

Birkaç yıl önce, Kolombiya hükümeti Cauca vadisindeki yerli topluluklara şöyle dedi: "Yeraltı sizin değil. Yeraltı Kolombiya ulusunundur." Hemen arkasından yeraltı Celanese Corporation'a verildi. Bir süre sonra, Cauca ay gibi delik deşik oldu. Bin hektarlık yerli toprağı çorak kaldı.

Ekvator Amazonlarında, petrol Auca yerlilerini • yerinden ediyor. Ormanın üzerinde Auca dilinde hoparlörle şunu söyleyen bir helikopter dolanıyor: "Ayrılma vakti geldi.. " Ve Aucalar Tann'nın arzusuna boyun eğiyorlar.

Birleşmiş Milletler İnsan Haklan Komisyonu 1979'da Cenevre' den uyarıyor. "Brezilya hükümetinin planlarının değişmemesi durumunda, yaşayan kabilelerin büyük kısmının yirmi yıl içinde yok olması bekleniyor." Komisyon, Amazon'daki topraklarında kalay ve başka nadir mineraller bulunan Yanomanileri kastediyor. Aynı nedenle, Nambiquara yerlilerinin sayısı bugün iki yüze ulaşmıyor; bu yüzyılın başında on beş bindiler. Yerliler, Cortes ve Pizarro zamanlarındaki gibi istilacıların getirdikleri bilinmeyen bakteriler bulaşınca sinek gibi düşüyorlar. Uçaklardan bırakılan Dow Chemical atıkları süreci hızlandırıyor. Komisyon Cenevre'den dokunaklı uyarısını açıkladığı zaman, Brezilya yerlilerinin korunmasına yönelik resmi örgüt FUNAI

on altı yüzbaşı tarafından yönetiliyordu ve on dört antropolog çalıştırıyordu. O zamandan beri hükümetin planlan değişmedi.

Guatemala'da Quichelerin topraklarında Orta Amerika'nın en zengin petrol yatakları bulundu. Seksenli yıllarda uzun bir katliam oldu. Ordu -melez şefler ve yerli askerler- Texaco, Hispanoil, Getty Oil ve diğer şirketler petrolü arayıp işlesin diye köyleri bombalamak ve yerlileri boşaltmakla uğraştı. Irkçılık yurdundan etmeye bahaneler sunuyor. Her on Guatemalalıdan altısı yerli ama Guatemala'da "yerli" kelimesi küfür olarak kullanılıyor.

Guatemala Kenti'ne ilk geldiğim andan itibaren kendisine yabancı olan bir ülkede olduğumu hissettim. Başkentte gerçekten Guatemalalı tek bir ev vardı; güzel ahşap mobilyalar, yerli işi kilim ve battaniyeler, el yapımı kil ya da cam bardaklarla, Miami stili plastik zırvaların istilasına uğramamış tek bir ev: Fransızca öğretmeni bir kadınındı. Ama yıldan yıla, yüzyıldan yüzyıla aldığı bitmek bilmez balta dârbelerine rağmen yükselen ihtiyar Maya kütüğünün yeşil dallarını keşfetmek için başkentten birazcık uzaklaşmak ye-terliydi. Kötü zevkin egemenliği altındaki egemen sınıf, o güzel yerli kıyafetlerini yalnızca karnavallara ve müzelere uygun gülünç kostümler olarak görüyordu ve aynı biçimde hamburgeri yerel çöreklere, Coca-Cola'yı doğal meyve sularına tercih ediyordu. Gerçek ülkeden beslenerek yaşayan resmi ülke ondan utanıyor, onu silmek istiyor: Yerel dilleri gırtlaktan gelen gürültüler, yerel dini saf putperestlik olarak alıyor; çünkü yerliler için bütün topraklar kilise, bütün orman kutsal mekân.

Guatemala ordusu evleri, ekinleri ve hayvanları talan ederek Maya köylerinden geçerken en büyük gücünü çocukların ve ihtiyarların sistematik katliamına harcıyor. Çocuklar mısır tarlalarını köküne kadar yakar gibi öldürülüyor: "Onları tohumsuz bırakacağız," diye açıklıyor yüzbaşı Horacio Maldonado Shadd. Ve her ihtiyar affedilmez komünal geleneğin ve daha affedilir olmayan doğayla birlik geleneğinin sözcülüğünü yapıyor. Mayalar hâlâ bir ağacı kesmeleri gerektiğinde özür diliyorlar.

Baskı, vahşi bir şeytan kovma ayini. Yalnızca fotoğraflarına, subaylarının ve büyük adamlarının yüzlerine bakmak yeter; kendi

kültürlerinin dönekleri, yerlilerin bu torunları George Custer ya da Buffalo Bill olmayı düşlüyorlar. Peki askerler? Acaba kurbanlarıyla aynı yüze sahip değiller mi, aynı deri rengine, aynı saça? Bunlar aşağılama ve şiddet için eğitilmiş yerliler. Kışlalarda metamorfoz işlemi yapılıyor: Önce onları hamam böceklerine çeviriyorlar sonra da çığırtkan kuşlara. Sonunda bütün hayatların kutsal olduğunu unutuyorlar ve vahşetin şeylerin doğal düzeni olduğuna ikna oluyorlar.

Irkçılık Guatemala'nın hazin bir ayrıcalığı değil. *Kuzeyden güneye bütün Amerika'da egemen kültür yerlileri bir araştırma konusu olarak kabul ediyor ama onları tarihin özneleri olarak tanımıyor. Yerlilerin kültürü değilfolkloru vardır, dinlere değil batıl inançlara inanırlar, dil değil lehçe konuşurlar ve sanat değil zanaatkârlık yaparlar.*

Belki önümüzdeki beş yüzüncü yıl kutlamaları bu denli tepetaklak olmuş şeyleri ters çevirmeye yardım edebilir. İktidar sahiplerinin kendilerini övmelerine, göklere çıkartmalarına katkıda bulunarak dünyayı olumlamak için değil, sadece bu durumu ilan etmek ve değiştirmek için. Bunun için yenenleri değil yenilenleri kutlamak gerekirdi. Yenilenleri, Bemardino de Sahagun gibi onlarla özdeşle-şenleri, Bartolome de las Casas, Vasco de Quiroga ve Antonio Vie-ira gibi onlar için yaşayanları ve ilk fethedilen fatih ollın ve son günlerini Yucatan'da yerlilerin, kendisine kardeş seçtiklerinin yanında savaşarak geçiren Gonzalez Guerrero gibi onlar için ölenleri kutlamak gerekirdi.

Belki böylelikle, cennetin takipçileri olan Guaranilerin ezelden beri bekledikleri adalet gününe birazcık yaklaşabiliriz. Guaraniler dünyanın başka biri olmak istediğine ve yeniden doğmak istediğine inanırlar; bu yüzden dünya İlk Baba'ya hamağının altında uyuyan mavi jaguarı bırakması için yalvarır. Guaraniler bir gün kötü-lüksüz, ölümsüz, günahsız ve yasaksız başka bir dünyanın küllerinden doğması için bu adaletli jaguarın bu dünyayı yerle bir edeceğine inanır. Guaraniler hayatın bu şenliğe çok yakışacağına inanıyorlar. Ben de inanıyorum.

1987

Gökkuşağının Amerika Semalarında Yasaklanışşın Beş Yüzyılı

KEŞİF: **12 Ekim 1492'de Amerika kapitalizmi keşfetti. İspanya kralları ve Cenova bankerleri tarafından finanse edilen Kristof Kolomb Karayip Denizi adalarına yeniliği getirdi. Amiral keşif günlüğüne 139 kez** *altın,* **51 kez** *Tanrı* **ya da** *Efendimiz* **yazdı. Gözlerini o plajlardaki güzelliği görmek için yormuyordu hiç, ve 27 Kasım'da kehanette bulundu:** *Bütün Hıristiyanlığın bunlardan kazancı olacak.* **Bunda yanılmadı. Kolomb yanılıp Haiti'nin Japonya, Küba'nın Çin olduğunu sanmıştı. Çin ve Japonya sakinlerinin Hindistan'daki yerliler olduğunu sanıyordu; ama kazanç konusunda yanılmamıştı.**

Bütün Hıristiyanlığın beş yüz yıllık kazancı sonunda, Amerika ormanlarının üçte biri talan edildi, verimli olan pek çok toprak boş arazi durumunda ve nüfusun yandan fazlası ancak buldukça yiyor. Yerliler, evrensel tarihin en devasa gaspmın kurbanları, topraklarının son kalıntılarının gaspından acı çekmeye devam ediyorlar ve hâlâ *farklı* **kimliklerinin reddine mahkûmlar. Kendi bildiklerince yaşamaları halen yasaklanıyor, olma haklan halen reddediliyor. Başlangıçta yağma ve** *ötekikırım* **göklerdeki Tanrı adına uygulandı. Şimdi İlerleme Tanrısı adına yerine getiriliyor.**

Bununla beraber, bu yasaklanan ve hor görülen kimlikte olası başka bir Amerika'nın bazı anahtarları parıldıyor. Irkçılıktan körleşen Amerika bunları görmüyor.

12 Ekim 1492'de KristofKolomb günlüğüne, *konuşmayı öğrensinler diye* **bazı yerlileri İspanya'.ya götürmek istediğini yazıyordu. Beş yüzyıl sonra 12 Ekim 1989'da Birleşik Devletler'de bir ceza mahkemesinde bir Mixteco yerlisi "geri zekâlı" kabul edildi çünkü Kastil-ya dilini doğru dürüst konuşamıyordu. Kaliforniya kırsalında yasadışı gündelikçilik yapan Meksika'nın Oaxaca bölgesinden Ladislao Pastrana ömür boyu bir devlet tımarhanesine kapatılacaktı. Pastrana İspanyol tercümanla anlaşamıyordu, psikolog da** *belirgin anlama yetisi yoksunluğu* **tanısı koymuştu. Sonunda, antropologlar durumu açıklığa kavuşturdular: Pastrana kendi dilinde, iki bin yıldan fazla geçmişi olan yüksek bir kültürün vârisleri olan yerlilerin konuştuğu Mixteca dilinde mükemmel ifade ediyordu kendisini.**

Paraguay Guarani dili konuşur. Evrensel tarihte tekil bir vaka: Yerlilerin dili, yenilenlerin dili, ortak ulusal dildir. Bununla beraber anketlere göre Paraguaylıların çoğunluğu İspanyolca anlamayanların *hayvan gibi* **olduğunu düşünüyor.**

Her iki Peruludan biri yerli, Peru anayasası Quechua dilinin de İspanyolca kadar resmi dil olduğunu söylüyor. Anayasa bunu söylüyor ama gerçeklik duymuyor. Peru yerlilere Güney Afrika'nın siyahlara davrandığı gibi davranıyor. İspanyolca okullarda okutulan tek dil ve yargıçların, polislerin ve memurların anladığı tek dil. (Televizyondaki tek dil İspanyolca değil, çünkü televizyon İngilizce de konuşuyor.)

Beş yıl önce, Buenos Aires şehrindeki nüfus müdürlüğü kayıt memurları bir çocuğun doğumunu kaydetmeyi reddettiler. Jujuy bölgesinden yerliler olan ebeveynler çocuklarına kendi dillerinde bir isim olan Qori Wamancha adım vermek istiyorlardı. Arjantin Nüfus Müdürlüğü *yabancı isim olduğu için* **kabul etmedi.**

Amerika yerlileri kendi topraklarında sürgün yaşıyorlar. Dilleri bir kimlik işareti değil, bir lanet. Bir yerli kendi dilinden vazgeçtiğinde uygarlaşmaya başlıyor. Uygarlaşmaya mı başlıyor, intihar etmeye mi başlıyor?

Ben çocukken, Uruguay okullarında bize ülkenin *yerli sorunu'ndan* **geçen yüzyılda son Charruasları da yok eden generaller sayesinde kurtulduğunu öğretirlerdi.**

Yerli sorunu: İlk Amerikalılar, Amerika'nın gerçek kâşifleri bir sorw«'du. Sorunun sorun olmayı bırakması için de yerlilerin yerli olmayı bırakması gerekiyor. Onları haritadan silmeli ya da ruhlarını silmeli, yok etmeli, asimile etmeli: soykırım ya da ötekikınm.

Aralık 1976'da Brezilya içişleri bakanı zafer edasıyla yirminci yüzyıl sonunda *yerli sorununun tamamen çözülmüş olacağını* ilan etti: O zamana kadar bütün yerliler gereğince Brezilya toplumuna katılacak ve artık yerli olmayacaklardı. Bakan resmi olarak onların korunmasına yönelik kurulan örgütün (FUNAI, Fundaçao Nacional do Indio) yerlileri uygarlaştırmayı üstleneceğini açıkladı, yani onları ortadan kaldırmayı üstlenecekti.

Kurşunlar, dinamit, zehirli yiyecekler, nehirlerdeki kirlilik, ormanların mahvı ve yerlilerin bilmediği virüs ve bakterilerin yayılması, açgözlü şirketlerin Amazon'daki mineral, kereste ve kalan her şeyi talanına eşlik etti. Ama uzun ve kıyıcı saldın yetmedi. Hayatta kalan yerlilerin *barbarlıktan kurtarılıp* evcilleştirilmesi aynı zamanda işgal yolundaki engelleri kaldırmak için de elzem bir silahtır.

Yerliyi öldür insanı kurtar, diye tavsiye ediyordu Kuzey Amerikalı merhametli albay Henry Pratt. Ve pek çok yıl sonra, Perulu romancı Maria Vargas Llosa, kültürlerini kurban etmek gerekse de açlıktan ve sefaletten kurtarmak için yerlileri modernleştirmekten başka çare olmadığını açıklıyor.

Kurtuluş, yerlileri bir kutu köpek maması almaya yetmeyen ücretler karşılığında gündoğumundan günbatımma kadar madenlerde, plantasyonlarda çalışmaya mahkûm ediyor. Yerlileri *kurtarmak* aynı zamanda onların komüniter sığınaklarını yıkmayı ve dillerini, isimlerini, giysilerini değiştirip sonunda dilenci, sarhoş ya da genelevlerde fahişe oldukları şehirlerin şiddet dolu çeperlerindeki ucuz işgücü fırınlarına atmayı da içeriyor. Ya da yerlileri *kurtarmak* sırtlarına bir üniforma geçirip, omuzlarında bir tüfekle öteki yerlileri öldürmeye ya da onları reddeden sistemi savunmaya göndermeyi içeriyor. Ne de olsa yerliler namluların dişine uygundur: İkinci Dünya Savaşı'na gönderilen yirmi beş bin Kuzey Amerikalı yerliden on bini ölmüştür.

16 Aralık 1492'de Kolomb bunu günlüğünde bildirmişti: Yerliler *onlara emir vermeye, çalıştırmaya, ekin ekmeye ve gereken her şeyi yapmaya, köyleri kurmaya, giyinik dolaşmayı ve bizim alışkanlıklarımızı öğrenmeye yarıyorlar.* **Kol gücünün gaspı ve ruhların soygunu: Bu operasyonu isimlendirmek için bütün Amerika'da sömürge zamanlarından beri itaat ettirmek fiili kullanılır.** *Kurtarılmış* **yerli** *itaat ettirilmiş* **yerlidir. Yerli yok edilinceye kadar** *itaat ettirilir:* **Kendinden boşaltılınca o artık bir yerli olmayandır ve hiç kimsedir.**

Paraguaylı Chamacocos yerlilerinin şamanı, yıldızlara, örümceklere ve ormanlarda dolanıp ağlayan deli Totila'ya şarkı söylüyor. Balıkçı kralın ona anlattığının şarkısını söylüyor:

"Açlık çekme, susuzluk çekme. Kanatlarıma çık, nehrin balıkla' rını yiyelim, rüzgârı içelim.'"

Ve sisin ona anlattıklarının şarkısını söylüyor:

"Dondurucu soğuğu kesmeye geliyorum; halkın soğukta üşümesin diye."

Ve gökyüzündeki atların ona anlattıklarının şarkısını söylüyor: *"Eyerle bizi ve yağmuru aramaya gidelim."*

Ama protestan bir mezhebin misyonerleri *şeytan işi olduğu için* **şamanı tüylerini, çıngıraklarını ve şarkılarım bırakmaya zorladılar; şaman artık engerek ısırıklarını iyileştiremiyor, ne kuraklık zamanlarında yağmur getirebiliyor ne de gördüklerinin şarkısını söylemek için toprağın üzerinde uçabiliyor. Ticio Escobar'la bir söyleşisinde, şaman şöyle diyor:** *Şarkı söylemeyi bıraktım ve hastalandım. Düşlerim nereye gittiklerini bilmiyorlar ve huzurumu kaçırıyorlar. Ben yaşlıyım, zavallıyım. Sonuçta, benim olanı reddetmenin nefay-dası olur bana?*

Şaman bunu 1986'da diyor. 1614'te Lima başpiskoposu bütün quenaların ve diğer yerli müzik aletlerinin ateşe atılmasını emretmiş ve yerlilerin bütün danslarım, şarkılarım ve seremonilerini yasaklamıştı; *iblis onlarda tuzaklarını gerçekleştirmeye devam edemesin diye.* **Ve 1625'te Guatemala'da Real Audiencia yargıcı yerlilerin danslarını, şarkılarım ve seremonilerini yasaklamış, yapanları yüz kırbaç cezasıyla cezalandırmıştı,** *çünkü onlarda iblislerle anlaşma vardı.*

Yerlilerden özgürlüklerini ve mallarım almak için onlardan kimlik simgelerini alıyorlar. Şarkı söylemelerini, dans etmelerini, tanrılarım düşlemelerini yasaklıyorlar; oysa uzak Yaratılış günlerinde tanrıları tarafından şarkıları söylenmiş, dansları edilmiş, düşleri kurulmuştu yerlilerin. Sömürge krallığının keşişleri ve memurlarından bugün Latin Amerika'da üreyen Kuzey Amerikan mezheplerinin misyonerlerine kadar nicesi yerlileri İsa adına çarmıha gerdi: Pagan putperestleri cehennemden kurtarmak için Hıristiyanlaştırmak gerekiyordu çünkü; talana bahane olarak Hıristiyanların Tanrısı kullanılıyordu.

Başpiskopos Desmond Tutu Afrika'yı kastediyor ama Amerika için de geçerli:

"Geldiler. Onların İncili vardı, bizim toprağımız vardı. Bize 'Gözlerinizi kapayın ve dua edin,' dediler. Gözlerimizi açtığımızda onların toprağı vardı, bizim âcilimiz vardı."

Buna karşılık modem devletin doktorları aydınlanma bahanesini tercih ediyorlar: Cahil barbarları karanlıktan kurtarmak için uygarlaştırmak gerekir. Eskiden ve şimdi, ırkçılık bir adalet gösterisinde sömürgeci bir kalıntıya dönüşüyor. Sömürgeleştirilen kişi bir alt-adamdır, batıl itikat yetisi vardır ama din yetisi yoktur, folklor yetisi vardır ama kültür yetisi yoktur: Alt-insan insanlıkaltı muameleye layıktır ve kıt değeri çalışmasının meyvelerinin düşük fiyatlı olmasından kaynaklanır. Irkçılık, bütün bu yüzyıllar ve sürekli horgörü-nün farklı aşamaları boyunca sömürgeci ve yeni sömürgeci yağmayı meşrulaştırmıştır. Latin Amerika yerlilere, büyük güçlerin Latin Amerika'ya davrandığı gibi davranmıştır.

Gabriel Rene-Moreno geçen yüzyılın en prestijli Bolivyalı tarihçi-siydi. Günümüzde Bolivya Üniversitelerinden biri onun adını taşıyor. Ulusal kültürün bu ulu adamı *yerlilerin eşek olduğuna ve beyaz ırkla çifleştiklerinde katır ürediğine* **inanıyordu. Yerli beynini ve melez beynini tartmıştı, onun terazisine göre beyaz ırkın beyninden beş, yedi veya on ons daha hafif geliyorlardı ve bu yüzden onları** *cumhuriyet özgürlüğünü kavramakta beyinsel olarak yetersiz* **addediyordu.**

Rene-Moreno'nun çağdaşı ve meslektaşı Perulu Ricardo Palma *yerlilerin aşağılık ve yoz bir ırk olduklarını* **yazdı. Arjantinli Domingo Faustino Sarmiento ise Araucan yerlilerinin özgürlükleri için verdikleri uzun mücadeleyi şöyle övüyordu:** *Onlar en baş edilemezleridir, demek istediğim, uygarlık ve Avrupa asimilasyonuna en az yatkın, en dikkafalı hayvanlardır.*

Latin Amerika tarihinde en kıyıcı ırkçılıkla, on dokuzuncu yüzyıl sonlarının en meşhur, en saygı duyulan entelektüellerinin sözcüklerinde ve modem devleti kuran liberal politikacıların icraatlarında karşılaşılır. Bazen bunlar köken olarak yerlidirler, eğer pamuklu *calzorilarrnı*

Avrupa pantolonuyla ve deri sicimlerden yapılma *huarache'lehni* **ayakkabılarla değiştirmezlerse yerlilere ana caddelerde yürümeyi ve kamu meydanlarında oturmayı yasaklayan Meksika kapitalist modernizasyonunun kurucusu Porfirio Diaz gibi.**

Britanya İmparatorluğu tarafından yürütülen dünya pazarına eklemlenme zamanlarıydı ve yerlilerin *bilimsel* **açıklamalarla hor görülmesi topraklarının ve kol emeklerinin gasp edilmesine dokunulmazlık bahşediyordu.**

Pazar kahve istiyordu mesela, ve kahve de daha çok toprak daha çok kol emeği istiyordu. O zaman, diyelim Guatemala'nın bir ilerleme adamı olan liberal başkanı Justo Rufino Barrios, sömürge döneminin zorunlu çalışma sistemini yeniden kuruyor ve dostlarına yerlilerin topraklarını ve sayısız yerli gündelikçiyi hediye ediyordu.

Irkçılık Guatemala gibi sık sık girişilen yok etme dalgalarına rağmen yerlilerin inatçı çoğunluk olmaya devam ettiği ülkelerde en kör vahşetle ifade edilir.

Günümüzde daha kötü ödenen bir el emeği yok: Maya yerlileri bir kental kahve, pamuk ya da bir ton şekerkamışı toplamak için 65 cent alıyorlar. Yerliler askeri izin almadan mısır bile ekemiyorlar ve çalışma izni olmadan yer değiştiremiyorlar. Ordu kitlesel kolgücü-nün celp işlemlerini ihracata yönelik ekim ve hasata göre organize ediyor. Plantasyonlarda kabul edilen üst sınırın 50 katı daha zehirli bitki ilaçları kullanılıyor. Annelerin sütü Batı dünyasının en kirli sütü. Rigoberta Menchu'nun küçük erkek kardeşi Felipe ve en iyi arkadaşı Maria, uçaklardan serpilen bitki ilaçları yüzünden çocukken öldüler. Felipe kahvede çalışırken öldü. Maria, pamukta. Sonradan ordu Rigoberta'nın ailesinden kalanları ve köyünün diğer bütün üyelerini maçetalarla ve kurşunlarla bitirdi. O, bunu anlatmak için hayatta kaldı.

Neşeli bir dokunulmazlıkla, 1981 ve 1983 yılları arasında, binlerce erkek ve kadının öldürüldüğü en yoğun yok etme kampanyalarından biri boyunca haritadan 440 yerli köyünün silindiği resmi olarak kabul edildi. Sierraların *temizliği,* **toprağın yok edilmesi planı sayısız çocuğun**

hayatını da aldı. Guatemalalı askerler isyan defosunun genlerden aktarıldığı kesin bilgisine sahipler.

Kusurluluğa, avareliğe mahkûm, düzen ve ilerleme yetisinden yoksun bir alt ırk, daha iyi bir talihe layık mıdır? Kurumsal şiddet, devlet terörü, bu konuda en ufak bir şüpheye yer bırakmıyor. İşgalciler artık demirden şövalye giysileri kullanmıyorlar, Vietnam savaşı üniformaları giyiyorlar. Ve beyaz tenli değiller: ya kanlarından utanç duyan melezler bunlar ya da zorla askere alınan ve intiharları anlamına gelen cinayetleri işlemeye zorlanan yerliler. Guatemala yerlileri hor görüyor, Guatemala kendini hor görüyor.

Bu alt ırk, Avrupalı matematikçiler daha varlığını bilmezden bin yıl önce sıfır rakamını bulmuştu. Ve bizim zamanımızın astronomlarından bin yıl önce, şaşırtıcı bir kesinlikle, evrenin yaşını bilmişlerdi.

Mayalar zamanın yolcuları olmayı sürdürüyorlar:

Yolda giden bir adam nedir? Zaman.

Onlar Henry Ford'un bize açıkladığı gibi vakitin nakit olduğunu bilmiyorlar. Zaman, uzayın kurucusu, onlara kutsal geliyor, kızlan toprak ve oğullan insanlığın kutsal geldiği gibi: Toprak gibi, insanlar gibi zaman da ne alınabilir ne satılabilir. Uygarlık, onları bu hatadan döndürmek için elinden geleni yapıyor.

Uygarlık? Tarih onu anlatan sese göre değişir. Amerika'da, Avrupa' da ya da herhangi bir yerde. Romalılar için *barbarların istilası* **olan şey Almanlar için** *güneye* **göç'tür.**

Şimdiye kadar, Amerika tarihini anlatan ses yerlilerin sesi değil. İspanyol işgalinin arifesinde tanrıların ağzı olan Mayalı bir kfiliın haber vermişti: *Açgözlülük bitince, dünyanın yüzü özgür kalacak, elleri özgür kalacak, ayakları özgür kalacak.* **Peki ağzı özgür kalınca, ne diyecek? Ne söyleyecek hiç dinlenmeyen öteki ses?**

Şu ana dek tek bakış açısı olan galiplerin bakış açısına göre yerlilerin alışkanlıkları her zaman onların iblis tarafından ele geçirildiğini ve

biyolojik aşağılığını teyit eder. Sömürge hayatının ilk günlerinden beri böyle oldu:

Karayip adalarındaki yerliler kölece çalışmayı reddederek intihar mı ediyorlar? Çünkü tembeller.

Sanki bütün bedenleri yüzmüş gibi, çıplak mı dolaşıyorlar? Çünkü vahşilerin utanması yoktur.

Mülkiyet hakkından habersizler mi, her şeyi paylaşıyorlar mı, zenginlik hırsından yoksunlar mı? Çünkü insandan çok maymuna akraba düşerler.

Şüphe çekecek kadar sık mı yıkanıyorlar? Çünkü Engizigyon ateşlerinde yakılan Muhammet dini sapkınlarına benziyorlar.

Çocuklarını hiç dövmüyor, onları özgür mü bırakıyorlar? Çünkü ceza vermekten acizler, ne de doktrinleri var.

Düşlere inanıyor ve düşlerindeki seslere itaat mi ediyorlar? Çünkü şeytanın etkisindeler ya da katıksız birer aptallar.

Ne zaman acıkırlarsa o zaman yiyorlar, yemek saati geldiğinde değil, öyle mi? Çünkü içgüdülerine hükmetme yetisinden yoksunlar.

Ne zaman istek duyarlarsa o zaman mı sevişiyorlar? Çünkü iblis onları ilk günahı tekrarlamaya teşvik ediyor.

Eşcinsellik serbest mi? Bekâretin hiçbir önemi yok mu? Çünkü ne idükleri belirsiz, cehennemin kabul odasında yaşıyorlar.

1523'te. Nikaragua kabile reisi işgalcilere sordu:

"Ya sizin kralınız, kim seçiyor onu?”

Kabile reisi köylerin ihtiyarları tarafından seçilmişti. Ya Kastil-ya Kralı, köylerinin ihtiyarları tarafından mı seçilmişti?

Kolomb-öncesi Amerika geniş ve çeşitliydi ve Avrupa'nın görmekten aciz olduğu, dünyanın hâlâ habersiz olduğu demokrasi biçimleri barındırıyordu. Amerikan yerli gerçekliğini İnka imparatorlarının despotizmine ya da Aztek hanedanlığının kanlı pratiklerine indirgemek Rönesans Avrupası gerçekliğini monarşilerinin tiranlı-ğına ya da uğursuz Engizisyon seremonilerine indirgemeye denk düşer.

Guarani geleneğinde, örneğin, kabile reisleri kadınların ve erkeklerin oluşturduğu oturumlarda seçilirler - ve eğer kolektif iradeyi yerine getirmezse oturumlar reisi azleder. Iroque geleneğinde kadınlar ve erkekler eşit olarak yönetirler. Şefler erkek olur ama onları göreve getiren ve azledenler kadınlardır, Matronas Divanı'ndan beri, bütün konfederasyonun pek çok temel meselesi üzerine karar gücü onlardadır. Çok eskiden, 1600 yılında Iroqueli erkekler kendi hesaplarına mücadele etmeye atıldıklarında kadınlar aşk grevi yaptılar. Ve kısa zaman sonra tek başına uyumak zorunda kalan erkekler paylaşılan yönetime boyun eğdiler.

1919'da Panama'nın askeri şefi, San Blas adalarında zaferini ilan etti: "Kuna yerlileri artık mula giymeyecekler, uygar giysiler giyecekler."

Ve yerlilerin bir daha asla burunlarını boyamayacaklarını, artık olması gerektiği gibi yanaklarını boyayacaklarını ve altın halkalarını bir daha asla burunlarına takmayacaklarını, artık kulaklarına takacaklarını ilan etti. Olması gerektiği gibi.

Bu horozun ötüşünden yetmiş yıl sonra, günümüzün Kuna yerlilerinin boyalı burunlarında altın halkalar ışıldamaya devam ediyor ve pek çok renkli kumaştan yapılma, her zaman şaşırtıcı bir muhayyile ile güzelliği bir araya getiren mulalarını giymeyi sürdürüyorlar: Yaşarken mulalarını giyiyor, ölüm geldiği zaman onunla toprağa gömülüyorlar.

1989'da, Kuzey Amerikan işgalinin arifesinde General Manuel Noriega Panama'nın insan haklarına saygılı bir ülke olduğunu temin etti: "Biz bir kabile değiliz," diye güvence verdi general.

Yerli toplulukların ellerindeki *arkaik teknikler,* **And sıradağlarındaki çölleri bereketli yapmıştı. İhracata yönelik özel latifundiaların**

ellerindeki *modern teknolojiler* **Andlar'da ve diğer her yerdeki bereketli toprakları çöle çeviriyor.**

Üretim tekniklerinde beş yüzyıl geriye dönmek saçma olurdu: ama daha küçük alandan daha fazla kâr elde etmek için insanları sıkıp suyunu çıkaran, ormanları yok eden, toprağın ırzına geçen, nehirleri zehirleyen bir sistemin yol açtığı felaketten haberdar olmamak daha az saçma değil. Doğayı ve insanları uluslararası pazarın sunaklarında kurban etmek saçma değil mi? Bu saçmalıkta yaşıyoruz. Ve bunu sanki tek olası kaderimizmiş gibi kabul ediyoruz.

İlkel kültür **denilenler hâlâ tehlikeli sayılıyorlar çünkü sağduyularını kaybetmediler. Sağduyu doğal yayılımı yüzünden aynı zamanda komünal duyu. Eğer hava herkese aitse, neden toprağın sahibi olmak gereksin? Eğer topraktan geliyorsak ve toprağa dönüyorsak, toprağa karşı işlenen herhangi bir cinayet bizi de öldürmez mi? Toprak beşik ve mezardır, ana ve yoldaştır. İlk yudum, ilk lokma ona sunulur, dinlendirilir, erozyondan kurtarılır.**

Sistem bilmezden geldiğini hor görüyor, çünkü tanımaktan korktuğunu bilmezden geliyor. Irkçılık da korkunun bir maskesidir.

Yerli kültürler hakkında ne biliyoruz? Vahşi Batı filmlerinin bize anlattıklarını. Ya Afrika kültürleri hakkında, ne biliyoruz? Hiç var olmayan Tarzan öğretmenin bize anlattıklarını.

Bahia içlerinden siyah bir şair şöyle diyor: *Önce beni Afrika'dan çaldılar. Sonra Afrika'yı benden çaldılar.*

Amerika'nın belleği ırkçılık tarafından paramparça edildi. Hâlâ sanki yalnızca Avrupa'nın ve başka hiç kimsenin çocuklarıymışız gibi davranıyoruz.

Geçen yüzyılın sonlarında bir İngiliz doktor, John Down, bugün kendi adını taşıyan bir sendromu saptadı. Bir kromozom bozukluğunun *alt ırklara geri dönüşe* **neden olduğuna ve** *mongol idiotlar, siyah idiotlar* **ve** *aztek idiotlar* **yarattığına inanıyordu.**

Aynı tarihlerde bir İtalyan doktor, Cesare Lombroso, *katil do-ğan'a* **siyahların ve yerlilerin fiziksel özelliklerini atfediyordu.**

Daha o zamanlardan yerlilerin ve siyahların doğuştan suça ve zihinsel yetersizliğe eğilimli olduğu şüphesini bilimsel temellere oturttu. Geleneksel çalışma araçları olan yerliler ve siyahlar o zamandan beri aynı zamanda *bilim nesneleridir.*

Lombroso ve Down'la aynı dönemde Brezilyalı bir doktor, Ra-imundo Nina Rodrigues siyah sorunu üzerine çalışmaya koyuldu. Kendisi de bir melez olan Raimundo Nina Rodrigues *kan karışımının alt ırk karakterlerini devam ettirdiğini ve bu yüzden de Brezilya'daki siyah ırkın bizim bir halk olarak aşağı olmamızın temelfak-tör\erinden birini oluşturduğu* **sonucuna vardı. Bu psikiyatri doktoru Afrika kökenli ilk Brezilya kültürü araştırmacısıydı. Bunu klinik bir vaka gibi çalıştı: siyah dinleri patoloji olarak, transları histeri gösterileri olarak...**

Kısa zaman sonra, Arjantinli bir doktor, sosyalist Jose Ingenie-ros *insan ırkının rezil posası olan siyahların uygarlaşmış beyazlardan çok andropoid maymunlara yakın* **olduğunu yazdı. Çaresi olmayan aşağılıklıklarını göstermek için Ingenieros şu kanıtı öne sürüyordu:** *Siyahların dini düşünceleri yoktur.*

Aslında *dini düşünceler* **denizi aşmıştı: siyah ticareti yapanların gemilerindeki kölelerle beraber. İnsan onurunun inatçılığına bir örnek: Amerika kıyılarına yalnızca aşk ve savaş tanrıları ulaştılar. Buna karşılık, ekinleri ve sahiplerin kölelerini çoğaltan bereket tanrıları yolda suya düştüler. '**

Zorlu güzergâhı tamamlayan kavgacı ve âşık tanrılar kılık değiştirmek zorunda kaldılar. Hayatta kalıp Afrika'dan vahşice koparılan ve eşya gibi satılan milyonlarca kadına ve erkeğe yardım etmek için beyaz azizler kılığına girmeleri gerekti. Ogum, demir tanrısı, Aziz Jorge, Aziz Antonio ya da Aziz Miguel yapıldı; Shango da bütün gürlemesi ve öfkesiyle Azize Barbara'ya dönüştü. Obatala İsa oldu ve Oshun, tatlı suların güzel ilahesi Candelaria Bakiresi...

Yasaklı tanrılar. İspanyol ve Portekiz sömürgelerinde ve diğer hepsinde: Karayipler'in İngiliz adalarında köleliğin kaldırılmasından *sonra* **tambur çalmak ve Afrika usulü rüzgâr sesi çıkarmak yasak olmayı sürdürüyordu ve basitçe herhangi bir Afrika tanrısına ait bir görüntüye sahip olmak hâlâ hapisle cezalandırılıyordu.**

Yasaklı tanrılar, çünkü tehlikeli biçimde insan tutkularını aşka getiriyor ve bu tutkularda ete kemiğe bürünüyorlardı. Friedrich Nietzsche bir keresinde şöyle demişti:

"Ben yalnızca dans etmeyi bilen bir tanrıya inanabilirim."

Jose Ingenieros gibi Nietzsche de Afrika tanrılarını tanımıyordu. Eğer bilseydi, belki onlara inanırdı. Belki bazı düşüncelerini değiştirirdi. Ya Jose Ingenieros, kim bilir?

Siyah ten telafisi imkânsız fabrika hatalarını ihbar ediyor. Böylece, aynı zamanda ırksal da olan muazzam sosyal eşitsizlik bahanesini kalıtsal özelliklerde buluyor.

Humboldt bunu iki yüzyıl önce gözlemlemişti, bütün Amerika' da böyle olmaya devam ediyor: Sosyal sınıflar piramidinin en altında siyahlar, tepesinde beyazlar vardır. Brezilya'da mesela, ırksal demokrasi en beyazların yukarıda ve en siyahların aşağıda olmasından oluşur. James Baldwin Birleşik Devletler'deki siyahlar üzerine konuşuyor:

"Mississippi'yi bırakıp kuzeye geldiğimizde, özgürlükle karşılaşmadık. İş pazarındaki en kötü yerlerle karşılaştık ve hilâ oralardayız."

Kuzey Arjantinli bir yerli, Asuncion Ontiveros Yulquila, bugünlerde çocukluğuna damgasını vuran travmayı anımsıyor:

"İyi ve güzel insanlar İsa'ya ve Bakireye benzeyenlerdi. benim annem ve babam Abra Pampa kilisesinde görrdiğüm **İsa w** *Bakire Meryem görüntülerine hiç ama hiç benzemiyo^k."*

Kendi yüzü doğanın bir hatasıdır. Kendi kül^türü ^cehaleti bir . kanıtı ya da kefaretini ödemesi gereken bir suçtur. *düzeltmektir.*

Biyolojik kadercilik, doğuştan tembelliğe, şiddete ve sefalete mmah-kûm edilen *alt* ırkların damgası, tarihsel talihsizliğimizin ge^rçek nedenlerini görmemizi engellemekle kalmıyor yalnızca. Üstüne üstlük, ırkçılık hor görülen kültürlerin yüz yıllardır süren takibata, aşağılamaya, değersizleştirmeye rağmen mucizevi bir şekilde, iyi kötü devam ettirdiği ve onlarda vücut bulduğu temel somut değerleri bilmemizi ya da tanımamızı da engelliyor. Bu temel değerler müzelik nesneler değildirler. Tarihsel faktörlerdir; bizim ne yönetenlerin ne de yönetilenlerin olduğu zaruri Amerika keşfimiz için elzemdirler. Bu değerler onları reddeden sistemi suçlarlar..

Bir zaman önce, İspanyol din adamı Ignacio Ellacurıa bana şu Amerika'nın keşfi hikâyesinin ona saçma geldiğini söyledi. Zalimin keşfetme yeteneği yoktur, dedi:

"Zalimi keşfeden mazlumdur."

O, zalimin kendisini bile keşfedemeyeceğine inanıyordu. Zalimin hakiki gerçekliği yalnızca mazlumun olduğu yerden görülebilirdi.

Ignacio Ellacurıa kurşunlarla tarandı, bu affedilmez ifşa yeteneğine inandığı ve kehanet gücündeki inancının risklerini paylaştığı için.

Onu öldüren El Salvadorlu askerler mi, yoksa kendisini açık eden bakışa tahammül edemeyen bir sistem mi?

1992

Onlar Gibi Olmak

Kar/ Hubener'e

DÜŞLER VE KARABASANLAR **aynı malzemeden yapılıyorlar, ama bu karabasan bizim izin verilen tek düşümüz olduğunu söylüyor: hayatı hor gören, eşyalara tapan bir gelişim modeli.**

ONLAR GİBİ OLABİLİR MİYİZ?

Politikacıların vaadi, teknokratların varlık sebebi, işsizlerin fanta-zisi: Üçüncü Dünya Birinci Dünya'ya dönüşecek; zengin, kültürlü ve mutlu olacak; eğer iyi davranırsa, kendisine emredilenleri hiç konuşmadan, hiç "ama" demeden yaparsa. Bir refah kaderi, televizyon dizisi *Tarih'in* **son bölümünde açlıktan ölenlerin iyi hal ve gidişini tazmin edecek.** *Onlar gibi olabiliriz,* **diye ilan ediyor azgelişmişlerin gelişimi ve geri kalmışların modernizasyonu yolunda yanan devasa ışıklı levha.**

Ama olamayan olamaz ve üstelik bu imkânsızdır, **boğa güreşçisi Pedro el Gallo'nun çok iyi dediği gibi. Eğer yoksul ülkeler zengin ülkelerin üretim ve israf düzeyine çıksalardı gezegen öl1irdü. Bizim endüstriyel uygarlık tarafından büyük ölçüde zehirlenmiş ve tüketim toplumu tarafından son damlasına kadar sömürülmüş bahtsız gezegenimiz şimdi bile koma halinde.**

Son yirmi yılda, insanlık üç katına çıkarken, erozyon Birleşik Devletler'in ekilebilir alanlarının eşdeğer bölümünü katletti. Pazara ve mala dönüşen dünya her yıl on beş milyon hektar ormanını kaybediyor. Bunlardan altı milyonu çöle dönüşüyor. Hor görülen doğa sermaye birikiminin hizmetine sunuldu. Toprak, hava ve su zehirleniyor; para kâr oranı düşmeden daha çok para üretsin diye. En kısa sürede en çok kazanan en yetenekli sayılıyor.

Endüstriyel gazların asit yağmuru kuzey yanmkürenin ormanları ve göllerini katlederken bir taraftan da toksik atıklar nehirleri ve denizleri zehirliyor, güneyde ihraca dönük tarım endüstrisi ağaçlan ve insanları telef ederek ilerliyor. Kuzeyden güneye, batıdan doğuya, insanlık, taşkın bir heyecanla, bindiği dalı kesiyor.

Ormandan çöle: modernleşme, talan etme. Amazon'un durmak bilmez ateşinde her yıl açgözlülük uygarlığı tarafından ateşe verilen yarım Belçika büyüklüğünde bir alan yanıyor, bütün Latin Amerika' da toprak kelleşip kuraklaşıyor. Latin Amerika'da *dakika başı,* **büyük çoğunluğu yabancı tüketim için özellikle et ve ahşap üreten şirketler tarafından kurban edilen yirmi iki hektar orman ölüyor. Kos-tarika sığırları Birleşik Devletler'de McDonald's hamburgerlerine dönüşüyor. Yarım yüz yıl önce, ağaçlar Kostarika topraklarının dörtte üçünü kaplıyordu: Şimdi kalan ağaçlar çok az ve bugünkü or-mansızlaştırma**

ritmiyle bu küçük ülke yüzyıl sonunda kel bir toprak olacak. Kostarika Birleşik Devletler'e et ihraç ediyor ve Birleşik Devletler'den kendi topraklarında uygulanması yasak olan tarım ilaçları alıyor.

Çok az ülke herkesin kaynaklarını saçıp savuruyor. İsraf toplu-munun suçu ve hezeyanı: İnsanlığın en zengin yüzde 6'sı bütün enerjinin ve dünyada tüketilen doğal kaynakların üçte birini yutuyor. İstatistiki verilerin açıkladığına göre tek bir Kuzey Amerikalı elli Haitili kadar tüketiyor. Elbette istatistiki veri bir Harlem sakinini ya da Baby Doc Duvalier'i tanımlamıyor ama ne olursa olsun sormaya değer: Bir anda elli Haitili de elli Kuzey Amerikalı kadar tü-ketseydi ne oludu? Ne olurdu Güney'in sınırsız nüfusu da Kuzey'in dokunulmaz açgözlülüğüyle yutsaydı dünyayı? Bu çılgın ölçekte lüks mallar, otomobiller, buzdolapları, televizyonlar, nükleer santraller ve elektrik santralleri de kat kat artsaydı ne olurdu? Atmosferdeki ısınma yüzünden artık kendinden geçme durumuna yakın olan iklime ne olurdu? Toprak ne olurdu, erozyondan bize kalan azıcık toprak? Ya su, insanlığın dörtte birinin içtiği nitratla, tarım ilaçlarıyla, merkürlü ve kurşunlu endüstriyel atıklarla kirlenmiş su? Ne olurdu? Olmazdı. Gezegenden taşınmak zorunda kalırdık. Sahip olduğumuz artık **iyice tükenmiş bu gezegen bunu karşılayamazdı.**

Uçurumun kenarında salınan dünyanın sallantıdaki dengesi, adaletsizliğin sürekliliğine bağlı. Azınlığın israfı için çoğunluğun sefaleti gerekli. Azıcık kişi daha çok tüketmeyi sürdürsün diye çoğunluğun daha az tüketmesi gerekiyor. Ve kimse çizginin dışına çıkmasın diye sistem savaş silahlarını kat kat artırıyor. Yoksulluğa karşı mücadele etme yeteneğinden yoksun, yoksullara karşı savaşıyor, bu arada egemen kültür, militarize kültür, iktidarın uyguladığı şiddete hayır duaları ediyor.

İsraf ayrıcalığına dayanan *American way of life* **yalnızca egemenlik altındaki ülkelerin egemen azınlığı tarafından yaşanabiliyor. Onun kitlesel tesisi insanlığın kolektif intiharını barındırıyor.**

Olası, değil. Ama arzulanır olur muydu?

ONLAR GİBİ OLMAK İSTER MİYİZ?

İyi organize olmuş bir karınca yuvasında, kraliçe karıncalar çok azdır, işçi karıncalar, sürüyledir. Kraliçeler kanatlı doğar ve aşk yapabilirler. Ne uçan ne de sevişen işçiler kraliçeler için çalışırlar. Polis karıncalar işçileri gözetlerler, kraliçeyi de gözetlerler.

Hayat, sen başka planlar yapmakla meşgulken başına gelenlerdir, **diyordu John Lennon. Bizim amaçlarla araçlım karıştırılmasından mustarip çağımızda, yaşamak için çalışılmıyor, çalışmak için yaşanıyor. Bazıları her seferinde daha çok çalışıyorlar çünkü tükettiklerinden daha çoğuna ihtiyaçları var, ötekilerse ihtiyaç duyduklarından daha fazlasını tüketmeyi sürdürmek için her seferinde daha çok çalışıyorlar.**

Sekiz saatlik mesainin Latin Amerika'da yalnızca soyut sanatın alanında kalması normal görünüyor. Resmi istatistiklerin çok nadir itiraf ettikleri çift iş, açlıktan sıyrılmanın başka yolunu bulamayan pek çok insanın gerçeği. Ama, insanın gelişmenin zirvelerinde karınca gibi çalışması normal geliyor mu? Zenginlik özgürlüğe mi götürür, yoksa özgürlük korkusunu kat kat çoğaltır mı?

Olmak sahip olmaktır, diyor sistem. Ve tuzak "daha çok sahip olan daha çok ister"den ibaret, uzun lafın kısası insanlar sonunda eşyalara ait oluyorlar ve onların emrinde çalışıyorlar. Günümüzde evrensel ölçekte tek modelmiş gibi dayatılan tüketim toplumunun hayat tarzı zamanı bir ekonomik kaynağa dönüştürüyor, her seferinde daha kıt, daha pahalı: Zaman satılır, kiralanır, yatırıma dönüştürülür. Ama zamanın sahibi kim? Otomobil, telefon, video, kişisel bilgisayar, cep telefonu ve öteki mutluluk alametleri, *zaman kazanmak* **ya da** *zaman geçirmek* **için doğan makineler zamana hükmediyorlar. Otomobil mesela, yalnızca kentsel mekân talep etmiyor, aynı zamanda insan zamanı da talep ediyor. Teoride, otomobil** *zamanı ekonomik kullanmaya* **hizmet eder, ama pratikte onu yutuyor. Çalışma zamanının büyük bölümü işe ulaşım masraf kalemine ayrılıyor, modem dev kentlerdeki trafik tıkanıklığı yüzünden bu da her seferinde daha çok zaman kaybı anlamına geliyor.**

Ekonomi âlimi olmaya gerek yok. Teknolojik ilerlemenin, verimliliği kat kat artırırken, çalışma süresini azaltacağını çıkarsamak için sağduyu yeter. Bununla beraber, sağduyu ne *boş zamandan duyulan*

paniği, **ne tüketimin tuzaklarını ne de reklamların manipülas-yon gücünü öngörebildi. Japon şehirlerinde yirmi yıldan bu yana haftada 47 saat çalışılıyor. Bu arada Avrupa'da çalışma saati azaldı ama çok yavaş, verimlilikteki hızlı gelişmeyle hiçbir ilgisi olmayan bir ritimde. Otomasyona geçmiş fabrikalarda önceden bin işçinin olduğu yerde şimdi on işçi var; ama teknolojik ilerleme özgürlük alanlarını genişletmek yerine işsizlik üretiyor.** *Zaman kaybetme* **özgürlüğü: Tüketim toplumu böyle bir savurganlığa yetki vermiyor. Kitle turizmini endüstrileştiren büyük şirketler tarafından organize edilen tatiller bile bitkin düşüren bir meşgaleye dönüştüler.** *Zaman öldürmek:* **Modem plajlar karınca yuvasına dönüşen kentlerdeki günlük yaşamın baş dönmesini yeniden üretiyorlar.**

Antropologların söylediklerine göre, paleolitik çağda atalarımız haftada yirmi saatten fazla çalışmıyorlardı. Haberlerin söylediğine göre, İsviçre'deki çağdaşlarımız 1988 sonlarında haftalık çalışma saatinin kırk saate inmesini bir referandumda oyladılar. Ücreti düşürmeden mesaiyi düşürme. İsviçreliler karşı oy kullandılar.

Karıncalar antenlerini dokundurarak iletişim kuruyorlar. Televizyon antenleri çağdaş dünyanın güç merkezleriyle iletişim kuruyor. Küçük ekran bize mülkiyet arzusunu, tüketim hezeyanını, rekabet hırsını ve başarı kaygısını sunuyor, tıpkı Kolomb'un yerlilere incik boncuk sunması gibi. Kârlı mallar. Ama reklamlar bize Birleşik Devletler'in Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, *gezegende satılan bütün sakinleştirici ilaçların neredeyse yarısını* **tükettiğini söylemiyor. Son yirmi yılda Birleşik Devletler'de günlük çalışma süresi arttı. Bu dönemde** *stres* **hastalığından çekenlerin sayısı** *ikiye katlandı.*

GAZ ODASI OLARAK KENT

Bir köylünün bir inekten az bir tavuktan daha çok değeri var, **diye bilgi verdiler bana Paraguay'da, Caaguazu'da. Ve Brezilya'nın kuzeydoğusunda:** *Ekenin toprağı yok, toprağı olan ekmiyor.*

Kırlarımız boşalıyor, Latin Amerika şehirleri ülkeler kadar büyük cehennemler oluyorlar. Meksiko Kenti yılda yanın milyon insan ve otuz kilometrekare ritminde büyüyor; şimdiden Norveç'ten beş kat fazla

sakini var. Kısa bir süre sonra, yüzyıl sonunda Meksika'nın başkenti ve Brezilya şehri Sao Paolo dünyanın en büyük şehirleri olacaklar.

Güney yanmkürenin şehirleri de kuzeyin büyük şehirleri gibi, ama deforme eden bir aynanın görüntüleriyle. Kopyacı modernizasyon modelin kusurlarını kat kat çoğaltıyor. Latin Amerikan başkentleri gürültücü ve duman dolu, ne bisiklet yollan var ne de tok-sik gazlar için filtreleri. Temiz hava ve sessizlik öyle nadir ve pahalı mallar ki zenginlerin en zenginleri bile satın alamıyorlar.

Brezilya'da Volkswagen ve *Ford filtresiz* **otomobiller üretiyorlar, Brezilya'da ve diğer Üçüncü Dünya ülkelerinde satınak için. Buna karşılık Volkswagen ve Ford'un aynı Brezilya fabrikalarında Birinci Dünya'ya satmak için filtreli (katalitik dönüştürücülü) otomobiller üretiliyor. Arjantin ihraç etmek için kurşunsuz benzin üretiyor. İç pazar içinse zehirli benzin üretiyor. Bütün Latin Amerika'da otomobillerin egzoz borularından kurşun kusma özgürlüğü var. Otomobillerin bakış açısına göre kurşun oktanı yükseltir ve kar marjını artırır. İnsanların bakış açısına göre, kurşun beyne ve sinir sistemine zarar verir. Şehrin sahibi otomobiller davetsiz misafirleri dinlemiyorlar.**

2^W yılı, gelecek anılan: oksijen maskeli insanlar, cıvıldamak yerine öksüren kuşlar, büyümeyi reddeden ağaçlar. Halen Meksiko Kenti'nde şöyle söyleyen levhalar var: *Duvarı rahatsız etmemeniz rica edilir* **ve** *lütfen kapıya vurmayınız.* **Henüz şöyle levhalar yok:**

Nefes almamanız tavsiye edilir. **Bu kamu sağlığı uyarılan acaba ne zaman görülecek? Otomobiller ve fabrikalar atmosfere her gün on bir bin ton düşman gaz ve duman hediye ediyorlar. Havada lekeli bir sis var, artık çocuklar kanlarında kurşunla doğuyorlar ve çok da uzak olmayan zamanlarda havası en temiz bölge olan şehrin üzerine birden fazla sefer ölü kuşlar yağdı. Şu anda karbon monoksit, sülfür bioksit ve azot oksit kokteyli insanlığın tolere edebileceği maksimum seviyenin üç katına ulaşıyor. Kentteki insanların tolere edebileceği maksimum değer ne acaba?**

Beş milyon otomobil: Sao Paolo şehri kalp krizinin eşiğinde bir hasta olarak tanımlanıyor. Bir gaz bulutu onu maskeliyor. Brezilya' nın en gelişmiş kenti yalnızca pazar günleri dışarıdan görülebiliyor. Merkezin bulvarlarındaki ışıklı levhalar her gün kent sakinlerini uyarıyor:

Hava kalitesi: Berbat.

Ölçüm istasyonlarına göre hava 1986 yılının 323 günü boyunca kirli ya da çok kirliydi.

I 989 Haziranı’nda yağmursuz ve rüzgarsız birkaç gün boyunca Şili Santiagosu, dünya kirlilik şampiyonluğu için Meksiko ve Sao Paolo şehirleriyle çekişti. Santiago'nun taın ortasındaki San Cristo-bal tepesi bir *smog* maskesinin arkasına gizlenmiş, görünmüyordu. Yeni doğan Şili demokratik hükümeti şehrin havasına her gün karışan sekiz yüz ton gaza karşı bazı minimum önlemler aldı. O zaman otomobillerin ve fabrikaların çığlıkları göğe yükseldi: Bu kısıtlamalar şirket özgürlüğünü ihlal ediyordu ve mülkiyet hakkını yaralıyordu. Ötekilerin özgürlüğünü hor gören Para'nın özgürlüğü General Pinochet diktatörlüğü boyunca sınırsız olmuştu ve genel kirliliğe değerli bir katkı sunmuştu. Kirletme hakkı yabancı yatının için temel bir teşviktir, neredeyse cüce ücretler ödeme hakkı kadar önemlidir. Sonuç olarak General Pinochet Şililerin bok soluma hakkını asla reddetmemişti.

CEZAEVİ OLARAK KENT

İnsanları tüketen tüketim toplumu, insanları tüketmeye zorlarken, bir taraftan da televizyon okumuşlara ve okuma yazması olmayanlara şiddet dersleri üleştiriyor. Hiçbir şeyi olmayanlar her şeyi olanların ancak çok uzağında yaşayabiliyorlar, ama her gün onları küçük ekrandan gözetliyorlar. Televizyon tüketim şenliğinin müstehcen israfını sergiliyor ve aynı zamanda kurşunlarla yol açma sanatını öğretiyor.

Gerçeklik televizyonu taklit ediyor, sokaktaki şiddet televizyonun başka araçlarla devamıdır. Sokak çocukları kendilerini geliştirebilecekleri tek alan olan suçta özel inisiyatiflerini deniyorlar. Onların insan hakları, çalmaya ve ölmeye indirgeniyor. Kaderlerine

terk edilmiş kaplan enikleri sürek avına çıkıyorlar. Herhangi bir köşede pençelerini geçiriyor ve kaçıyorlar. Hayatları erken bitiyor, açlığı, soğuğu ve yalnızlığı avutmaya yarayan uçucular ve diğer uyuşturuculardan tükenerek; ya da herhangi bir kurşun onu bir anda kısaltınca bitiyor hayatları.

Büyük Latin Amerika kentlerinin sokaklarında yürümek, çok riskli bir aktiviteye dönüştü. Evde kalmak da. Cezaevi olarak kent: ihtiyacın mahkûmu olmayan, korkunun mahkûmu. Kimin bir şeyi varsa, ne kadar az olursa olsun, tehdit altında yaşıyor, ilk saldırının paniğine mahkûm olarak. Kimin çok şeyi varsa, güvenlik kalelerine kapatılmış olarak yaşıyor. Büyük binalar ve konut öbekleri elektronik çağın feodal kaleleri. Timsahlı hendekleri eksik, bu gerçek, bir de ortaçağ kalelerinin heybetli güzellikleri eksik ama büyük iner kalkar parmaklıkları, yüksek duvarları, gözetleme kuleleri ve silahlı bekçileri var.

Artık himayeci değil de polis olan devlet, insaf göstermiyor, yoldan çıkanların çalışma ve eğitimin erdemleriyle evcilleştirilmesi üzerine retoriklerin yapıldığı zamanlar artık geçmişte kaldı. Pazar ekonomisi çağında, fazla gelen insan yavruları açlıkla ya da kurşunlarla ayıklanıyorlar. Sokak çocukları, marjinal kol emeğinin çocukları, ne topluma yararlılar ne de olabilirler. Eğitim parasını ödeyebilenlere ait, baskı onu satın alamayanlara karşı uygulanıyor.

New York Times'a **göre 1990 yılında ocak ve ekim aylan arasında polis Guatemala şehrinde kırktan fazla çocuğu öldürdü. Çocukların, dilenci çocukların, hırsız çocukların, çöp karıştıran çocukların cesetleri, dilsiz, gözsüz, kulaksız çöpe atılmış olarak bulundu. Uluslararası Af Örgütü'ne göre 1989 yılı boyunca Brezilya şehirleri Rio de Janeiro, Sao . Paolo ve Recife'de 457 çocuk ve delikanlı öldürüldü. Ölüm mangaları ve parapolisiye güçlerin diğer kuvvetleri tarafından işlenen bu cinayetler geri kalmış kırsal alanlarda değil, Brezilya'nın en önemli şehirlerinde oldu: Kapitalizmin** *olmadığı değilfazlasıyla olduğu* **yerlerde gerçekleşti. Sosyal adaletsizlik ve yaşamı hor görme ekonomik büyümeyle birlikte artıyor.**

Ölüm cezasının olmadığı ülkelerde ölüm cezası gündelik olarak mülkiyet hakkının savunulmasında uygulanıyor. Ve fikir üreticileri cinayete övgü düzmeye devam ediyorlar. 1990'ların ortalarında bir mühendis otomobilinin teybiyle kaçan iki genç hırsızı kurşunlayarak öldürdü. Bemardo Neustadt, Arjantin'in en etkili gazetecisi, televizyonda yorumladı: *Ben de aynısını yapardım.* **1986 Brezilya seçimlerinde, Afanasio Jazadji Sao Paolo eyaletinden bir milletvekili koltuğu kazandı. Bu eyaletin tarihinde en çok oy alan milletvekillerinden biri oldu. Jazadji sınırsız popülaritesini radyo mikrofonlarından kaz^anmıştı. Programı bağıra çağıra ölüm mangalarını savunuyor, işkenceyi ve suçluların kıyımını telkin ediyordu.**

Vahşi kapitalizm uygarlığında, mülkiyet hakkı yaşama hakkından çok daha önemlidir. İnsanlar eşyalardan daha değersizdir. Bu anlamda dokunulmazlık yasaları açıklayıcı oluyor. Güneyin üç ülkesinde askeri diktatörlükler tarafından uygulanan devlet terörünü beraat ettiren yasalar, cinayeti ve işkenceyi affettiler ama mülkiyete karşı işlenen suçları affetmediler (Şili, 1978 tarihli 2191 sayılı yasa, Uruguay 1986 tarihli 15848 sayılı yasa ve Arjantin 1987 tarihli 23521 sayılı yasa).

İLERLEMENİN "TOPLUMSAL BEDELİ"

Şubat 1989, Caracas. Bir anda bilet fiyatları bulutların üzerine çıkıyor, ekmeğin fiyatı üç katına çıkıyor, halk öfkesi patlıyor: Sokaklarda üç yüz ölü yatıyor ya da beş yüz ya da kim bilir.

Şubat 1991, Lima. Kolera Peru kıyılarına saldırıyor, Chimbote Limanı ve Lima şehrinin sefil varoşlarına dadanıyor, birkaç günde yüz kişiyi öldürüyor. Hastanelerde ne serum var ne tuz. Hükümetin ekonomik tedbirleri kamu sağlığına ayrılan azıcık kaynağı da yerle bir etti ve bir saniyede asgari ücretin altında kazanan kritik yoksulluk sınırındaki Perulu sayısını ikiye katladı. Asgari ücret *ayda* **45 dolar.**

Şimdiki savaşlar, elektronik savaşlar, *videogame* **ekranlarında oluyor. Kurbanlar ne duyuluyor ne görülüyor. Laboratuvar ekonomisi de açlığı ve ırzına geçilmiş toprağı ne duyuyor ne görüyor. Uzaktan kumandalı silahlar hiç pişmanlık duymadan öldürüyorlar. Üçüncü**

Dünya'ya kendi gelişim programlarını ve ayarlama planlanın dayatan uluslararası teknokratlar da uzaktan ve dışarıdan öldürüyorlar.

Bir çeyrek yüzyıldan fazla bir zamandan beri Latin Amerika paranın hâkimiyetine muhalif zayıf engelleri yıkarak geliyor. Kredi-tör bankerler zorbalık silahlarıyla bu savunmaları bombardımana tuttular; askerler ve hükümetteki siyasetçiler onları içeriden dinamitleyerek yıkılmalarına yardım ettiler. Böylece, başka zamanlarda devlet tarafından yükseltilen koruma barikatları birbiri ardına yıkılıp gitti. Şimdi de devlet ulusal kamu şirketlerini hiç karşılığında satıyor, ya da hiçten de beter, çünkü satan üstüne para ödüyor. Bizim ülkelerimiz anahtarları ve kalan her şeyi şimdi *fiyat belirleme faktörleri* diye anılan uluslararası tekellere teslim ettiler ve serbest pazara dönüştüler. Bize tahta bacağa iğne yapmayı öğreten uluslararası teknokrasi serbest pazarın zenginlik tılsımı olduğunu söylüyor. Bunu telkin eden ülkelerin bunu uygulamaması neden olsa gerek? Zayıfları aşağılayan Serbest Pazar, güçlülerin en kârlı ihraç ürünü. Yoksul ülkelerin tüketimi için üretiliyor. Hiçbir zengin ülke onu hiçbir zaman kullanmadı.

Zenginlik tılsımı, kaç kişi için? Eskiden sosyal çatışmaların en az alevlendiği ülkeler Kostarika ve Uruguay'ın resmi verileri: Şimdi her altı Uruguaylı'dan biri aşın yoksulluk içinde yaşıyor, her beş Kostarikalı aileden ikisi yoksul.

Güçlülerin despotizmine hizmet eden, yoksulları cezalandıran ve spekülasyon ekonömisi üreten bir serbest pazarda arzın ve talebin şüpheli evliliği. Üretimin nefesi kesiliyor, çalışmanın prestiji düşürülüyor, tüketim tannsallaştınlıyor. Döviz bürolarının tabelaları sanki sinema perdesiymiş gibi izleniyor ve dolardan sanki insanmış gibi bahsediliyor:

"Peki, dolar nasıl?"

Trajedi fars olarak tekrarlanıyor. Kristof Kolomb zamanından beri Latin Amerika uzak bir kapitalist gelişmenin acısını kendi trajedisi gibi çekti, şimdi aynısı fars olarak tekrarlanıyor. Gelişmenin

karikatürü bu: çocukluk taslayan bir cüce.

Teknokrasi rakamlar görür, insanlar görmez ama yalnızca işine gelen rakamları görür. Bu uzun çeyrek yüzyıl boyunca, *modernizasyonun* **bazıbaşarıları kutlanıyor. Narkotrafik sermayesi sayesinde gerçekleşen** *Bolivya mucizesi,* **mesela: Kalay devri kapandı ve kalayın düşüşüyle beraber madenci merkezleri ve Bolivya'nın en mücadeleci işçi sendikaları yerle bir oldu. Şimdi içilebilir suyu bile olmayan Llallagua köyü Calvario tepesinin en yukarısındaki tek bir çanak antenden belli oluyor. Ya da General Pinochet'in sihirli değneğiyle gelen** *Şili mucizesi,* **Doğu Avrupa ülkelerine iksir olarak satılan kârlı ürün. Ama Şili mucizesinin bedeli ne? Onu ödemiş olan ve ödeyen Şilililer kimler? Onu ödeyecek olan Polonyalılar, Çekler ve Macarlar kimler? Şili'de resmi istatistikler ekmeğin kat kat arttığını ilan ediyorlar, ama aynı zamanda açlığın da kat kat arttığını itiraf ediyorlar. Horoz zafer şarkısı söylüyor. Ama bu ötüş şüpheli. Başarısızlık başım döndürmüş olmasın? 1970'te Şili nüfusunun yüzde 20'si yoksuldu. Şimdi yüzde 45'i.**

Rakamlar itiraf eder ama pişman olmaz. Sonuç olarak, insan onuru gelirlerin ve giderlerin hesabına bakar, yoksulluk fedakârlığı da *ilerlemenin toplumsal bedelinden* **başka bir şey değildir.**

Eğer ölçülebilseydi, bu *sosyal bedelin* **ederi ne kadar olurdu? 1990'ın sonlarında** *Stern* **dergisi bugünkü Almanya'da gelişmenin neden olduğu zararların dikkatli bir hesabını yaptı. Dergi ekonomik terimlerle insani zararları ve otomobil kazalarından türeyen hurdaları, trafik sıkışıklıklarını, havada, suda ve yiyeceklerdeki kirlenmeyi, yeşil alanların yok edilmesini ve öteki etmenleri değerlendirdi ve zararların ederinin Alman ekonomisinin bütün ulusal üretiminin dörtte birine eşit olduğu sonucuna vardı. Yoksulluğun katlanması, bu zararlar arasında yer almıyordu elbette, çünkü Avrupa artık birkaç yüzyıldır zenginliğini uzak yoksulluklarla besliyor ama Latin Amerika'da modernizasyonun yol açtığı felaketlere uygulanınca benzer bir hesaplamanın nerelere varacağım bilmek ilginç olurdu. AyncaAlmanya'da devletin, sistemin insanlar ve çevre üzerindeki zararlı etkilerini bir dereceye kadar sınırladığım ve kontrol ettiğini de dikkate almak gerekir. Serbest Pazar masalına inanan ve paranın serbest kalmış kaplan gibi hareket**

etmesine izin veren bizimkiler gibi ülkelerde zararın hesabı ne olurdu? Gerçek ihtiyaçlarımızı unutalım diye bizi suni ihtiyaçlarla sersemleten bir sistemin bize verdiği ve vereceği zararlar ne olurdu? Nereye kadar ölçülebilirdi? Ya insan ruhundaki kıyımlar ölçülebilir mi? Şiddetin kat kat artması, günlük yaşamın değersizleşmesi ölçülebilir mi?

Batı zaferin keyfini sürüyor. Doğu bloğunun çöküşünden sonra, bahane hazır: Doğu'da daha kötüydü. Daha mı kötüydü? Daha doğrusu, temel *olarakfarklı* **mıydı, diye sormak gerektiğini düşünüyorum. Batı'da: verimlilik tanrıçasının sunaklarında, özgürlük adına adaletin kurban edilmesi. Doğu'da: verimlilik tanrıçasının sunaklarında adalet adına özgürlüğün kurban edilmesi.**

Güney'de hâlâ kendimize, bu tanrıça bizim yaşamlarımıza değer mi diye soracak zamanımız var.

1991

Biz Hayır Diyoruz

FARKI, ÜLKELERDEN **geldik ve buradayız, Pablo Neruda'nın koca gölgesinin altında bir arada:** *Hayır* **diyen Şili halkına eşlik etmek için buradayız.**

Biz de *hayır* **diyoruz.**

Paranın ve ölümün övülmesine *hayır* **diyoruz. En çok malı olanın en değerli olduğu, mallara ve insanlara fiyat biçen bir sisteme** *hayır* **diyoruz. Silahlara her dakika iki milyon dolar harcayan ve her dakika otuz çocuğu açlıktan ya da iyileştirilebilir hastalıklardan öldüren bir dünyaya** *hayır* **diyoruz. Eşyaları korurken insanları yok eden nötron bombası çağımızın mükemmel bir simgesi. Gecenin yıldızlarını askeri hedeflere çeviren katil sistem için insanoğlu bir üretim ve tüketim faktöründen, bir kullanım aracından başka bir şey değil; zaman yanlızca ekonomik kaynak, bütün gezegen suyu son damlasına kadar emilecek bir rant kaynağı. Zenginliği çoğaltmak için yoksulluklar çoğaltılıyor ve diğerlerinin yoksulluğunu çizginin dışında tutmak, bu çok azın zenginliğini gözetmek için silahlar kat kat artıyor, bu arada yalnızlık da kat kat artıyor: Bize ne yiyecek ne de sevecek bir şey veren, çoğunluğu yiyecek açlığına, çok daha fazla kişiyi de kucaklaşma açlığına mahkûm eden bu sisteme** *hayır* **diyoruz.**

Yalana *hayır* **diyoruz. Büyük iletişim araçlarının evrensel ölçekte yaydığı egemenkültür, bizleri dünyayı yakınımızdakilerin olsa olsa bir mal ya da rakip olabileceği ama asla kardeş olamayacağı bir süpermarket ya da otoyol saymaya davet ediyor. İnsan aşkını sonradan fazlasıyla geri almak için spekülasyona tabi kılan bu yalancı sistem gerçekte bir bağsızlık kültürüdür: Tanrısı muzafferler, paranın ve iktidarın başarılı sahipleridir; kahramanları da bu kişileri ulusal güvenlik doktrinini uygulayarak koruyan üniformalı ram-bolardır. Söyledikleri ve sustuklarıyla, egemen kültür yoksulların yoksulluğunun zenginlerin zenginliğinin bir sonucu olmadığı yalanını söyler, bu kimsenin suçu değildir, bir keçinin kulağından çıkmıştır ya da yoksulları tembel ve eşek yapan Tanrı'nın işidir. Aynı biçimde bazı insanların diğerleri tarafından aşağılanmasının dayanışmacı öfkeyi ya**

da skandali gerektirecek bir nedeni yoktur çünkü şeylerin doğal yasasıdır bu; örnek verecek olursak, Latin Amerika diktatörlükleri, emperyalist iktidar sisteminin değil bizim aşırıya kaçan doğamızın bir parçasıdır.

Horgörü tarihe ihanet eder ve dünyayı parçalar. Güçlü düşünce imalatçıları bize sanki yokmuşuz gibi davranırlar ya da sanki aptal gölgelermişiz gibi. Sömürgeci miras, üçüncü sınıf insanlar tarafından mesken tutulan Üçüncü Dünya denileni, galiplerinin belleğini kendi bellekleriymiş gibi kabul etmeye ve kendisine uzak bir yalanı kendi gerçeğiymiş gibi kullanmak üzere satın almaya zorlar. İtaatimizi ödüllendirirler, zekâmızı cezalandırırlar ve yaratıcı enerjimizin soluğunu keserler. Biz düşünülenleriz ama düşünenler olamayız. Yankıya hakkımız var ama sese yok, yönetenler bizim papağanlık yeteneğimizi överler. Biz *hayır* diyoruz: Bu pespayeliği kader olarak kabul etmeyi reddediyoruz.

Biz korkuya *hayır* diyoruz. Söyleme korkusuna, yapma korkusuna, olma korkusuna *hayır.* Görünen sömürgecilik söylemeyi yasaklıyor, yapmayı yasaklıyor, olmayı yasaklıyor. Daha etkili olan görünmez sömürgecilik bizi söylenemeyeceğine, yapılamayacağına, olunamayacağına inandırıyor. Korku gerçeklik kılığına bürünüyor: Gerçeklik gerçekdışı olmasın diye iktidarsızlığın ideologları bize ahlakın ahlaksız olmak zorunda olduğunu söylüyorlar. Onursuzluk karşısında, sefalet karşısında, yalan karşısında boyun eğmekten başka çaremiz yok. Alınyazısıyla damgalanmışız, tembel, sorumsuz, şiddete eğilimli, aptal, seyirlik ve askeri yönetime mahkûm doğuyoruz. Özet olarak, kendimizi bizi aşağılayan lüksü ve bize vuran sopayı finanse etmek için imzalanmış muazzam bir dış borcun faizlerini zamanında ödeme yetisi olan, iyi halli mahkûmlara dönüştürmek için gönüllü olmalıyız.

Bu dünya tablosunda, biz insan sözünün tarafsızlığına *hayır* diyoruz. Çevremizde gerçekleşen gündelik çarmıha germeler karşısında bizi elimizi yıkamaya davet edenlere *hayır* diyoruz. Aynada kendini izleyen ilgisiz, soğuk bir sanatın sıkıcı cazibesi karşısında sıcak bir sanatı tercih ediyoruz; insanın dünyadaki macerasını kutsayan ve ona katılan,

umutsuzca âşık ve kavgacı bir sanatı tercih ediyoruz. Eğer adil olmasaydı güzellik güzel olur muydu? Eğer güzel olmasaydı adalet adil olur muydu? Güzelliğin ve adaletin birbirinden koparılmasına *hayır* **diyoruz, çünkü bu ikisinin güçlü ve verimli kucaklaşmasına** *evet* **diyoruz.**

Biz *hayır* **diyoruz ve** *hayır* **derken de** *evet* **diyoruz.**

Diktatörlüklere *hayır,* **demokrasi kılığına girmiş diktatörlüklere** *hayır* **derken, gerçek bir demokrasi için mücadeleye** *evet* **diyoruz; kimsenin ekmeğinin ve sözünün reddedilmeyeceği, Neruda'nın bir şiiri ya da Violeta'nın bir şarkısı kadar tehlikeli ve güzel olacak bir demokrasi için mücadeleye** *evet* **diyoruz.**

Merkezi Amerika'nın kuzeyinde olan yok edici açgözlülük imparatorluğuna *hayır* **derken, olası bir başka Amerika'ya** *evet* **diyoruz; en eski Amerikan geleneklerinden, komün geleneğinden: Şilili yerlilerin yenilgiden yenilgiye beş yüzyıldır umutsuzca savundukları komün geleneğinden doğacak bir Amerika'ya** *evet* **diyoruz.**

Onursuz barışa *hayır* **derken, adaletsizliğe karşı kutsal isyan hakkına ve onun uzun Şili haritasındaki halk direnişleri tarihi kadar uzun tarihine** *evet* **diyoruz.**

Paranın özgürlüğüne *hayır* **derken, insanların özgürlüğüne** *evet* **diyoruz: Yaralı, kötü davranılmış, Şili gibi bin kez düşmüş ve Şili gibi bin kez kalkmış özgürlüğe** *evet* **diyoruz.**

Dünyayı bitimsiz bir kışlaya çeviren güçlülerin intihara varan egoizmine *hayır* **derken, bize evrensel bir anlam katan, tüm o gardiyanlara rağmen bütün sınırlardan daha güçlü olan kardeşlik gücünü onaylayan insan dayanışmasına, bizi Şili müziği gibi sarıveren ve Şili şarabı gibi kucaklayan o güce** *evet* **diyoruz.**

Hayal kırıklığının hüzünlü cazibesine *hayır* **derken, umuda** *evet* **diyoruz; Şili gibi aç, çılgın, âşık ve maşuk umuda: Şili'nin çocukları gibi geceyi yırtarak gelen o isyankâr umuda** *evet* **diyoruz.**

(1988 ortalarında Şili, Santiago'da "Şili Yaratıyor" günlerinin açılış konuşmasıdır)